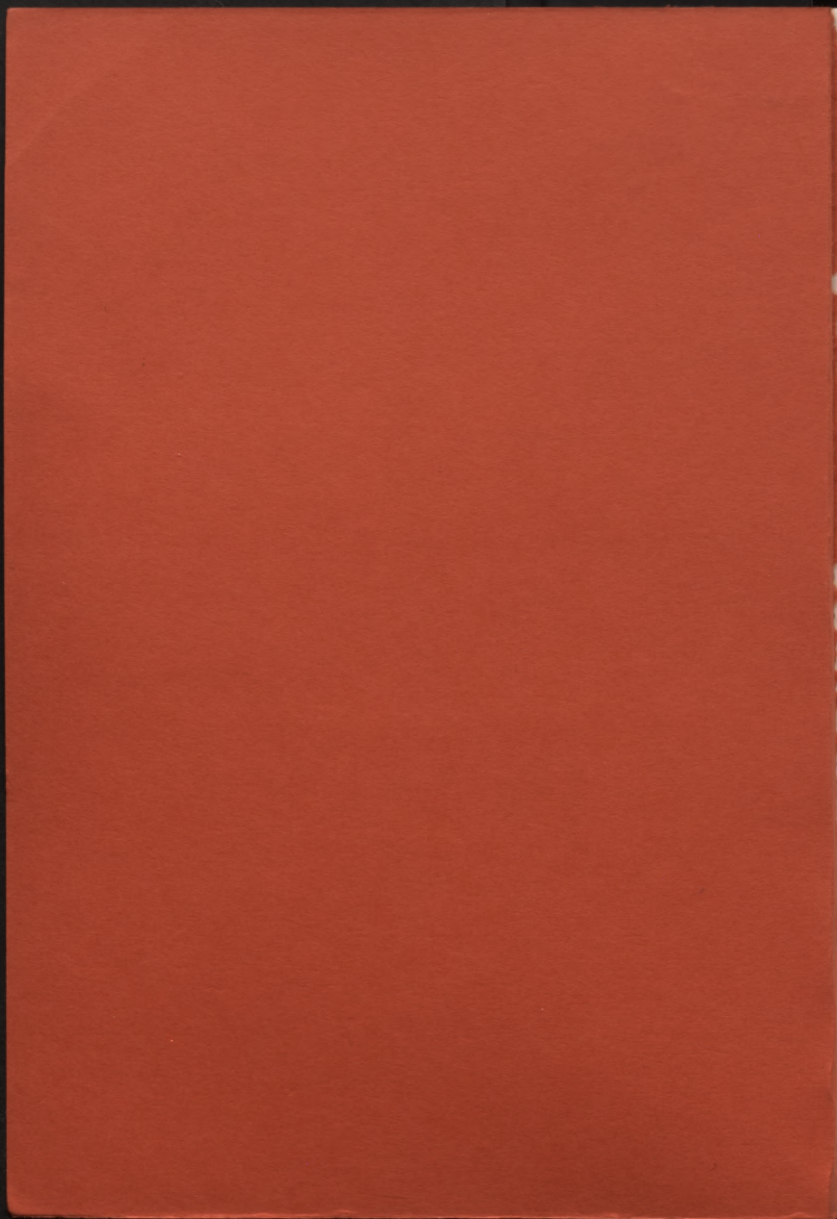

ZARI

ZARI~87

ZARI

ALAN T. J. B. (1987) ZARI~87

1987

1987

Vāks: Sarma Draviņa "Z A R I". Audums

2008-3

L 377

Dub.

L

82

LITERĂRĂ GADAGRĂMATA

ZARI

THE BALTIC SCIENTIFIC INSTITUTE IN SCANDINAVIA
Stokholmă
1987

Redaktore: Velta Rūķe-Draviņa

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA
91—

0308071380

© Authors and
The Baltic Scientific Institute in Scandinavia

ISSN 0281-1073

Printed in Sweden by
Centraltryckeriet AB, Uppsala
1987

"Ar Friča Bārdas dzejas rindu 'Lai zemei
sāpes nav, /kad manas kājas to min' sasaucas

S.Lāgerlēvas teiktais 'Es vēlētos, lai zaļā
zeme manus soļus nesajustu kā smagu nastu'

(O.Zanders)

Selma Lāgerlēva ar Latvijas Triju Zvaigžņu ordeni

KĀRLIS IEVIŅŠ UN SELMA LĀGERLĒVA

1. Liekas, ka Kārlis Ieviņš (1888-1977) bija vienīgais latviešu rakstnieks, kas, tiekoties ar slaveno zviedru rakstnieci Selmu Lāgerlēvu (*Lagerlöf*), varēja ar viņu sarunāties rakstnieces dzimtajā zviedru valodā. Lāgerlēvas mājā Morbakā (*Mörbacka*) Ieviņš trīsdesmitajos gados ir ciemojies vairākkārt. Rakstot nekrologu "Jaunākās Ziņas" 1940. gada 20. martā, Ieviņš atcerējās savu pirmo tikšanos ar Selmu Lāgerlēvu. Tas bija noticis 1931. gada martā. Ieviņš raksta:

Zelma Lagerlefa satiksmē ar cilvēkiem bija tāda pati kā savās grāmatās: vienkārša, sirsnīga, smalkjūtīga, aristokrātiski atturīga. Viņa cēlusies no vecas intelligentas Vermlandes ģimenes, kuras aristokratismu, sirds siltumu un tuvību tautai viņa vislabāk parādījusi tanīs rakstos, kur tēlojusi savu tēvu — vecās Morbakas valdnieku leitnantu Lagerlefu. Šī aristokrātiskā atturība sākumā katru apmeklētāju apdveš it kā ar vēsumu. Tā bija arī man, kad pirmo reizi apmeklēju Zeltu Lagerlefu viņas Morbakā. Tas bija marta mēnesī 1931. gadā. Saule ritēja pa sniega virsu un sildīja, žilbināja acis. Tuvu un tālu visapkārt cēlās Vermlandes zilie kalni, bet pakalnu ēnās stāvēja bērzi, kas vēl glabāja zaros nakts sarmu. Kad pateicu Zeltai Lagerlefai, ka bērzi šodien tikpat kupli kā vasarā, tikai vajaga iedomāties zaļo krāsu, viņa pasmaidīja. Un kad vēl pateicu, ka no Sunnes visus 10 kilometrus nācu kājām, jo ir grēks pirmo reizi Vermlandē cauri drāz-

ties mašīnā, viņa pasmaidīja vēl siltāk un pamāja ar galvu. Atturīgais cienīgais vēsums jau bija nozudis un parādījās viņas vienkāršā, siltā laucinieces sirds. Sevišķi, kad viņa sāka

mani iztaujāt par manas dzimtenes apstākļiem un tautas dzīvi pēc kara. Viņa ļoti interesējās par mūsu agrar-reformu un par mūsu jaunsaimnieku dzīvi. Kad pastāstīju, cik mūsu jaunsaimnieki čakli iekopuši savas mājas, acis viņai silti iemirdzējās. Es jutu, ka Zelma Lagerlefa, kas pati zemniece, saprot arī mūsu zemnieku un priecājas, ka tas ticis pie sava zemesstūrīša un mājas. Un jo vairāk mēs runājām, jo vairāk pārliecinājos, ka sirmā rakstniece interesējas par visu, kas notiek pasaulē. Latvijā Zelmai Lagerlefai ir daudz lasītāju un cienītāju, un viņa savukārt bija latvju tautas draugs.

Uz Morbaku Kārlis Ieviņš devies pēc tam vairākkārt. No 1932.gada ziemas uzglabājies Selmas Lāgerlēvas veltījuma ieraksts kādā viņam dāvinātā grāmatā ("Ett barns memoarer"), kurā rakstniece pateicas par jauko apmeklējumu.

Karl Lewin

med tack för det goda,
angrivarna besöket på
morbaka

Selma Lagerlöf.

Vinter
1932

2. Kārlis Ieviņš, prazdams zviedru valodu, vairākkārt izcēlis priekšrocības, ko dod nepastarpinātā iespēja iepazīties ar Zviedrijas dabu, tautu un rakstnieku darbiem.

Sākot savu apcerējumu par zviedru literatūru (1923.g.), Ieviņš uzsver, ka līdz tam laikam zviedru literatūra parasti nonākusi pie mums vācu vai arī krievu tulkojumos, bet "tiešu pārcēlumu no zviedru latviešu valodā mums vēl nava". (1)

Gājiens uz Lāgerlēvas mājām Vermlandē viņa uztverē līdzinās gandrīz vai svētceļojumam; viņš nosolo 10 km kājām, lai izbaudītu Vermlandes dabu. Selma Lāgerlēva un Vermlande viņam šķiet divi nešķirami jēdzieni: tiklīdz piemin slaveno zviedru rakstnieci, jādomā par viņas dzimto Morbaku Vermlandē; ja runa aizvirzās uz Vermlandi, tad vispirms prātā nāk šā apvidus ievērojamā rakstniece Selma Lāgerlēva.

Vermlande tiešām ieņem īpašu vietu zviedru kultūras un literārajā dzīvē ar savu savdabību un lielo skaitu izcilu literāru personību, īpaši pagājušā gadsimtā un šā gadsimta sākumā. Pie šā fakta apstājas pētnieki arī vēl mūsu dienās, jautājot par iemesliem - vai nu meklējot tos iedzīvotāju jauktajā sastāvā, vai pašu vermlandiešu apzinīgajā tieksmē saglabāt un izkopt sava novada īpatnības.

No šā apgabala nākusi virkne slavenāko zviedru rakstnieku: Esajs Tengnērs (*Esaias Tegnér*) (1782-1846), Ēriks Gustavs Geijers (*Erik Gustaf Geijer*) (1783-1847), Gustavs Frēdings (*Gustav Fröding*) (1860-1911), Selma Lāgerlēva (*Lagerlöf*) (1858-1940).

S. Lāgerlēva bez tam ar tālām asinsradu saitēm saistīta ar dzejnieka E. Tengnēra dzimtu: Tengnēra māte ir Selmas Lāgerlēvas vectēva mātesmāsa.

"Vermlande arvien bijusi spēcīgu, apdāvinātu ļaužu, īpatnas dzīves romantikas un poēzijas pilna", saka Ieviņš "Jaunāko Ziņu" 1938. gada 17. novembra numurā.

No Vermlandes nācis arī Brīvības pieminekļa Latvijas tēla darinātājs Ragnars Mirsmedens.

Ieviņš neaizmirst norādīt uz šo faktu, kad "Jaunākās Ziņas" (1935.g. martā) apraksta savu ciemošanos varkāja

mājās:

"Viņš neatgādināja mierīgos vēsos zviedrus - viņam dzīva nervoza mākslinieka daba. Ak tā - no Vermlandē! Nu es sapratu - no Ģösta Berlinga zemes jau arvienu nākuši mākslinieki un dzejnieki!"

Apceri par Selmu Lāgerlēvu 1923.gadā Kārlis Ieviņš sāk ar patētiski-romantisku slavas dziesmu Ģestā Berlingā apdziedātajai "jautrībai, asprātībai un skaistumam", kas Vermlandē nedaudz atgādinājusi franču aristokrātijas baudas kultu:

Jautrā svētku dzīve ar asprātībam un līgsmitu — no seniem laikiem Värmlandēi īpatneja... Jautriba, asprātība un skaistums — „Ģöstā Berlingā” apdziedatie motīvi. Skaistas sievas, skaisti, stalti bruņinieki!... Vecās Värmlandē aristokrātijas dzīve!... Värmlandē — gan akmepaina un nabadzīga province, bet tur tomēr daudz muižu un pīļu, jo katrā pīlnī dzelzs rūdas — un šī rūda, kuŗu izmanto, dara bagātu. Sevišķi vecos laikos — un tā Värmlandē muižniecības veco laiku dzīve bija līdzīga vecās franču aristokrātijas baudu un rafinētas dzīves kultam. Tur prata cienīt skaistumu, asprātību, varonību, muziku un poeziju, vīnu un mīlu. Un atmest ar roku pasaulei, sadzīves problemiem, bet dzīvot tikai sev pašam, savai dzīvei. Tamdēļ arī „Ģöstā Berlingā” ārpasaule, modernā sabiedriskā dzīve netiek minēta. Viss norisinās ap pašiem varoņiem, viņu dzīvi, kaislībam, ciešanām, instinktiem. Tie ir dabas bērni ar tīrām daoiskām tieksmēm, instinktiem, kuŗiem tie kalpo, cieš, cīnās. Bet visam līdzī mēs dzirdam pukstam pašas rakstnieces sirdi, kuŗa sīkst, cieš, priecājas līdz ar saviem varoņiem, kuŗa aizgrābta, savīļnota, izbrīnījusies un sajūsminājusies par tā laika cilvēkiem, to kaislībam un dzīvi. Bet viņa nepūlas tos tulkot, psiholoģiski analizēt — pardaudz viņai varoņu, tēlu! Viņa var dažreiz tikai īsi pakavēties pie viena, kad tūdaļ jau jasteidzas pie cita, lai paspētu kopā savērt visu lielo pērļu virkni, lai paspētu kopā salasīt visus akordus vienā lielā grandiozā himnā veco laiku, dzīves un cilvēku skaistumam.

Viegli un jautri rit dzīve kavalieriem Ekeby muižā... Nekādas prozaiskas dzīves rūpes netraucē tos — par viņiem gādā viņu maizes māte un aizstāvētāja. Liekas, ka veco laiku dzīvei un cilvēkiem bijusi atņemta dzīves smagākā nasta — ikdienišķība un sīkās eksistences rūpes... Tā laika cilvēki dzīvoja ne ar prātu, aprēķinu, bet ar jūtam, sirdi. Viņi sekoja tikai savām jūtam, tieksmēm, sirdij — nedomāja un neapsvēra tikdaudz. Tamdēļ arī dzīve bija citāda, — tā nebija pelekā, ikdienišķīga — jūtas, sirds un sajūsma gādāja viņai-mūžam jaunu krāšņumu un dziņa pēc sirds un iegribu mērķiem — jaunu dzīves saturu, interesi un baudu.

(526.1pp.)

3. Spēcīgi pārdzīvotā Vermlandes daba, tās skaistums un vienreizīgums devis ierosmi arī Kārļa Ieviņa gleznotāja otai.

Mums nav pilnīga pārskata par visām tām pāri par 600 gleznām, ko Kārlis Ieviņš paguvis uzgleznot savā ilgajā mūžā. Iespējams, ka viens otrs darbs Morbakas apmeklējuma rezultātā radies jau trīsdesmitajos vai četrdesmitajos gados. Starp tām vairāk nekā 300 gleznām, ko man līdz šim izdevies apzināt un nofotografēt, ir vairāki darbi ar motīviem no apkārtnes netālu no Morbakas. Viena glezna ir Vermlandes ainava "Selmas Lāgerlēvas zemē" (redzams arī Frīkena (Fryken) ezers); trijās citās attēloti Kilsberga kalni Vermlandē - dažādos gadalaikos. Vismaz divas gleznas gleznotas septiņdesmitajos gados - vai nu pēc atmiņas no agrāko gadu gājieniem, vai atjaunotā izbraukumā ar divriteni uz turieni apmēram šai vēlākajā laika posmā.

Varēja domāt, ka kādas gleznas ar Vermlandes dabas attēliem vai vermlandiešu portretiem varētu glabāties tuvējā Sunnes draudzes namā. 1986.gada vasarā, tur iegriežoties un sarunājoties ar turieniešiem, izrādījās, ka Kārļa Ieviņa darbu viņiem tur tomēr nav.

Atcerēdamies savus gājienus uz Morbaku, Kārlis Ieviņš "Jaunāko Zigu" rakstā (1938.g.17.novembrī) sīki pakāvējas pie vietām Vermlandē, kurām vistiešākais sakars ar Gestu Berlingu un Ekebijas muižu:

Tālāk acis atrod arī visas citas romanā minētās vietas: tur Heresta (Borg), kur skaistā Elizabete Dona sēdējusi savā zilajā istabā pie loga un lūkojusies, vai neredzēs Gestu Berlingu steidzamies pa ezera ledu pie viņas. Un tur ir Erjevika (Sje), kur dzīvojis pats majors ar saviem lāčiem; tur arī Ēmtervikas baznīca, kurā glabājas tēvoča Eberharda (viena no Ekebijas kavalie-riem) manuskriptu šķirsts. Tas stāv

baznīcā pie altara jau no 1856. gada, un tikai gadsimtu maiņās taisams vaļā. Tā nospriedis pats šķirsta devējs — tēvocis Eberhards. 1900. gadā šķirstu atvēra, bet atkal aiztaisīja. Nu to vērs vaļā tikai 2000. gadā, jo tēvocis Eberhards bijis Vermlandes pirmais socialists un rakstījis pa vakariem daudz brīvdomātāju rakstus.

Tās visas ir vietas, kas Ieviņam bijušas labi pazīstamas, ne pārāk tālu no viņa kādreizējām dzīves vietām. Apkārtējās muižas, kurās mituši viņa tuvi draugi un pazīņas, bija iepazītas arī krāšņo svētku reizēs, kas līcis tās salīdzināt ar Ekebijas kavalieru piedzīvojumiem senos laikos.

Kārlis Ieviņš, Kilsberga kalni Vermlandē
58x44cm. Eļļa, masonīts. Ap 1960

Kārlis Ieviņš, Selmas Lāgerlēvas zemē
50x40cm. Eļļa, masonīts. 1970

4. Ievērojot to, ka Selmas Lāgerlēvas darbi latviešu lasītājiem bija labi pazīstami un rakstniece piederēja pie Latvijā populārākajiem Ziemeļeiropas rakstniekiem, Kārlis Ieviņš savos "Jaunāko Ziņu" feļetonos vairākkārt ziņo par notikumiem, kam sakars ar viņas mūža gaitām, pagodinājumiem un jubilejām.

Viens tāds plašs apcerējums parādījās "Jaunāko Ziņu" slējās 1938. gada 17. novembrī sakarā ar rakstnieces 80 gadu jubileju 20. novembrī.

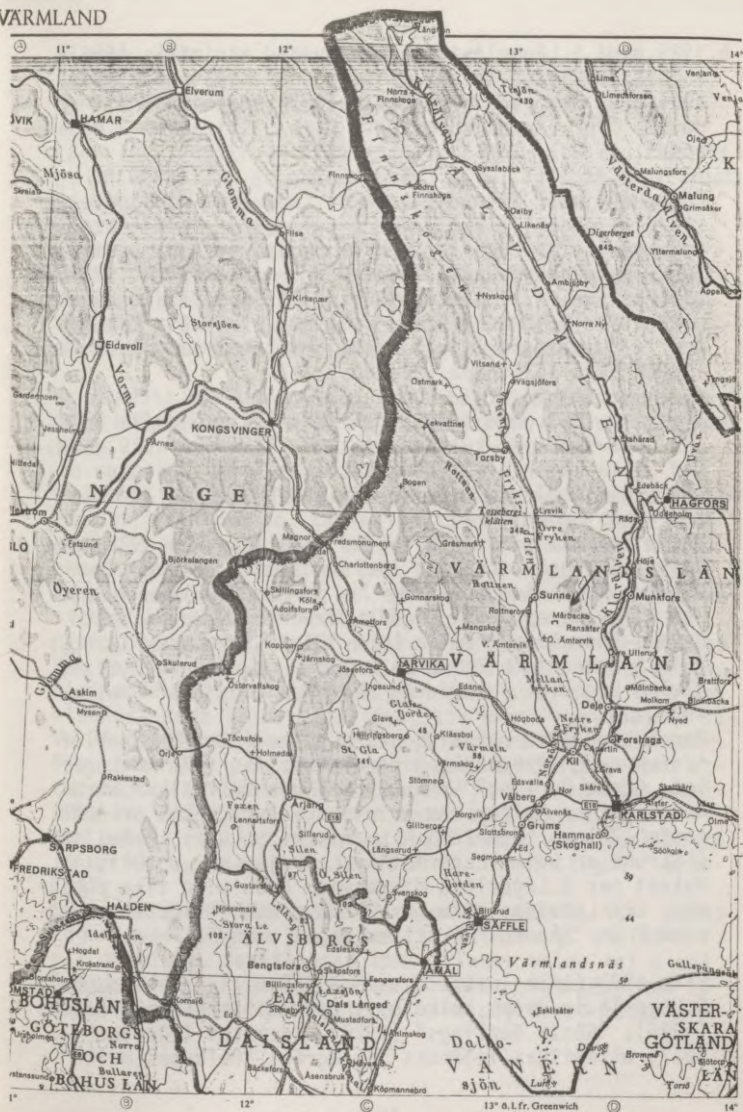
Virsraksts ir "Turisti vajā Zelmu Lagerlefu". Sakarā ar to, ka savas jubilejas priekšvakarā rakstniece jutusies spiesta pārcelties no Morbakas pie savas māsas Falunā un reizē ar to izjucis vermlandiešu labi domātais pārsteigums gaviļniecei viņas dzimtajā vietā, Ieviņš paskaidro arī vienu no galvenajiem iemesliem šādi rakstnieces

rīcībai. Proti, rakstnieces lielā popularitāte radījusi milzīgu turistu pieplūdumu un daudzos gadījumos arī turistu nekaunību un netaktisko izturēšanos, traucējot viņas ikdienu un izpostot dārza košumu:

Kā viņa pati stāsta, tie dažkārt bijuši tik netaktiski, ka raudzījušies iekšā pa logiem — pat tad, kad viņa sēdējusi pie galda un ēdusi. Nav, protams, patīkami sēdēt pie galda un ēst, kad svešinieki skaita katru kumosu, ko bāž mutē. Gandrīz katrs gribējis Morbakā arī kaut ko nofotografēt. Dažam labam pietrūcis benzīna taisni tai brīdī, kad tas savā auto-vāgī laidis garām Morbakai — un nu pietiekošs iemesls apstāties, nākt iekšā, apjautāties, vai nevar dabūt kādus litrus benzīna. Nekautrīgākie no turistiem bijuši amerikāņi. Tie noplēsuši dažreiz kailu rakstnieces mīļāko rožu krūmu (ko viņa pati stādījusi), lai paņemtu ziedus piemiņai. Un tad plījušies pašai rakstniecei virsū, lai ļaujot viņu nofotografēt. Viens gribējis, lai sēdot ar mandolinu rokās, otrs — lai paņemot Nobela premijas diplomu un ar to priecīgi vīcinot, bet trešais izgudrojis vēl citu pozu. Protams, ka ļoti smalkjūtīgajai un intelligentajai rakstniecei šādi turisti nav bijuši patīkami. Lai gan viņas pacietība bijusi liela, tomēr arī tai beidzot pienācis gals.

Lai glābtos no šādiem netaktiskiem turistiem, Zelma Lagerlefa likusi ceļā malā uzcelt paviljonu, kur pārdots benzīns un arī Morbakas fotografijas, skatukartes. Tomēr tas nav līdzējis. Tad ķērušies pie vēl radikālāka līdzekļa — aizvilkuši vārtiem priekšā ķēdes. Varbūt nav bijis patīkami dzīvot ķēdēm iežogotā Morbakā un sirmā rakstniece pārcēlusies uz dzīvi savā mājā Falunā, kur klusums, miers un māsas rūpīgā kopšana.

VÄRMLAND

5. 1929. gadā S. Lāgerlēva saņem Latvijas atzinības zīmi - Triju Zvaigžņu ordeni. Šis ordenis bija nodibināts 1924. gadā par piemiņu Latvijas valsts dibināšanai ar devīzi "Per aspera ad astra". Bija 5 šķiras un 3 goda zīmes.

Fotogrāfija ar Selmu Lāgerlēvu, kurā viņa rotājusies ar Latvijas ordeni (skat. ZARU titullapā!), publicēta arī grāmatā "Selma Lagerlöf och Märbacka" 41. lpp. Grāmatu ļoti lietpratīgi sastādījusi Maja Petrē (1979), un tajā arī vēl citā vietā, ilustrējot Lāgerlēvas grāmatu daudzus tulkojumus dažādās valodās, pieminēta Latvija, proti, "Gestas Berlinga" tulkojums latviešu valodā, kas iznāca Rīgā 1926. gadā (22. lpp.).

Tieši ap 1929. gadu strauji un labvēlīgi veidojās Latvijas un Zviedrijas kultūras sakari. Tai pašā 1929. gadā, kad Selma Lāgerlēva ieguva Latvijas Triju Zvaigžņu ordeni, Kārlim Ieviņam Zviedrija piešķīra savu Ziemeļ - zvaigznes ordeni. (2)

Pēc pieejamām ziņām bibliotēku katalogos, ap 1929. gadu Latvijas presē parādījās lielāks skaits rakstu par zviedru rakstniecību vispār un par S. Lāgerlēvu īpaši. Bez K. Ieviņa apcerēm plašāku izvērtējumu dod Marta Grimma-Endzelīna ("Zelma Lagerlöfa" - Burtnieks 1928, 2; "Lielā zviedriete Zelma Lagerlöf" - Latvis 1928, 2129; "Zelma Lagerlöf - skaidrās dvēseles sieviete" - Zeltene 1928, 23).

Par S. Lāgerlēvu rakstīja arī J. Ķelpe ("Zelma Lagerlef" - Brīvā Zeme 1928, 265), Rihards Rudzītis ("Zelma Lagerlef, Gesta Berling" - Latvju Grāmata 1927, 2), A. Skro - dels ("Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums ar meža zosīm", Zelmas Lagerlöf) - Latvis 1925, 982), G. Mellins ("Saruna ar Selmu Lagerlöf" - Latvijas Sargs 1921, 1). Raksti par S. Lāgerlēvu divdesmito gadu vidū tika publicēti arī Latvijas vācu un krievu presē ("Rigasche Rundschau" un "Segodnja"), attiecīgajās valodās.

Līdz 1930. gadam latviešu valodā jau bija izdoti daudzi S. Lāgerlēvas darbu tulkojumi, piem., "Generāļa gredzens" (1925), "Gēsta Berlings" (1926), "Kristus leģendas" - 1927; atsevišķas leģendas jau agrāk; "Dalarnes meita"

(1929), "Šarlote Lēvenšelde" (1929) uc.
Selmas Lāgerlēvas kopotie raksti latviski (15 sējumos)
iznāca Rīgā vēlāk, trīsdesmito gadu beigās (1937-1939).

Lāgerlēvas daiļrade bija piesaistījusi latviešu tulkotāju interesi jau ar gadu simteņu miju. Tulkotāju ir daudz (J.Urdziņš, Amaranta, T.Lejas-Krūmiņš, Alma Gobniece, Jānis Jēkabs Rapa, Aleksandrs Sēja, K. Strāls, Elija Kliene, Lizete Skalbe; Elīna Zālīte), bet vairāk vai mazāk tieši no zviedru valodas sāka tulkot Lizete Skalbe (no 1929 -), Elija Kliene (1937 -). Kā izdevies noskaidrot, Alma Gobniece (sākot ar 1924.gadu) tulkojusi galvenokārt ar vācu valodas starpniecību.

Ar Ernesta Abeles skaistajiem zīmējumiem "Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums" tika izdots arī Vācijā 1949. gadā.

6.No Kārļa Ieviņa avīzrakstiem "Jaunāko Ziņu" lasītāji uzzina ne vien par to, ka iecienītā rakstniece 1909.gadā saņēmusi Nobela prēmiju un ka viņa ir viena no Zviedru akadēmijas 18 locekļiem, bet "Jaunāko Ziņu" speciālkorespondents nepiemirst arī atzīmēt Selmas Lāgerlēvas notieni vai klātieni īpašos sarīkojumos Stokholmā. Tā, piem., aprakstot Nobela svētku svinīgo sanākumi 1933.gadā, kad par Nobela prēmijas laureātu kļuva Ivans Buņins, Kārlis Ieviņš piemetina, ka tai gadā svinīgajā aktā nav atnākusi nedz Selma Lāgerlēva, kas nesen nosvinējusi savu 75.dzimšanas dienu, nedz arī Verners fon Heidenstams. Savukārt 1934.gada 15.decembra numurā Nobela svētku atreferējumā ("Pirandello Stokholmā") nav pieminēts atzīmēt, ka "Arī Zelma Lagerlöf šogad ieradusies (pērn viņas Nobela svētkos nebija). Gluži viena viņa ieklībo zālē un klusi, vienkārši ieņem vietu "nemirstīgo" krēslus".

"Jaunāko Ziņu" 1938.gada 17.novembra numurā, īsi pirms Lāgerlēvas 80 gadu jubilejas, Kārlis Ieviņš atklāj arī, cik oriģinālu rakstnieces apsveikšanas veidu tai dienā bija plānojuši vermlandieši, ja Selma Lāgerlēva tad nebūtu no savas Morbakas pārcēlusies pie savas māsas:

Un ja Zelma Lagerlefa šogad 20. novembrī būtu Morbakā un tur savā dzimšanas dienas rītā palūkotos pa logu, viņa ieraudzītu braucam savus divpadsmit kavalierus. Tie paši divpadsmit Ekebijas kavalieri divriči rindā tuvotos Morbakai — tikai iekšā sēdētāji būtu citi. Tagad pirmajā sēdētū pats Vermlandes gubernators, otrajā bīskaps, trešajā garnizona pavēlnieks, ceturtajā Karlstades birgermeistars, bet tālāk daudz citu Vermlandes ievērojamāko vīru ar profesoru Kjelinu pašās beigās. Bet uz bukas katram divricim — tāpat kā reiz Gesta Berlīngs — šēdētū kāds mācītājs no apkārtnējām Vermlandes baznīcām.

7. Morbakas muzejā Selmas Lāgerlēvas personiskā viesu grāmata glabā ievērojamu sabiedrības darbinieku, rakstnieku un mākslinieku ierakstus, starp tiem arī Kārļa Ieviņa un Latvijas Universitātes delegātu parakstus.

1928.gada 12.decembrī viesu grāmatā parakstījies Kārlis Zariņš, Latvijas sūtnis. Otrreiz viņa parakstu atrodam 1929.gada 2.novembrī, kopā ar Čehoslovākijas ministru.

Plaša Latvijas Universitātes delegācija no Rīgas bija ieradusies Morbakā 1929.g.14.maijā. Apsveicēju grupā ir LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēki : profesori Pēteris Smits, Juris Plāķis, Francis Balodis, Kārlis Straubergs, Ernests Blese un mākslas vēsturniece, toreizējā universitātes asistente Olga Rudovska, kā arī dažādu studentu organizāciju (korporāciju un studentu vienotnes "Ziemeļniece") pārstāvji, starp citu, Lūcija Felsberga, Edgars Rumba, Zanis Karlsons, Adolfs Karnups un citi.

K.Ieviņa parakstu pirmoreiz šai viesu grāmatā atrodam 1931.g.3.martā (*Karl Eewin, Rīga*), otrreiz - 1935.g.5.maijā (*Karl Eewin, Latvija*). Lāgerlēvas viesu grāmatā ieraksti izbeidzas ar 1940.gada martu; kā pēdējie parakstījušies bērinieki, tuvākie radinieki.

Mary Ashley Clark (55) Wallington, King's Lynn
 A joy to have met amid the people the
 lakes of Vänland the writer who has
 Josef Melnik (Berlin) 5 January 1931
 Makim Munkäsi " " "
 3mers Karl Eerim, Riga 1931
 Lucy Helen Pearson New York City, U.S.A - March 21, 1931
 Dr. P. Lundgren, Stockholm 4 April 1931
 Gud. Högström, Karlstad " "
 Kaj Palm, Stockholm " "
 1931
 1931

Dr. Erik Skinn, Molkou-Vänland 5.11.35
 A. Peters, Direktör Navel. 9/III '35
 Resorserin
 J. G. P. Loh, Nöteborgske Resorserings 3.3.35
 Karlsm. Helsingfors
 Rigmor Haas Estland testi 15 märts 35
 Karl Eerim, Lättveja 5/5 - 35

[illegible]

No. above the last name

L. Paul
Yelling
Raymond
Sheep Creek
Learns (N.Y.)
Z. Hartman
Munich
W. W. W.
M. Verner
M. Borden
Mr. Gayle
Regent Frick
Carl Hennig
This list from Kentucky letters.
Gale Roman
Hesskycein

8. Jau 1923. gadā Kārlis Ieviņš publicēja plašu apcerējumu par zviedru rakstniecību žurnālā "Ritums". Tanī vesela nodaļa veltīta Selmai Lāgerlēvai.

So apcerējumu K. Ieviņš bija dāvinājis arī rakstnieci, viņu apmeklējams. Uzglabājusies S. Lāgerlēvas vizītkarte ar pateicību par saņemto publikāciju:

Selma Lagerlöf ber att få sända ett varmt tack för vänlig hägkomst samt för de två häftena av Ritums. Tyvärr kan jag ju inte läsa dem, men jag sätter mycket värde på att äga uppsatserna i min samling.

Hjärtliga hälsningar!

('Selma Lāgerlēva atļaujas sūtīt sirsnīgu paldies par laipno atcerēšanos un divām Rituma burtnīcām. Diemžēl es gan nevaru tās izlasīt, tomēr uzlūkoju to par lielu vērtību paturēt šos apcerējumus savā (grāmatu) krājumā.

Ar sirsnīgiem sveicieniem')

Selma Lagerlöf
ber att få sända ett varmt
tack för vänlig hägkomst
samt för de två häftena

av "Ritums". Tyvärr kan
jag ju inte läsa dem, men
jag sätter mycket värde på
att äga uppsatserna i min
samling.

Hjärtliga hälsningar!

1986.gada vasarā man muzeja bibliotēkā tomēr šīs Rituma burtnīcas neizdevās atrast; iespējams, ka daļa rakstniecei dāvināto grāmatu un brošūru nodotas citur. Vietu trūkuma dēļ Morbakas telpas neatļauj arī grāmatu plauktos izlikt visas lielās grāmatas, kas savā laikā Lāgerlēvai dāvinātas. Tomēr plauktā starp citām grāmatām izliktas arī "Latvju tautas dainas", 1.sējums, glītā iesējumā (= J.Endzelīns un R.Klaustiņš, *Latvju tautas dainas. I. Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem. Rīgā 1928*). To, droši vien, bija līdž atvedusi un dāvinājusi Latvijas Universitātes delegācija, toreiz apciemojot Lāgerlēvu un pasniedzot viņai Triju Zvaigžņu ordeni.

Bez Selmas Lāgerlēvas Kopotajiem rakstiem latviešu valodā (I-XIV), Morbakas bibliotēkas sarakstā atrodams arī Emī-

la Melngaiļa "Tautu dēla dziesmu pūrs" (Rīgā 1923), Kārļa Skalbes "Wintermärchen" (Leipcigā 1921), kā arī Helge Kjellin, "Les dix années du theatre des arts de Lettonie 1920-1930".

Daļa no Lāgerlēvas bibliotēkas vēlākos gados pārvietota uz Falunas muzeju (*Dalarnas museum*), bet saraksts par turienes grāmatām nav vēl nobeigts.

9. Tā kā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Latvijā parādījās vairākas apceres par zviedru literatūru un Selmas Lāgerlēvas darbiem, būtu interesanti salīdzināt Kārļa Ieviņa viedokli ar citu rakstnieku un literatūras zinātnieku domām.

Ieviņa vērtējumā Lāgerlēvas visaugstākais mākslas sasniegums ir "Gesta Berlings", kurā viņa, pretēji tā laikmeta garam, novirzās no reālisma - fantāzijas, teiku un mistiskas pasaulē.

"Gösta Berlings ieskanējās zviedru literatūrā piepeši kā vietai un laikam nepiemērota austrumnieku melodija. 80. gadu ģintei pasaule bija nedaiļa, riebīga, glupa, pelēka... "Göstā Berlingā" - gluži otrādi - pasaule krāšņa, saulaina, poēzijas pilna... Sievietes - daiļas, cēlas, sievišķīgas, vīrieši - stalti, bruņnieciski, asprātīgi, vīrišķīgi... Mīla šo ļaužu starpā - Zālamana augstā dziesma, brīva no prāta, aprēķina, prozas ..." (527. lpp.)

K. Ieviņš salīdzina abu lielo garu - Selmas Lāgerlēvas un Heidenstama - ienākšanu zviedru literatūrā:

"Abi viņi jau ar pirmajiem dzeju krājumiem, pretēji galvenajai tendencei toreiz, sāka sludināt dzīves prieku, baudu, personīgās dzīves kultu. Starpība tā, ka Heidenstamam pietrūkst Lāgerlēvas fantastiski teiksmainā un mistiskā elementa."

Par otru labāko Lāgerlēvas darbu Ieviņš izceļ "Nilsa Holgersona brīnišķīgo ceļojumu":

"lasāma grāmata skolas bērniem, kurā tie saistošā veidā tiek iepazīstināti ar dzimtenes dabu, ļaudīm un dzīvi. Šo darbu var skaitīt par vienu no labākajiem, kāds vien kādas tautas skolas literatūrā sastopams..."

(527. lpp.)

Lāgerlēvas apraksti šai grāmatā Ieviņam iespiedušies tik dzīvi atmiņā, ka, pašam braucot pa Zviedrijas ceļiem, spontāni izraisās asociācijas ar Lāgerlēvas tēlojumiem:

"Kad braucam no Stokholmas uz Linčōpingu, vilciens iet caur Kolmordens klinšaini, mežu apaugušu augstieni, kuru Zelma Lagerlōf skaisti aprakstījusi savā 'Nilsa Holgersona brīnišķā ceļojumā'"

(rakstīnā "Latvju svētki Zviedrijas Zemgalē",
"Jaunākās Ziņas" 1937.g.27.dec.)

Kārlis Ieviņš tāpat, apcerot Lāgerlēvas darbus, kavējas galvenokārt pie tām īpašībām un iezīmēm, kas viņam pašam šķiet vērtīgākās kāda rakstnieka daiļradē.

Līdzīgs uzskats viņiem abiem ir arī, vērtējot lauku dzīvi pretstatā pilsētai. Minētajā aprakstā Ieviņš saka:

"Zelma Lagerlōf neieredz lielpilsētu un moderno dzīvi. Viņa mīl dzīvot provincē un lauku klusumā. Jau no bērnības dienām tamdēļ viņas dvēsele bijusi kopsakarā ar dabas daili un mistiku, plaukusi teiku un poēzijas rasā un paguvusi izkristalizēties par to brīnišķo dimantu, kas sevī uztver un salauž varavīksnes krāsās visus starus un gaismu. Tā piepeži, septiņkrāsaina un teiksmaina, atmirdz arī dzīve, ļaudis, daba, laiki un likteņi Zelmas Lagerlōf dvēselē".

(528.lpp.)

MARTA GRIMMA, apcerējumā "Zelma Lagerlōfa" (1928.gada "Burtniekā") (3) gan atzīdama, ka augstu vērtējami ir arī tādi Lāgerlēvas darbi kā "Kungu muižas teika", "Nāves važonis", "Portugālijas ķeizars" un "Sarlote Lövensköld", tomēr ar vislielāko apbrīnu apstājas pie tiem pašiem diviem darbiem kā Kārlis Ieviņš. Tie ir "Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums" un "Gesta Berlings".

Par pirmo Martas Grimmas apcerējumā teikts:

"Viņas visievērojamāko darbu starpā jāmin "Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums", kā dzejiski neatmaksājama bērnu literatūra. Visām nedzīvām lietām te sava dvēsele, sava valoda. Kokiem, strautiem, vējiem, krītošām lietus lāsēm, ezermalas stiebiem, putniem, zvēriem, puķēm, pat klintīm un akmeņiem". (1121)

Pēc Martas Grimmas domām "Gestā Berlingā" izpaužas Lāgerlēvas spēja "radīt scēnas, sakārtot darbību un motīvus", tur jūtams darbības kāpinājums un drāmatisms. Kalngalu šai darbā sasniedz VI nodaļa "Balle Ekebī", ko lasītāji - pēc M.Grimmas liecinājuma - lasa ar aizturētu elpu.

Lāgerlēvas stilu M.Grimma salīdzina ar mīlestības pasaku stilu - ar trīskāršo atkārtojumu un iedalījumu, kur stiprākais uzsvars likts uz trešā atkārtojuma. M.Grimma apstājas arī pie S.Lāgerlēvas pasaules uzskata, kas ir evaņģēliski kristīgs, pa daļai mantots no senčiem, kuri bijuši draudzes gani.

Tas, ko nemin Ieviņš, bet ko ļoti pareizi uzsver Marta Grimma, būdama sieviete un dzejniece, ir Lāgerlēvas ieguldījums cīņā par sievietes tiesībām un tiem ideāliem, ko piedēvē sieviešu kustībām:

"Lagerlöfa pakalpo ne tik vien savai tautai, bet visai cilvēcei, lai gan viņa nekad nav bijusi politiķe, un politiskie, sociālie un saimnieciskie jautājumi tai nekad nav bijuši tuvi. Tomēr par sieviešu balss tiesībām viņa karo ar lielu spar, pat anonīmā kārtā. Viņai dziļi riebja diplomātu un valsts vīru "galvenā nodarbošanās" - karš, un sievietes uzdevums, pēc viņas domām, ir to iznīdēt. Savos darbos Lagerlöfa izsaka kliegstošu protestu masu slepkavības ārpriekam, varmācībai un necilvēcībai." (1118)

Citā vietā tai pašā rakstā Marta Grimma, tāpat kā Kārlis Ieviņš, uzsver, ka Selma Lāgerlēva izvairās sīkāk tēlot lielpilsētas dzīvi un labprāt paliek lauku un mazās pilsētiņas vidē. "Lagerlöfa ir visas cilvēces māte, kam jānoliecas viņas varenās mīlestības priekšā". Salīdzinot Lāgerlēvas darbu varoņus un varones savā starpā, Marta Grimma secina, ka visas viņas sievietes ir "pilnas mūžīgu nevainības ilgu un dziļas sievišķības. V i ņ a - parasti daļa Dievmātes". Turpretim vīriešos "ir daļa Kristus, tāpat kā sievietēs - daļa Dievmātes". (1121)

10. "Nils Holgersons underbara resa" latviešu valodā tulkots un izdots vairākkārt; blakus "Gestam Berlingam" tas latviešu lasītāju saimē joprojām pieder pie visvairāk iecienītām Selmas Lāgerlēvas grāmatām.

Lizete Skalbe S.Lāgerlēvas Kopoto rakstu 1.sējuma ievadā par šo grāmatu 1937.gadā rakstīja:

"Nilsa Holgersona ceļojums ar meža zosīm" (1906/1907) ir Zviedrijas dabas cildinājums pasakaina nostāsta veidā, kāda otra vairs nava" (14.lpp.)

Bet L.Stepiņš grāmatā "Latviešu un zviedru literārie sakari" 1983.gadā apliecina, ka:

"Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums" Latvijā kļuva vēl vairāk populārs un iecienīts nekā pašu zviedru aprindās." (139.-164.lpp.)

Pēdējos gados interese par Lāgerlēvu atkal strauji pieaug. Atzinīgi vārdi tiek viņai veltīti gan viņas pašas dzimtenē, gan Latvijā un citās zemēs.

LARSS ULVENSTAMS (*Lars Ulvenstam*), kas pirms gadiem 30 Zviedrijā aizstāvēja savu doktora disertāciju par S.Lāgerlēvu, toreiz vēl varēja lasīt "Dagens Nyheter" slējās Olofa Lāgerkranca (*Lagercrantz*) stipri nelabvēlīgo "Gestas Berlinga" novērtējumu. Bet 1984.gada beigās tai pašā zviedru laikrakstā L.Ulvenstams plašā divu lapu garā aprakstā varēja konstatēt, ka:

"Det nya, det verkligt nya, som hänt här i Sverige är att litteraturvetarna har upptäckt eller nyupptäckt Selma. Strax efter hundraårsminnet av hennes födelse satte en nästan hektisk forskning in. På några år kom inte mindre än sex doktorsavhandlingar och sju andra arbeten av vetenskaplig kvalitet."

("Dagens Nyheter" dec 1984)

'Jaunums, patiesi liels jaunums, kas piedzīvots šeit Zviedrijā, ir tas, ka literatūras zinātnieki ir atklājuši vai par jaunu atklājuši Selmu /Lāgerlēvu/. Tūlīt pēc tam, kad tika pieminēta simtgade kopš viņas dzimšanas, sākās gandrīz vai drudžains pētniecības darbs. Nedaudzos gados tika izstrādātas ne mazāk kā sešas doktora disertācijas un septiņi citi darbi ar zinātnisku kvalitāti."

Arī Latvijā, kur ieinteresētu un pateicīgu lasītāju Selmas Lāgerlēvas grāmatām nekad nav trūcis, tieši pēdējos gados tiek atklātas jaunas perspektīvas un modernas idejas.

Iezīmes, kas Lāgerlēvas daiļradi tuvina latviešu klasi-

ku daiļradei un ideju pasaulei, tiek meklētas un atrastas gan Annas Brigaderes dabas tēlojumos, gan Friča Bārdas dzejā.

Jau Zenta Mauriņa savā studijā par Annu Brigaderi bija atzinusi, ka

"Anna Brigadere mums latviešiem tas pats, kas zviedriem Nobela prēmijas apbalvotā rāmi lēnīgā Zelma Lagerlefa./.../ Abas ir pratušas - un tas varbūt galvenais - ieburt savā mākslā savas tautas dvēseli"(4).

1986.gadā šim Zentas Mauriņas vērtējumam pievienojas arī Miervaldis Birze.(5)

Mūsu dienu aktuālās problēmas un radniecību ar Friča Bārdas dzeju atklāj literatūras pētnieks Ojārs Zanders savā apcerē "Tur prieks ar bēdām kopā savērts"(6):

"Nereti viņas autobiogrāfiskie darbi un dzīves skatījums salīdzināti ar Annas Brigaderes daiļradi./.../ Rakstniece savos darbos skārusi tematus, kas gadsimta sākumā vēl nešķita aktuāli, bet tagad satrauc visu cilvēci. Tie ir jautājumi par dabas aizsardzību un ekoloģisko līdzsvaru. "Neviena vieta zemes virsū nemodina tādu rūgtumu kā izpostītas mājas", sacījusi S.Lāgerlēva. Viņai ir gadījies redzēt, ka pēc nesaudzīgas mežu izciršanas veselus ciemus aizputina kļojošas smiltis.

Arī grāmata par Nilsu Holgersonu nav tikai stāstījums par kāda zēna aizraujošo ceļojumu ar meža zosīm, nav tikai stāsts par palaidņa pārtapšanu nopietnā jauneklī, bet ir arī lūgums saudzēt dabu, nebūt tās postītājam, vienas dienas saimniekam.

Gudrā meža zoss Akka šķiroties teic Nilsam Holgersonam: "Ja tu tiešām pie mums zosīm kaut ko labu esi mācījies, tad tagad saproti, ka cilvēki nav vienīgie pasaulē. Iedomājies tikai, cik liela, plaša zeme jums pieder! Vai tad jūs nevarat atstāt mums, nabaga putniem un zvēriem, kādu kailu šēru, dažus sekļus ezerus un purvainus tīreļus, dažus vientuļus kalnus un mežus, kur mēs, nabaga dzīvnieki, varētu netraucēti dzīvot?"

Arī meži cieš no ugunsgrēkiem un alkatīgas izciršanas. Dēstīt jaunu mežu izdegumu vietās nav viegli, bet tas jādara. "Te nebija runas par ražu, ko var ievākt

jau pēc vienas vasaras; nē, te bija jādomā par daudz gadu ražu. Bija jādomā par kukaiņu sīkšanu, strazdu svilpošanu un rubeņu rubināšanu, par visām neskaitāmām dzīvībām, kas te atkal radīsies šajā kailajā izdeguma vietā".

Ar Friča Bārdas dzejas rindu "Lai zemei sāpes nav, / kad manas kājas to min" sasaucas S.Lāgerlēvas teiktais: "Es vēlētos, lai zaļā zeme manus soļus nesajustu kā smagu nastu".

11. Par ilgstošo koleģiālo draudzību starp Kārli Ieviņu un Selmu Lāgerlēvu liecina tā laikmeta līdzgaitnieki daudzās intervijās. 1984.gada 6.jūnijā Erebrū (Örebro)man kāds tuvs Kārļa Ieviņa paziņa, skolu darbinieks Erlings Tūringers (*Erling Thuringer*) izteicās, ka Ieviņš bijis ļoti tuvs draugs ar Selmu Lāgerlēvu, kā arī ar Zviedru akadēmiju. Ieviņš un Lāgerlēva apmainījušies gan ar vēstulēm, gan viens otram dāvinājuši savas grāmatas.

"/.../var Karl Eevín en mycket god vän med Selma Lagerlöf, och även med Svenska Akademien. Karl Eevín och Lagerlöf brevväxlade med varandra och bytte böcker med varandra".

Savās intervijās (ar apm. 50 personām) vienmēr tiku iespraudis arī jautājumu par K.Ieviņa attiecībām pret Lāgerlēvu, un visi iztaujātie bijuši apmēram tādos pašos ieskatos kā augstāk minētais Tūringers.

Dabiski rodas jautājums, kas no šās sarakstes saglabājies līdz mūsu dienām.

Vēstules, kas adresētas Selmai Lāgerlēvai, pēc testamenta noteikumiem kļūs pētniekiem pieejamas tikai 1990.gadā. Tomēr jau tagad, pēc Karaliskās Bibliotēkas (*Kungl. Biblioteket, Stockholm*) bibliotekāru Kerstinas Svedbergas (*Kerstin Svedberg*) un Evas Andersones (*Andersson*) sniegtās izziņas 1986.gada jūlijā, bibliotēkas Rokrakstu nodaļas reģistrā ir atzīmētas trīs Kārļa Ieviņa vēstules, ko viņš rakstījis zviedru rakstniecei.

Pirmā vēstule ir no 1931.gada 20. marta, otrā - 1932.gada 13.aprīļa, trešā - no 1934.gada 3.augusta.

(Ēvai Andersonei izdevās arī noskaidrot, ka Selmai Lāgerlēvai sešas vēstules (no 1924.g. līdz 1936.g.) sūtī-

jusi arī tulkotāja Alma Gobniece. Turpretim citi latviešu vārdi starp Lāgerlēvai adresētajām vēstulēm nav atrodamī; arī ne Melīns, kas tais gados Latvijas periodiskajos izdevumos rakstījis par viņu).

Ar vēstuļu saturu būs iespējams iepazīties tālāk tikai pēc 1990.gada.

Turpretim personiski apmeklējis un ar rakstnieci sarunājies Kārlis Ieviņš ir vairākkārt.

Augstāk publicētie faksimili rāda ierakstus Lāgerlēvas viesu grāmatā, bet šādi paraksti, liekas, atstāti tikai īpašos vairāk vai mazāk svinīgos un oficiālos apmeklējumos. Izjautāto personu liecības norāda uz to, ka ar divriteni Ieviņš ne vienu reizi vien mērojis ceļu uz Morbakas pusi.

11. Selma Lāgerlēva nebija vienīgā zviedru rakstniece, ar ko Kārlim Ieviņam bija radusies ciešāka saskare. Daudzkārt viņš tikās arī ar VERNERU fon HEIDENSTAMU, par ko liecina, starp citu, saglabātās atzīmes uz vizītkartēm, piem.:

Tack för brevet.
Tyvärr befann jag
Verner von Heidenstam
mig just nere i Dan-
mark och fick det
först vid min hemkomst
en dag försent.

"Tack för brevet. Tyvärr befann jag mig just nere i Danmark och fick det först vid min hemkomst, en dag försent."

'Paldies par vēstuli. Diemžēl es tieši tad atrados
Dānijā un sapēmu vēstuli tikai atgriežoties mājās,
dienu par vēlu'.

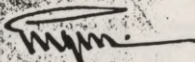
Tomēr neviena Kārļa Ieviņa vēstule, ko viņš būtu rakstī-
jis Verneram fon Heidenstamam, nav atrodama.

Heidenstama mājā - muzejā "Övralid" - glabājas arī viņa
personiskā viesu grāmata, kurā starp citu pazīstamu un
ievērojamu rakstnieku un mākslinieku vārdiem atrodam arī
Kārļa Ieviņa parakstu

Karl Ewin, författare, R i g a .

Paraksts datēts ar 1930.gada 24.jūliju. Pēc parakstu
novietojuma grāmatas lappusē, liekas, ka tai pašā rei-
zē Heidenstamu apciemojusi arī Fanny von Wilamowitz -
Moellendorff un Marianne Mörner (aļ Morlanda) (rakstnie-
ka Karla Birgera Mörnera meita, kopš 1927.gada galma
dziedātāja, kas ar lieliem panākumiem dziedājusi gan
Zviedrijā, gan kontinentā).

Tā pašā gada jūlijā (skat. faksimilā pirmo!) savu parak-
stu šai viesu grāmatā atstājis gleznotājs princis Eižens
(Eugen).

11-12 juli 1930.

Marry Litt.
Hilj Helmberg
Hilj Helmberg
21 juli 1930

Marianne Mörner 24.7.30

Fanny v. Wilamowitz-Moellendorff 24. VII. 30

Karl Ewin, författare Riga
Werner Wolf Heidelberg.
Livet kommer och livet går,
Men ändå livet är vårt...

12. Nevaram droši zināt, kāda izskatījies Lāgerlēvas Morbaka un Heidenstama Ūvralīda Kārļa Ieviņa laikā, bet vismaz mūsu dienās tās ir krasi atšķirīgas.

Kad 1986. gada vasarā tās atkal apmeklēju, izjutu milzu starpību starp tām. Morbaka, kas daudziem pazīstama no ārpuses, iekšienē pārsteidz ar mājīgumu un skaistumu, kurā var izjust rakstnieces dvēseli, kas šai mājā jūtama tikpat maiga un skaista kā viņas stāsti.

Visapkārt Morbakai ir klusums, un jādodomā, ka toreiz no Lāgerlēvas mītnes līdz kādai nākošai mājai bija liels attālums.

Bet pašā Morbakas saimniecībā jūt pulsējam ikdienu - turpat ap stūri atrodas stallis, tur redzami visi lauku apstrādāšanas darbarīki, visapkārt plešas labības lauki.

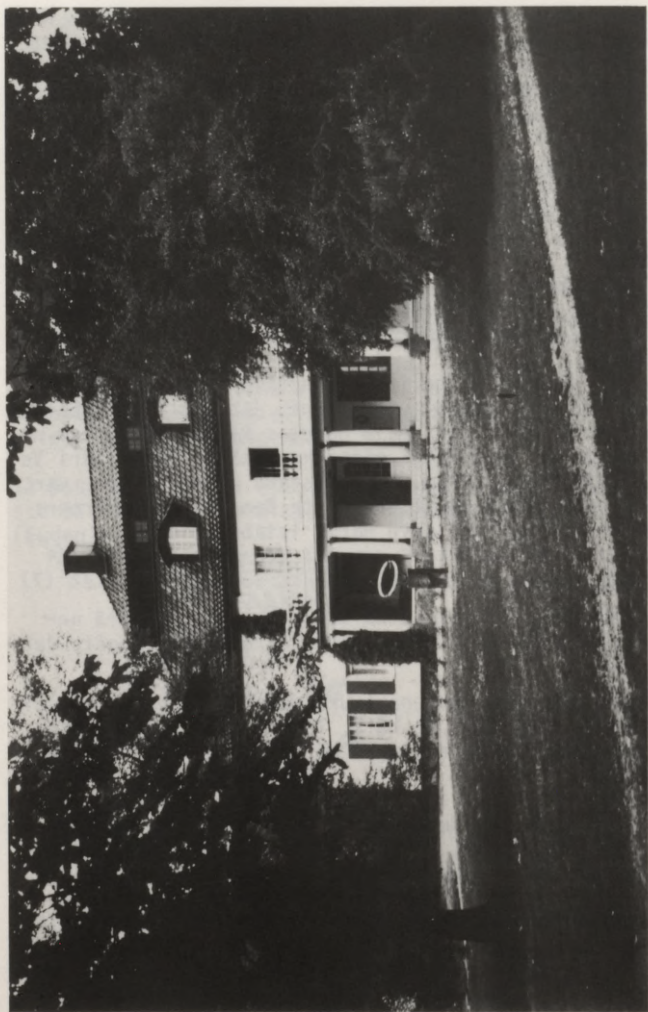
Pavisam citāda sajūta ir Heidenstama mājā un muzejā "Ūvralid". Lai tiktu uz turieni, jābrauc labu gabalu caur biezu mežu; pati māja paceļas kalnā, tālu prom no pasaules, ar dievišķīgi mistisku izskatu tālu pāri Vētera (Vättern) ezeram. Heidenstama mājā viscaur var manīt askētismu; kā atceras Kate Banga (Bang), Verners fon Heidenstams par savu darba istabu teicis:

"det skall vara rent som ett klostercell, det får inte finnas tavlor eller annat som stör arbetet" (7)

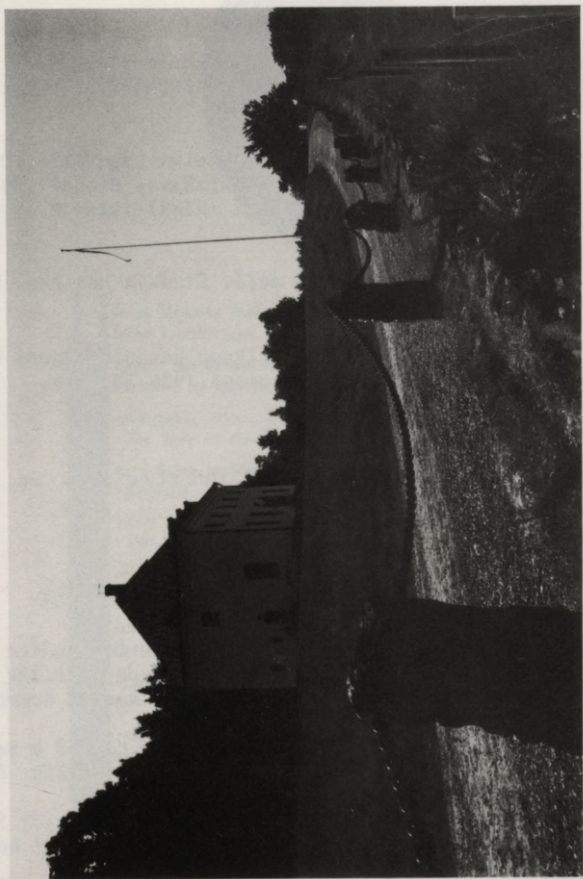
'tai jābūt tik tīrai kā klostera cellei; tajā nedrīkst būt ne gleznu, ne kā cita, kas traucētu darbu'.

Ap pašu māju nav neviena lauka, pat nevienas saimniecības ēkas, ne staļļa, ne kūts. Te ir vienīgi mežs, daba un debesis - it kā svēta nošķirta vieta, kur var tikai meditēt.

Ne Lāgerlēvas, ne Heidenstama māja neatradās sevišķi tālu no tām vietām, kur trīsdesmito gadu sākumā dzīvoja Kārlis Ieviņš. Ar divriteni pa lauku ceļiem braucot, viņš viegli varēja sasniegt ir viena, ir otra rakstnieka mājasvietu un iegriezties tajās paciemoties.

Mārbaka 1986. gada vasarā. Foto: Juris Tārs

Övralid 1986.gada vasarā. Foto: Juris Tārs

- 1) Kārļa Ieviņa "Zviedru rakstniecība", *Ritums* 1923, 1.nr, 37.
- 2) Skat. diploma attēlu ZARI-85, Stockholm 1985,132 (Jura Tāra apcerē "Kārlis Ieviņš (1888-1977)--rakstnieks un gleznotājs")
- 3) Marta Endzelīna [=Grimma/, "Zelma Lagerlōfa.(Vel-tīts slavenās rakstnieces 70.g.dzimšanas dienai), *Burt-nieks. Mēnešraksts gara kultūrai* (Rīgā) 1928,12.nr , 1116-1122.
- 4) Zenta Mauriņa, *Baltais ceļš. Studija par Annu Bri-gaderi.*⁴ 1951 Chicago, 64-65.
- 5) Miervaldis Birze, "Darba tikumu pasaulē. Annas Bri-gaderes grāmatas pārlasot", *Karogs* 1986,10, 116.
- 6) *Padomju Jaunatne* 1983.23.XII.
- 7) Skat. Kate Bang, *Vāgen till Övralid* 1946 un *Övralid* 1946.

KARLIS ĪEVINS och SELMA LAGERLÖF

Den lettiske författaren, journalisten och konstnären Karlis Ievins (1888-1977) tycks vara den ende lettiske författaren som träffat Selma Lagerlöf och kunnat kommu-nicera med henne på hennes modersmål.

I den lettlandska pressen 1930-1940 beskrev han bl a sitt första besök i Mårbacka 1931; även hans senare besök är dokumenterade i Selma Lagerlöfs gästbok.

I Lettland intensifierades det allmänna intresset för Sel-ma Lagerlöfs verk omkring 1930 och resulterade i att hon hedrades med lettiska Tre Stjärnors Orden.

K.Ievins uppskattning av Lagerlöfs personlighet och lit-terära verksamhet samt den värmländska naturen yttrar sig både i hans skrifter och måleri. (K.Ievins har även pre-

- H**är på Mårbacka föddes Selma Lagerlöf den 20 nov. 1858
 Selma Lagerlöf born here at Mårbacka on nov. 1858
- 1882 lämnade hon hemmet för att i Stockholm utbildas till lärarinna
 left home for Stockholm to learn teaching profession
 - 1891 publicerades Gösta Berlings saga
 • The Story of Gösta Berling • published
 - 1901 skrev Selma Lagerlöf • Jerusalem
 -1902 • Jerusalem • written
 - 1906 utkom • Nils Holgerssons underbara resa
 -1907 • The Adventures of Nils • published
 - 1909 erhöill Selma Lagerlöf Nobelpriset
 received Nobel prize in literature
 - 1914 skrevs •Kejsaren av Portugalien• och invaldes Selma Lagerlöf i Sv akademien
 elected the first woman member of the Sw. Academy
 - 1921 byggdes det nuvarande Mårbacka
 - 1923 Present Mårbacka built
 - 1922 publicerades •Löwensköldska ringen• m fl skildringar från Värmland
 -1932 •Löwensköld cycle• and other stories of Värmland
 - 1940 den 16 mars avled Selma Lagerlöf här på Mårbacka
 och begrovs på Östra Åmterviks kyrkogård
 death of Selma Lagerlöf. Her grave is in the cemetery
 of Östra Åmtervik church

Informācijas plakāts pie S.Lāgerlēvas muzeja
 durvīm Morbakā

senterat andra svenska författare för den lettiska läsekretsen).

Genom G.J.Thars forskning i Karlis Ievins efterlämnade material (bl a visitkort, inskrifter i böcker) och det som finns av Selma Lagerlöf i Märbacka, Falun och Kungl. Biblioteket i Stockholm, samt genom intervjuer med vänner och bekanta till Karlis Ievins, har han fått en mera detaljerad bild över de personliga kontakterna och brevväxling mellan K.Ievins och S.Lagerlöf.

Även Werner von Heidenstam (1859-1940) tillhörde Karlis Ievins kontaktnät (som framgår bl a av inskriften i Werner von Heidenstams gästbok 1930).

PERSONU VĀRDU IZMAIŅAS ROMĀNOS PAR
RĪGU UN STOKHOLMU

1. Darba nolūks ir izsekot personvārdu izmaiņām laiku gaitā lielpilsētas vidē, kā tās atspoguļojas literāros darbos. Sīki analizēti vairāki romāni, kas tēlo dzīvi Rīgā pagājušā gadsimta otrajā pusē, šā gadsimta 20- un 30-gados un mūsu dienās, proti:

Augusts DEGLAVS, *Rīga*; Pāvils ROŽĪTIS, *Ceplis*; Jānis VESELIS, *Dienas krusts*; Visvaldis LAMŠ, *Mūža guvums*; *Visaugstākais amats* un Zigmunds SKUJINS, *Vīrietis labākajos gados*.

A. Deglava triloģijas divās daļās (*Patrioti* 1912, *Labākās ģimēļas* 1920/21) attēlota Rīga 1860-1875.

P. Rožīša romāns pirmoreiz izdots 1928. gadā, J. Veseļa darbs - 1931. gadā, bet V. Lāma *Visaugstākais amats* 1968. gadā un *Mūža guvums* 1973. gadā.

Jaunākais ir Z. Skujiņa romāns, pirmizdevums 1975. gadā.

Vairākos romānos galvenās personas attēlotas ilgākā mūža posmā, tā ka ar to pašu dzimtu sastopamies vairākās paaudzēs. Tas paver iespējas izsekot izmaiņām arī atsevišķā cilvēka dzīvē.

Lai rīdzinieku personvārdus varētu salīdzināt ar kādu citu pilsētu, Rīgas romānu materiāls pretstatīts vairākiem darbiem, kuros atspoguļojas dzīve Stokholmā dažādos laika posmos. Analizēti ir šādi romāni par dzīvi Stokholmā:

Alice LYTCKENS, *Hasard med guldmynt*; Ivan OLJELUND, *Det hände på Kungsholmen*; Per Anders FOGELSTRÖM, *Barn av sin stad*; Minns du den stad; *Stad i världen*; Vilgot SJÖMAN, *Linus och väggvisarna* och Madeleine von HELAND, *Till Jakob*.

2. Kā parasti lielpilsētās, arī A. Deglava "Rīgā" darbojas dažādu tautību pārstāvji: Rīgā bez latviešiem dzīvo arī vācieši, krievi, lietuvieši, žīdi. Tādējādi atklājas ieskats dažādo tautību tradīcijās, izraugoties personvārdus.

Šīs tautību atšķirības romānā parādās sevišķi spilgti, vispirms jau p r i e k š v ā r d u izvēlē. Tur ir lietuvieši *Petris* un *Jozis*, žīdi *Zore* un *Jankelis*, arī vācu birģermeistari ar vairākiem priekšvārdiem kā *Johans Kristofs Svarcs*, *Eduards Valters Tīlemans Grims*, *Gustavs Daniels Hernmarks*, birģermeistara biedrs *Johans Oto Millers*, kā arī krievi ar viņiem raksturīgo tēvavārdu, piem., *Vladimīrs Ivanovičs Lamanskis*, *Andrejs Aleksandrovīčs*, ķeizariene *Anna Ivanovna*. Vairākos mākslinieciski veidotos dialogos izraudzītie kristībvārdi jau skaidri norāda tautību. Tā, piem.:

"Kučieris /.../ zēnam uzsauca: - Tu, Jankel, kas ar tevi būs?

Puika nekustējās.

- Jankel, oerscht du!

Zēns uzšāvās sēdus un viņu zibsnoši uzlūkoja. - Neesmu nekāds Janķelis! /.../ Esmu tāds pats latviešu cilvēks kā - viņš gribēja sacīt "tu", bet izteica 'jūs' "

v a i

"/.../ ievēroja kādu apmēram 19 gadus vecu puiku, kurš vēl bija gluži bez bārzdas, bet pārāk gariem, līnu baltiem matiem, kurus sedza bieza, vatēta ziemas cepure /.../

Kā tevi sauc?

Mani?Mani sauc Jozi." (Runa ir par lietuvieti).

v a i

"A kā tavs vārds? - viņš beidzot jautāja.

- Pēteris!

- Pēteris? A man mājā broļis ar ir Petris, - Jozis sacīja."

Vācisko cilmi vai arī tikai tieksmi izlikties par vācieši savukārt raksturo tādi vārdi kā *Līschena* un *Fuchsings*:

"Protams, ka viņa savas tieksmes nevienam neizrādīja tā kā *Līschena* ķēķī; /.../ Gan, protams, *Fuchsings* jau

bija vācu cilvēks un par tādu uzdevās, bet tik valoda, kā izturēšanās viņu šai mācītai mamzelei nodeva, ka tas nav īsts vācietis. Tur nekā nevarēja darīt! Jau šis vārds "Fuchsings" ar neparastu galotni vien it skaidri norādīja, no kurienes cēlies pats celms".

Kā jau plašā vēsturiskā romānā, "Rīgā" Deglavs liek darboties un īstajā vārdā nosauc daudzas attiecīgā laikmeta personas. Rakstnieki, mākslinieki, politiķi un sabiedriskie darbinieki parādās tais tradicionālajos vārdos, kādos tie pazīstami latviešu kultūras vēsturē: Māteru Juris, Stērstu Andrejs, Indriķis Alunāns, Lautenbachs-Jūsmiņš uc.

Galvenās personas romāna darbībā kļūst pazīstamas ar kristībvārdu un uzvārdu. Vienīgi dažām mazāk nozīmīgām blakuspersonām uzzinām vienīgi viņu priekšvārdu vai arī tikai uzvārdu.

L a t v i e š i e m šai romānā ir tikai viens vienīgs priekšvārds.

Viņiem šis priekšvārds parādās vai nu pamatformā (Pēteris) vai deminutīvā ar izskaņām -ītis, -iņš, -ēns, -elis vai -ka (piem., Pēterīt! Ansīt! ,Albertiņš, Kārlēns, Albertelis, Ernestelis, Jurka), vai arī t.s. "īsformā", kurai reizēm vēl pievienota arī deminutīvā izskaņa: Ludis (= Ludvigs), Pečiņ! (= Pēteris), Karloš! (= Kārlis).

Sievietēm sastopam tās pašas trīs galvenās grupas, vienīgi trūkst deminutīvu ar -ēns un -ka. Viņu vārdi ir vai nu pamatformā (Marija, Lūcija), vai deminutīvā (Zanīt! Grietiņ! Līzīt! un Līziņ! (abi varianti vienai un tai pašai personai), Grietele), vai arī īsformā: Lūce (=Lūcija), Lūcīt!, Mare (=Marija), Marīte, Maritiņ!

Izvēle, kad lietota viena vai otra forma un tās variants, atkarīga no sarunas situācijas un emocionālās noskaņas pret uzrunāto vai pieminēto personu.

Tā māte uzrunā Pēteri: Pēterīt, znotiņ! Iecerētā meitene Mare saka viņam: Nedomā jau, mans Pečiņ, ka es tev ticu.

Pēteris Marijai lūdz: Maritiņ, tibiņ, vienu porciju tējas! Citā sakarā: Lai nu Mārītei Dievs palīdz!

Saskaņā ar latviešu valodas īpatnību, šie personvārdu deminutīvi reizēm neizsaka tikai intīmo toni, bet uzsver,

ka tādā deminutīvā formā dēvētais cilvēks ir vēl nepieaudzis. Tā, piem., par bērnu, kura īstais vārds ir Alberts: *mazais Albertelis* un *mazais Albertiņš*. Turpretim pieaugušais jauneklis studenta gados ir jau *Alberts* Mikentāls. Līdzīgi par mazu bērnu (Ernestu vārdā) Deglavs lieto gan formu ar -elis, gan (drusku maigāk, mīlīgāk) -- ar -iņš:

"Mazais Ernestelis nepīkst, un tu pīksti! /.../ Nāc šurp, mans dēls /.../ Viņš paņēma to uz savām rokām."

/atvadoties/ "Uz redzēšanos, Anna un Pēter, un tu, Ernestiņ!"

Pusaudzā gados Kārlis tiek nodēvēts par Kārlēnu (*Manu Kārlēnu jūs vairs nepazīsiēt ... Iet tagad ģimnāzijā*), bet vēlāk viņš ir jau tikai Kārlis (*māte lika, lai Kārlis viņam izrāda savas grāmatas*).

Tikai uzvārdā vien, bez kristībvārda, personas romānā "Rīga" nosauktas samērā reti.

Uzvārds parasti ir nesalikts, piem., *Krauklītis*, *Sutums*, bet, pieminot vēsturiskas personas, parādās arī divkāršs uzvārds, piem., *Treilands-Brīvzemnieks*.

Télojamam laikmetam raksturīga parādība ir reizēm lietot uzvārda formu bez lokāmās galotnes: *Manu vīru sauc Lauri Sutum*.

Zobgalīgi, uzvārda īstā forma reizēm aizstāta ar kādu citu dialektā lietojamu sinonīmu, piem., *Krauklīša* vietā ņemot otru šā putna vārdu *Kauķīts*.

Toties daudz parastāka ir parādība plaši izplatīto latvisko izskaņu -iņš aizstāt ar vāciskai rakstībai un izrunai tuvāko -ing. Tā *Starpjīnš* un *Starping* ir viena un tā pati persona.

Drusku citāda ir aina ar s i e v i e š u uzvārdiem. Atskaitot vienreiz pieminēto deļotāju, kas tiek dēvēta *Grigolaitis* un *Grigolaite*, visā romānā nav neviena gadījuma, kur kāda sieviete būtu pieminēta tikai uzvārda pamatformā vien. Toties tiek lietoti atvasinājumi ar -iete vai -ene, par izejas formu ņemot vīra vārdu: *Mikentāliete*, *Mikumiete*, *Plausene* (blakus tai parādās arī *Plaušu mamma*), *Starpene* (kas romānā tiek saukta arī *Starpīņa kundze* un

Starpīņu mamma), *Kreilene* (arī : *Kreiļa madama*).

Pretēji tieksmei vīriešu vārdus pārveidot pēc vācu valodas parauga vai tos tieši tulkot vāciski, šādi mēģinājumi vāciskot sieviešu vārdus romānā nav parādīti.

Daudz vairāk izplatīti ir saliktie personvārdu modeļi, kuros ietilpst kristībvārds kopā ar uzvārdu, pie kam uzvārdam reizēm pievienots vēl arī tēvavārds vai tituls.

Pie tam vērojama būtiska starpība starp modeļiem, kad runa ir, no vienas puses, par vīriešiem, un , no otras puses, par sievietēm. Parastākie modeļi ir šādi: ⁽¹⁾

PrV + UV:	Pēteris Krauklītis, Pēter Krauklīt! Juris Krauklītis, Jurka Krauklītis, Ernests Sutums, Persi Krauklītis
UV _{gen sg} + jauns-kungs:	Kleina jauns-kungs, Krauklīša jauns-kungs
UV _{gen sg} + kungs:	Krauklīša kungs, Leitāna kungs
UV _Ø + kungs:	Fuchsing kungs, Krauklīt kungs!
UV _{gen pl} + papa:	Plaušu papa
UV _{gen sg} + tēvs:	mīlais Biezbārža tēvs!
UV _{gen pl} + dēls:	Ērgļu dēls, Viķildu dēls
UV _{nom} + PrV:	Ehrgle Karl
UV _{gen sg} + PrV:	Kreiļa Edelberts, Straubes Jānis
UV _{gen pl} + PrV:	Krauklīšu Pēteris, Mikumu Kārlis, Ērgļu Kārlis.

Pārskatot salikto personvārdu modeļus, kas romānā lietoti par s i e v i e t ē m, redzam lielos vilcienos to pašu ainu.

Modelis UV + PrV, kas vīriešu vārdos pārstāvēts ar vienu pašu piemēru, sieviešu vārdu grupā nav sastopams.

Pārējās grupās galvenā atšķirība ir morfoloģiska rakstura

(izskaņās un galotnēs), kā arī lielākā "titulu" dažādībā:

- PrV + UV: a) (ar sieviešu dzimtes galotni)
 Katrīne Leitāne
 b) (ar vīriešu dzimtes galotni)
 Lūcija Vinkelmane dzimusi Plausis
 c) (uzvārda bezgalotnes forma)
 Magone Krauklīt, Lībe Mikentāl

PrV_{gen sg} + jaunkundze: Lūcijas jaunkundze, Ortrūdes
jaunkundze, Magones jaunkundze,
(vienreiz Magoņa jaunkundze),
Faustīnes jaunkundze

PrV_{gen sg masc} + PrV: Mārča Grietele

mamzele + PrV: mamzele Faustīne

UV_{gen sg} + jaunkundze: Akmentiņa jaunkundze

UV_{nom} + jaunkundze: Grigolaitis jaunkundze

UV_∅ + jaunkundze: Mikentāl jaunkundze

UV_{gen sg masc} + kundze: Leitāna kundze, Plauša kundze,
Starpiņa kundze, Vēbera kundze,
Ramberga kundze

UV_∅ + kundze: Pakalniņš kundze

UV_{gen pl} + mamma: Plaušu mamma, Starpiņu mamma

(UV_{gen pl} + māte: nav neviena piemēra)

UV_{gen sg masc} + gaspaža: Vēbera gaspaža

UV_{gen sg masc} + madama: Kreiļa madama

UV_∅ + madama: Holcenberga madama

mamzele + UV: mamzele Švichelbeina

UV_{gen sg masc} + PrV: Mikuma Mare (vecāki: Mikums un
Mikumiete)

UV gen sg fem + PrV: Mikumietes Mare

UV gen sg masc + PrV: Krauklīša Magone, Mikentāla
Marija, Mikuma Lība, Mikuma
Mare, Svanta Marija

UV gen sg fem + PrV: Mikumietes Mare

UV gen pl + PrV: Kreiļu Grieta/Grietele, Plau-
šu Nina, Plaušu Lūce, Svantu
Marija.

Trīslocekļu modeļi sievietēm ir divējādi:

PrV + UV gen sg masc + kundze: Mare Krauklīša kundze

PrV + UV $\emptyset$ + jaunkundze: Emilija Lāk jaunkundze.

A.Deglava romāns "Rīga" 6 daļās ir plaša apmēra darbs, un tas ir viens no iemesliem, kādēļ tajā atrodam tik lielu dažādu modeļu bagātību. Pa daļai izskaidrojums ir arī apstākļi, ka tā laikmeta personvārdu lietojumā vispār vēl valda liels raibums un dažādība, kamēr vēlāk nostabilizējas vairāki biežāk lietojami tipi.

3. Arī P.Roziša "Ceplī", kur attēlota divdesmito gadu dzīve Rīgā, romāna personas visparastāk parādās kristībvārda un uzvārda apvienojumā: *Mikēlis Alksnis, Juris Asaris, Antons Aulis, Cēzars Caune, Kārlis Krūms, Edmunts Sausais* uc.

Tikai pēc priekšvārda vien pazīstam kalponi *Elzu*, ko dažkārt uzrunā deminutīvā *Elziņ!*

P.Roziša valodas iezīme ir, starp citu, tā, ka sievietes uzvārdā tiek paturēta vīriešu dzimtes galotne:

Berta Ceplis, Milda Mednis, Zuvēja Zaķis.

Tikai vienā kādā gadījumā uz vīrieti ir attiecināts tītuls "jaunskungs" (*Caunes jaunskungs*) - parastākā 'kungs' vietā (*Caunes kungs*). Turpretim, runājot par sievietēm, tiek ievērots šķirojums pēc civilstāvokļa: neprecētās tiek godinātas par "jaunkundzēm" (*Medņa jaunkundze, Gandara jaunkundze, Berta Krūmiņa jaunkundze*), kamēr precētās ir "kundzes" (*Cepla kundze*). Abos gadījumos uz-

vārda forma ir vīriešu dzimtes ģenitīva formā, nevis sieviešu dzimtes ģenitīvā vai bezgalotnes formā. Tāpat kā Deglavs "Rīgā", arī Rozītis savā romānā lieto divus modeļus:

PrV + UV: Dāvis Dūpa, Miķelis Nagainis, Milda Mednis

un

UV_{gen pl} + PrV: Dūpu Dāvis, Nagaiņu Miķelis, Medņu Milda.

Pēdējā varianta vietā retumis atrodam arī

UV_{gen sg masc} + PrV: Zīles Austra.

Kopīgs modelis Deglava un Roziša romānos ir atvasinājumi ar -ene no vīra uzvārda viņa sievas apzīmējumam: *Zaķene* (dēvēta arī kā *Žuvēja Zaķis*), *vecā Sausene* (Edmunta Sausā māte).

Turpretim jauns ir P. Roziša veids draudzīgā sarunā izmantot uzrunātās personas uzvārdu deminutīvā formā, piem., *Caunīt!* un *Sīlīt!* (Oficiālais uzvārds ir *Caune* resp. *Sīlis*).

4. Jāņa Veseļa romānā "Dienas krusts" darbība nav izplesta ilgākā laika posmā, tomēr iepazīstina mūs ar vairāku Rīgas namu iedzīvotāju raibo sastāvu, viņu arodu un viņu vārdiem. Uzmanību saista cilvēkiem piešķirtie reizēm it "runīgie" uzvārdi, kas vedina uz domām par viņu profesiju vai ideoloģisko noslieci, piem., kāds nacionālists *Gaisozols*, kurpnieki *Kāpiņš* un *Ikstiņš*, miesnieks *Gariņš*; *Virlopiene*.

Tāpat kā iepriekš analizētajos darbos, blakus modelim

PrV + UV : Gustavs Gruma, Meta Pinne

vai

PrV + UV_{gen sg} + jaunkundze: Austra Gandara jaunkundze,

tiek lietots arī

UV_{gen pl} + PrV : Gandaru Austra.

5. Stipri atšķirīga aina personvārdu sastāvā un modeļu tipos atklājas romānos, kas tēlo dzīvi Rīgā mūsu dienās: Zigmunda Skujiņa darbā "Vīrietis labākajos gados" un V. Lāma romānos "Mūža guvums" un "Visaugstākais amats".

Uzrunās, tēlojot rīdziniekus, tur vairs neparādās agrākie tituli "jaunskungs", "kungs", "jaunkundze", "kundze" u. tml., bet, piem., *biedri Turlav! biedri Kalson!* Sieviešu vārdos, kuros ir modelis PrV + UV, uzvārds ir lietots ar pilnu sieviešu dzimtes galotni: *Valliņa Briede, Maija Salna*. Tas pats attiecas uz salikto uzvārdu abām daļām kā: *Vilde-Mežniece*.

Pilnīgi jauns modelis, runājot par latviešu tautības cilvēkiem, ir PrV + TV, īpaši uzrunās: *Alfrēd Karlovič! Boriss Janovič!*

So formu sastop arī romāna vēstījuma daļās, pie tam krieviskās izskaņas -ovičs vietā var stāties arī latviskais tulkojums "X dēls": *Kazimīrs Feliksovičs, Turlavs Alfrēds Kārļa dēls*.

Līdzīgi, runājot par sievietēm: *Kornēlija Albertīne Saliņa, Jēkaba meita*.

Īpatnējas kombinācijas atklājas formu secībā: blakus parastajam veidam PrV + UV sastop arī otrādu seku: *Kalsons Boriss, Turlavs Alfrēds*. Tādos gadījumos pēc kristībārda kā trešais loceklis seko tēvavārds, taču iespējams arī citāds grupējums: PrV + TV + UV (*Kazimīrs Feliksovičs Krivonosovs*).

Izmantojot izlokšņu īpatnības personvārdu izrunā un morfoloģijā, autors reizēm norāda uz attiecīgās personas dzimto vietu Latvijā: tā, piem., tipiska augšzemnieku forma ir *Opincāns*, kas kādā vietā uzrunāts priekšvārdā, izlokšnes formā *Pāter!*

6. Visumā tie paši personvārdu modeļi sastopami Lāma romānos. No modernajiem tituliem Lāms lieto "pilsoni" (*pilsonē Stumbre*), kamēr "kundze" parādās tur tikai vienu reizi (*Ziediņa kundze*).

Sieviešu uzvārdi ir ar pilnu sieviešu dzimtes galotni. No vecākajiem sievu vārdu paveidiem sastopam vēl formas ar -iete: *Ziediņiete* (kas citā vietā tiek dēvēta par "Ziediņa sievu"), kā arī seno latvisko modeļi UV gen pl

+ PrV, piem., *Kūlaina Liliņa*.

Uzvārda deminutīva forma nav izmantota tādā intīmas noskaņas uzrunā kā romānos par 20- un 30-gadu Rīgu. Bet tā noder, ģimenē tādējādi nodēvējot junioru, kamēr viņa vecāku uzvārds paliek oficiālajā pamatformā. Piem.:

"Uzvārdā viņus sauca Rozes, un, ja paps ar mammu jau krietni apskapstējuši, tad dēls patiesi atgādināja izplaukušu sārtu rozes ziedu, varbūt tāpēc visi viņu dēvēja par jauno Rozīti: Roze - paps un Rozīte - dēls."

Lāma romānu galvenā īpatnība izpaužas modernu priekšvārdu izvēlē, kādi agrāk nebija latviešiem parasti (Marģa, Edvīns, Elga, Rolands, Vivīna, Renāte, Rauls uc.), kā arī - īpaši Rīgas fabrikās un citās darba vietās lietojamās - iesaukās un palamās, kuru forma liek domāt par svešvalodas cilmi: *Lielais Rižiks, Arčijs, Zuks, Mikijs*.

Tāpat kā Z.Skujņa romānā, arī V.Lāma darbos sastopam priekšvārda apvienojumu ar sekojošu tēvavārdu, visparastāk ar krievisko izskaņu -ovičs: *Ivar Aleksandrovič! Rauls Robertovičs*. Ja vārda modelis plašāks, tad uzvānds nereti tiek likts pirmajā vietā, pēc tam seko priekšvārds: *Allihs Rauls Robertovičs*.

7. Mēģinot noskaidrot, kādas hronoloģiskas pārmaiņas notikušas rīdzinieku personu vārdos, vispirms jājauc: Kas v i s p ā r izmainās personvārdu sastāvā?

Kādā personvārdu modeli var izmainīties

- 1) elementu skaits:

Kāda literārā darba varoņi parādās romānā tikai ar vienu priekšvārdu, vai ar vairākiem; tikai ar uzvārdu vien, kas pats savukārt var būt vienkāršs vai salikts, vai arī ar saliktu modeli, kurā ir divi, trīs vai pat vēl vairāk locekļu (priekšvārds + uzvārds + tituls vai tēvavārds);

- 2) elementu secība modeli:

PrV + UV vai UV+PrV; UV+PrV+TV vai PrV+TV+UV uc. Latviešu valodas īpatnība ir tā, ka sakarā ar elementu secību var izmainīties arī atsevišķo elementu morfoloģiskā struktūra, piem., vienskaitļa nominatīva vietā stājas vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvs ar attiecīgo galotni;

- 3) semantiski-leksiskie elementi atsevišķos kāda modeļa locekļos:

Mainīties var semantika priekšvārdā (sal. *Kornēlija - Maiga, Jānis - Lāčplēsis*) un uzvārdā (*Kalniņš -*

Gaisozols), tāpat emocionāla veida morfoloģiskā struktūra uzvārdā (piem., deminutīvs ar -ītis vai -iņš pamatformas vietā), var ieviesties uzvārda tulkojums kādā citā valodā (*Krauklītis* - *Rābemanis*), vai no citas valodas patapināts morfoloģisks elements (*Karlovičs*);

4) modeļa stilistiskā vērtība un lietojums zināmās situācijās:

Piem., kāds formas paveids, kas agrāk bija iespējams arī tiešā uzrunā, ar tīri neitrālu toni, var iegūt nevērī - guma vai nicinājuma pieskaņu un parādās vairs tikai, runājot par kādu personu un nevis viņu tieši uzrunājot.

8. Pārskatot personu vārdu lietojumu analizētajos romānos, varam saskatīt gan stabilos elementus, kas palikuši nemainīgi visos dažādo laikmetu attēlojumos, gan arī viena vai otra veida izmaiņas.

Līdz pašam pēdējam laikam kā *l a t v i s k a* tradīcija rīdzinieku personvārdos dominē viens vienīgs priekšvārds, kamēr vairāki priekšvārdi norāda uz šāda vārda īpašnieka nelatvisko cilmi (piem., vāciešiem). It sevišķi spilgti tas izredzams 20- un 30-gadu Rīgas tēlojumos. P. Rozīša "Ceplī" darbojas, piemēram, *Juris Asaris, Miķelis Alksnis, Oskars Briedis, Teodors Seskis, Miķelis Nagainis, Milda Mednis, Berta Ceplis* uc.

Līdzīgi arī J. Vesēļa "Dienas krustā": *Viktors Mežaks, Juris Gandars, Gustavs Gruma, Meta Pinne*.

Spriežot pēc analizētajiem romāniem, tieši starpkaru posmā Latvijā ļoti izplatīta bijusi paraža *u z r u n ā* (ar familjārāku, emocionālu pieskaņu) izraudzīties attiecīgā uzvārda deminutīvu - oficiālās uzvārda formas vai arī "kunga" resp. "kundzes" titula vietā. Tā, piem., "Ceplī":

"Ko nu, Sīlīt, tik briesmīgi plāties!" (īstais uzvārds ir Sīlis)

"Caunīt, nepalaidiet muti!" (īstais uzvārds ir Caune)

"Kādēļ tad Zīlītei ļāvāt aizlidot?" (Uzvārds īstenībā ir Zīle, un citās vietās romānā vēstījuma daļā šī persona pieminēta arī kā "Zīles jaunkundze").

Protams, tiklab agrākajos, kā vēlākajos literārajos dar-

bos ir parastas deminutīvās formas no priekšvārdiem:
Es nemeloju, Mildiņ!

Ļoti jūtamas izmaiņas notikušas priekšvārdu sastāvā. To, ka latviešu valodā varbūt straujāk nekā dažā labā citā valodā mainās modes, izvēloties kristībvārdus, apcer vairāki iztīrīto romānu autori. Tā A. Deglavs "Rīgā" liek vecākiem prāt, kādu vārdu dot jaunpiedzimušajai meitai. Iepriekšējie bērni ģimenē ir divi dēli: vecākais saucas *Lāčplēsis* (kas gan nav tieši kristīts vārds, bet radies kā iesauka), jaunākais ir *Juris*.

"Kārlis domāja, ka skaists un piedienīgs vārds būtu Maiga, pie tam arī tautisks un patriotisks. Bet Lūcija vairs nebija iesildāma priekš "saules meitām" un "ozoldēliem". Viņa skaitījās par emancipētu sievieti, kas negribēja būt par tādu "maigu" rotaļu lietīti. Viņas meita būs tāda pat kā viņa, un tādēļ tā gribēja dot īsti piederīgu nosaukumu, tikai vēl nevarēja lāgā sagudrot, kādu.

Ērkulīša māte tur arī nekā nevarēja līdzt. Viņa tādu Maigu nepavisam nebija dzirdējusi, zināja tikai Annu, Lavīzi, Grietu, Trīni - nu, kas jau ir "riktīgi" vārdi."

Citātā atklājas dažādo paaudžu vērtējumi par to, kuri priekšvārdi iederas latviešu valodā un bijuši pazīstami kopš agrākiem laikiem, kuri savukārt tikai tad sāka nostiprināties.

Jaunāko periodu slāņus personvārdos atspoguļo prātojumi V. Lāma romānā "Mūža guvums":

"Ir gan tie vārdi - katrai paaudzei savi, jaunmodīgi, kas noveco līdz ar paaudzi; nav kā krieviem, kas stabili turas pie vieniem un tiem pašiem. Mums savu laiku bija Viesturi, tad visādi Valži, Imanti, pēcāk Aivari, un nu atkal kādi modes vārdi, šis izskatās no Imantu paaudzes, kara laika izlaidums, bet varbūt arī jaunāks. Imanti gan uzziedēja jau trīsdesmitajos gados, bet kāds bija modes vārds tūlīt pēc kara? Aivari plaši ieviesās ar Viļa Lāča "Uz jauno krastu". Pašā pēdējā laikā it kā radusies noslieksme uz vecvectēvu vārdiem, mode un modernisms griežas laika aplī."

Salīdzinot kristībvārdus, kādos rakstnieki nosaukuši romānu personas, varam izsekot, kā pamazām izzūd vecmodīgie un kā ieviešas jaunmodīgie vārdi. A.Deglava "Rīgā" starp vecajiem tradicionālajiem sieviešu priekšvārdiem sastopami, piem., *Lībe, Grieta, Līze*, kas neatkārtojas vairs Rīgas romāna tālākajās daļās. J.Vešļa "Dienas krustā" autors ievie starpkaru laikā Rīgā ieviesušos vārdus kā: *Jūlija, Hilda, Meta, Irma, Melanija*, un tā paša laika posma attēlojumā Rozīša "Ceplī" parādās *Berta, Elza, Milda, Austra*. Turpretim tikai mūsdienu Rīgā Z.Skujņš liek darboties personām ar tādiem sieviešu vārdiem kā: *Tita, Vita, Zanna*, un V.Lāms pievieno tiem vārdus *Inese, Elga, Mārga, Guntra, Renāte*.

Vīriešu priekšvārdi liekas stabilāki. Piem., *Jānis, Pēteris, Juris, Miķelis, Jēkabs, Kārlis* vijas cauri visiem laikiem. Taču jau trīsdesmito gadu sākuma Rīgā Veselim ir arī *Cēzars* un *Edmunds*, un vesela virkne jaunas modes vārdu parādās Z.Skujņa un V.Lāma darbos: *Edmunds/Edmunds, Ivars, Gunārs, Harijs, Egīls, Rauls, Rolands, Ārijs, Egons*.

Sakarā ar jaunās modes vārdiem pamazām veidojas arī jaunas, agrāk nepazītas šo vārdu īsformas. Blakus vecajam tradicionālajam *Jēkabam* pastāv jau senā īsforma *Ješka*, bet moderno *Ivars*, *Indriķis* un *Ārijs* vietā kā uzrunas formas Lāms pazīst arī *Iv!* un *Āris!*; un *Indriķis* atceras, ka jaunās dienās viņš saukts *Ints* vai *Ingus*.

No *Natālijas* vārda Lāma romānā sastopam divas īsformas: *Nate* (kā viņu uzrunā vecmāmiņa) un *Natuša* (kas norāda uz krievisku paraugu).

Lielas pārmaiņas skārušas r ī d z i n i e ģ u u z v ā r d u galotnes.

Jau A.Deglava "Rīgā" sastopami daudzi paralēli varianti:

UV	+ PrV:	Krauklīša Magone
gen	sg	

PrV + UV	Ø:	Magone Krauklīt
----------	----	-----------------

UV	:	Berg
nom	Ø	

UV	+ PrV:	Plaušu Nina
gen	pl	

PrV + UV	:	Nina Plauss,
nom	masc	

bez tam UV nom masc un UV nom fem : Grigolaitis un Grigolaite.

Kā redzams, svārstās paši modeļi: paralēli lietojami divi tipi - ar uzvārdu pirmajā vietā (tādā gadījumā vienskaitļa vai daudzskaitļa formā) un tam sekojošu priekšvārdu; un ar priekšvārdu pirmajā vietā un tam sekojošu uzvārdu (kas var būt ar vīriešu dzimtes galotni vai arī bezgalotnes forma).

Divdesmito gadu posmā - J.Vesēļa un P.Rozīša romānos - turpinās tie paši pamata modeļi, tikai Veselim blakus sieviešu bezgalotnes uzvārdam (*Roza Luksemburg, Brigita Helm*) parādās arī vārdi ar sieviešu dzimtes galotni: *Beatrise Vīgnere, Meta Pinne*.

Turpretim P.Rozīša "Ceplī" sieviešu uzvārdi paturēti vīriešu dzimtes formā: *Šuvēja Zaķis, Milda Mednis, Berta Ceplis*. Šādas vīriešu dzimtes uzvārdu formas tad paliek nelocītas:

"Ar Mildu Mednis Caune pavisam ilgi nebija ticies." Arī uzvārda īpašniece pati paraksta savu vārdu tādā veidā, piem., vēstules parakstā - Berta Ceplis. Kur sievietē romānā pieminēta tikai ar uzvārdu, tur uz dzimumu norāda priekšā pievienotais profesijas apzīmējums -- "Šuvēja Zaķis", kas tur kādā citā situācijā parādās kā "Zaķene").

Turpretim mūsdienu dzīves attēlojumos Z.Skujiņa un V.Lāma romānos rīdzinieciem mēdz būt pilna sieviešu dzimtes galotne -a vai -e. Tā Z.Skujiņa darbā "Vīrietis labākajos gados" darbojas *Vallija Briede, Līvija Vilde, Maija Sūna*; līdzīgi veidots ir divkāršais uzvārds *Vilde-Mežniece*. Lāmam ir "pilsone Stumbra"; tomēr romānā parādās arī "Ciekuriņ kundze".

Kaut arī izmaiņas skar tiklab neprecētās, kā precētās sievietes, tomēr tās ir daudz jūtāmākas precētu sievu vārdos. Mūsu dienās tikpat kā pilnīgi izzudis senākais tiešās uzrunas veids, griežoties pie gados vecākas cienījamās sievietes un uzrunājot viņu par "māti". "Mātes" priekšā varēja likt vai nu pašas šīs personas, vai viņas dēla resp. meitas kristībvārdu, vai arī dzimtas uzvārdu ģenitīva for-

mā. Pie tam senākos laikos šāda godinājuma forma bija visai parasta, pat uzrunājot vecākas sievietes, kam pašām bērnu nemaz nebija.

Par vecāku vīrieti vienīgi A. Deglava romānā "Rīga" atrodam šāda tipa uzrunu ar "tēvu" (*mīļais Biezbārža tēvs!*). Precēto sievu vārdi, izejot no vīra uzvārda (retumis arī no priekšvārda) un pievienojot tam -ene vai -iete (*Plausene, Erglene, Mikumiete*), ap gadsimtu miju un arī vēl pirms Pirmā Pasaules kara Latvijā bija ļoti parasti, vismaz lauku dzīvē.

Turpretim mūsu dienās publicētajos daiļdarbos tie parādās pavisam reti, kaut gan gluži izzuduši tie nav pat ne V. Lāma un Z. Skujiņa darbos. Vienīgi tur ar tiem tagad saistās cita stila pieskaņa. Ja agrāk šādas formas ar -iete, -ene bija emocionāli gluži neitrālas formas un kā tādas iespējamās arī, tie šī uzrunājot kādu personu, tad tagad tās lietojamas ar zināmu nevērīguma pieskaņu un tiešā uzrunā vairs nav lāga pieņemamas. Sal. stilistiski dažādās noskaņas par vienu un to pašu personu Lāma romānā, sakot "Ziediņa sieva", "Ziediņa kundze" vai "Ziediņiete":

"Kādu dienu nošķindēja otrā stāva loga stikls, un cauri izdauzītajai rūtiņ atnāca Ziediņa sievas niknās klaigas. /.../ Mamma kūla mazo Egonu /.../ viņai naudas nav ne santīma, lai Egons iet pielūgties Ziediņa kundzi, ka tā neuzdod pristavam uz častuku. Egona gaudas aprāvās, kad ienāca Ingus. Viņš tikai smēja: - Nav ko brēkt, ložu es ielikšu, ja reiz Ziediņiete, tā bāba, vaino mani."

Būtiskas pārmaiņas skārušas arī tādu titulu kā "kungs / kundze" lietojumu kopā ar attiecīgās personas priekšvārdu vai uzvārdu. Visātrāk izzudis šķirojums starp neprecētiem un precētiem vīriešiem; vienīgi Deglava "Rīgā" neprecētie vīrieši vēl tiek pagodināti par "jaunkungiem", kamēr vēlāko gadu attēlojumos "kungs" tiek attiecināts uz katru vīrieti, neievērojot viņa civiltātvokli. Citādi tas ir sieviešu vārdos. Vēl divdesmito un trīsdesmito gadu tēlojumos attiecīgajos romānos vienīgi precē-

tas sievas tiek godinātas par "kundzēm", turpretim ne - precētās ir "jaunkundzes". Pārmaiņas jūtamas arī tai ziņā ka "kunga" lietojums kļūst retāks, sevišķi romāna vēstījuma daļās. Bet, piem., P.Rozītis, runājot par sievietēm, samērā bieži saka "jaunkundzes". Tā, atstāstot kādu sarunu:

"Bet vai Caunem neesot bijuši kādi veikalneciski darījumi ar Zīles jaunkundzi"

"Ko Zīles jaunkundze vakar birojā darījusi?"

Tomēr lasām arī:

"Vai viņam Zīle kā sieviete nekad neesot patikusi?"

Modernās Rīgas ainās pilnīgi izzudušas Deglava "Rīgā" vēl bieži lietotās "madamas", "gaspažas", "mamzeles" un tamlīdzīgie tituli.

Maiņas skārušas arī tiešās uzrunas veidus dažādās komunikācijas situācijās, piem., sarunājoties sirmgalvim ar bērnu, sievietei ar vīrieti, augstākas sociālas šķiras pārstāvim ar viņam padotajiem strādniekiem u. tml. Kā zināms, šie priekšnoteikumi nosaka, vai uzrunātājs izvēlas uzrunātās personas priekšvārdu pamata formā vai deminutīvā jeb t.s. īsformā, jeb uzrunā personu nevis priekšvārdā, bet uzvārdā, pie tam -- vai nu izvēlas uzvārda oficiālo formu jeb kopā ar pagodinājuma titulu "kungs", "kundze".

Vismaz Padomju Latvijā, bet arī Zviedrijā un citās zemēs ārpus Latvijas, pēdējos gadu desmitos pastiprinājusies tieksme kādu uzrunāt vai arī pieminēt tikai priekšvārdā vien, bez uzvārda. Sis paradums saskan ar tendenci plašāk nekā agrāk lietot "tu", nevis "Jūs".

Gluži jauns, agrāk neparasts tiešās uzrunas tips ir PrV + UV!, ko sastop Z.Skujiņa un V.Lāma romānos, piem., *Anna Kalniece!* Agrākos laikos līdzīgā sarunas situācijā vairāk parasts būtu bijis uzrunāt kādu tikai priekšvārdā (*Anna!*), priekšvārdā ar deminutīvo izskaņu (*Anniņ!*) vai arī - ja uzrunājamais svešāks jeb sociālā ziņā augstāk stāvoša persona -- ar PrV_{gen} vai UV_{gen} + kungs, kundze, jaunkundze.

Priekšvārda un uzvārda apvienojums ir norma parakstos un oficiālos personu reģistros (tur savukārt bieža ir šo elementu otrādā secība, liekot uzvārdus pirmajā vietā, pēc alfabēta).

Z.Skujiņa un V.Lāma romānos sastopams arī jauns modelis, kas agrāk latviešu tautības personām bija pavisam neparasts, proti, tēvavārda pievienojums. Pats tips ir gan pazīstams jau Deglava romānā, bet tur tas attiecināts vienīgi uz krievu tautības personām, retumis arī situācijās, kad kādu latvieti iepazīstinot stāda priekšā krieviem. Turpretim gan V.Lāma, gan Z.Skujiņa darbos, tēlojot rīdzinieku dzīvi, šis modelis ieviests arī, runājot par latviešiem: *Alfrēds Karlovičs*.

Krieviskās morfēmas -ovičs vietā kā otrs iespējams variants tur sastopams latviskotais papildinājums "dēls" resp. "meita": *Turlavs Alfrēds Kārļa dēls* vai (uzrunā) *Alfrēd Turlav Kārļa dēls!*

Notikušās personu vārdu izmaiņas vienmēr nenozīmē, ka kāds senāks modelis izzudis pilnīgi. Var būt mainījies vienīgi šāda modeļa biežums. Tā visos analizētajos darbos joprojām parādās blakus divas iespējas:

UV gen pl⁺ PrV un PrV + UV nom sg

piem.: *Dūņu Dāvis* un *Pareizi, Dāvi Dūņa!*

Nagaiņa Miķelis un *Miķelis Nagainis*

Gandaru Austra un (Austra) *Gandara jaun kundze*.

Tomēr pirmais tips, ar uzvārdu daudzskaitļa ģenitīva formā, mūsu dienās kļuvis daudz retāks, kaut arī nav pilnīgi izzudis.

Jaunā pārmaiņa šai modeļa paveidā rīdzinieku vārdos ir vienīgi tā, ka Rīgas (vispār pilsētas) vidē nav vairs parasts uzvārda vietā izvēlēties attiecīgās personas (lauku) sētas vārdu (apm. tāda tipa kā *Raudupu Kārlis*, *Ezerinieku Ieva Rūdolfa Blaumaņa* darbos).

Dažas maiņas, kas atspoguļo dzīves īstenību Rīgā dažādos vēstures posmos un ir izmantotas rakstnieka mākslinieciskajiem nolūkiem, vērojamas arī personas vārda semantiskajā plāksnē. Tās vieglāk pamanāmas tur, kur vārds ir "runīgs", piem., Veseļa romānā *nacionālists Gaisozols*.

Attēlojot Rīgu pagājušā gadsimta otrajā pusē, A.Deglaivs savā romānā, kā tam laikam raksturīgu parādību latviešu dzīvē, izceļ arī apzinīgu sākotnējo vārdu un uzvārdu grozīšanu. Tā ir tieksme vāciskot priekšvārdu vai uzvārdu, vai abus divus, lai tādā veidā nomaskētu savu īsto tauti-

bu un vieglāk varētu iekārtoties pilsētas skaudrajā darba dzīvē, kur toreiz noteicēji bija vācieši. Vairums romānā aprakstīto latviešu ir ienācēji no laukiem, kam Rīgā jāsaduras ar visāda veida aizspriedumiem, kavēkliem, noteikumiem utt, kas piešķir priekšrocības tikai vācu tautības rīdziniekiem.

Mēģinājumi pārveidot savus sākotnējos latviskos vārdus ir dažāda veida.

Kristībvārdos latviskās formas vietā tiek izraudzīts cik necik atbilstošs ekvivalents, kam ir svešas valodas piekapa. Tādējādi *Juris* tiek aizstāts ar *Georg*, *Pēteris* - ar svešādi skanošo *Persi*, *Persy*; *Lauris* vietā tiek ieteikts vāciskotais *Lauer*.

Uzvārdu atsvešināšanai ir izmantoti divi galvenie paņēmieni. Latviešu uzvārdos ļoti parastās izskaņas -*is* vietā formu pārveido ar izskaņu -*ing* (gan izrunā, gan rakstībā), piem., sākotnējais *Starpis* pārvēršas par *Starping*.

Otrs, vēl efektīgāks paņemiens nomaskēt savu tautību ir pārtulkot uzvārdu vācu valodā. Deglavs rāda, kā no laukiem Rīgā ienākušais *Krauklīšu Pēteris* tiek nodēvēts par "kleine Rabe" un kā kādreizējais *Jurka Krauklītis* Rīgā pārveidojas par *Georg Rābeman*:

"Bija reiz Jurka Krauklītis - latviešu cilvēks ...
Georgs Rābemanis... Liels vīrs!"

No otras puses, tai pašā romānā, tēlojot tautas atmodas posmu, A. Deglavs ar uzvārda formas palīdzību raksturo tās īpašnieka uzsvērti nacionālo, latvisko stāju. Kad hofrāts kādā sanāksmē par runātāju piesaka: "Vārds Bernhardam Dīricham", uzrunātais runas sākumā lepni paskaidro: "Lai neceltos pārpratumi, tad man jāizskaidro, ka mans vārds nav vis *Dīrichs*, bet *Dīriķis*".

Kaut gan romāna autors neatzīst par nepieciešamu skaidros vārdos pateikt, kas ar šo piezīmi domāts, latviešu lasītājs viegli noprot, ka izvairīšanās no latviešu valodā (vismaz tai laikā vēl) pilnīgi svešās h-skaņas un tās aizstājums ar latviskāko *k*, kā arī ar latviešu valodā vairāk pierasto izskaņu -*is* nozīmē deklarāciju: es neesmu vācietis, kā varētu likties pēc uzvārda formas, bet gan īsts latvietis!

Kā jau augstāk norādīts, A.Deglava romānā starp Rīgas iedzīvotājiem ir dažādu tautību pārstāvji. Tāpat kā latvieši, cīnoties par darba iespējām un savu sabiedrisko stāvokli, grūtas dienas piedzīvo arī lietuviešu jaunieši, kas iebraukuši Rīgā no laukiem, pat no tālākām vietām. Piemērojoties toreizējai poļu kultūras un poļu valodas domināncei Lietuvā, šais gadījumos piemērošanās notiek nevis vācu valodā parastiem uzvārdiem un priekšvārdu paraugiem, bet poliskām formām. Jauns lietuviešu puika *Jozis* sava lietuviskā kristībvārda vietā izvēlas šādi skanošo "Jozef", un pārveido arī savu sākotnējo uzvārdu, pievienojot tam polisko izskaņu -ovski. Uz savas vizītkartes senākais *Jozis Brožūnas* nu raksta "Jozef Brozunoffski", un kā pāns Brožunofskis noliedz savu lietuviešu tautību:

"Es neesmu vairs leitis... Esmu polis... Mani vairs nesauc Brožūnas, bet Brozunoffski."

Otrs tāds lietuvietis savu uzvārdu pārvērtis mazāk lietuviskā, pievienojot sākotnējai formai izskaņu -els:

"Cēlušies no Kauņas guberņas, un dažī pat melsa, ka Zoreli savā laikā saukušies Zuras."

Citos romānos, kas tēlo rīdzinieku dzīvi vēlākos laikos, šāda uzvārdu pārveidošanas tieksme vairs neparādās.

Vienā otrā darbā, kas šeit analizēti, gan pieminēti pretēja rakstura apsvērumi - proti, tēlotās personas meklē savam bērnam latviski skanošu vārdu. "Dienas krustā" Veselis vienam no romāna varoņiem, ko raksturo par nacionālistu, devis skanīgi runīgo uzvārdu "Gaisozols".

9. Ieskatoties z v i e d r u rakstnieku darbos, kuros aprakstīta dzīve Zviedrijas galvaspilsētā dažādos laika posmos, varam skaidrāk saskatīt atšķirības, kas raksturo rīdzinieku un stokholmiešu personvārdu sastāvu un vārda došanas tradīcijas.

STOKHOLMA 18.gadsimta beigās tēlota Alīses Litkenas (Alice Lyttkens) romānā "Hasard med guldmynt" (1965). Romāns sākas, precīzi minot notikumu laiku, proti, 1784. gada rudenī. Centrālā persona ir biroja šefs kādā tirdzniecības kamerā, vārdā *Niclas Ambrosius*, bet personāžs vispār ir plašs, ar lielu skaitu vīriešu un sieviešu vārdu.

Priekšvārdu ir daudz, un visi tie, atskaitot nedaudzus, liekas gluži neparasti latviešu vidē. Vīriešu vārdi: *Adolf Ulric, Claēs, Pelle, Bengt, Fredrik, Franz, Niclas, Aron, Māns, Mats, Anders, Petter, Jean*; sieviešu vārdi: *Anna Johanna, Nora, Sara, Juliana, Marianne, Regina, Gustafva, Charlotta/Carlotta, Margareta, Anna Catarina, Lovisa, Lena, Anette, Annika, Sofia Albertina, Maria, Lova, Soffi, Aurore, Marja*.

Ipatnēji veidotas ir dažu kristībvārdu īsformas: no trīs-zilbju vārda "Regina" nēmta vārda beigu daļa "Gina" ("Regina - eller Gina som hon kallades"), "Gustafva" saīsināta par "Stafva".

Tikai priekšvārdus vien uzzinām personām, kas pieder pie zemāka sabiedriskā slāņa, un arī šo vārdu izvēle varētu norādīt uz zemāku sociālo stāvokli: kāda kalpone saucas *Annika*, apkalpotājs - *Petter*, kāds cits - *Māns*, kāda prostituētā pieminēta vārdā *Marja*. Pārsvarā personām dots viens vienīgs kristībvārds, bet augstākās, labi situētās sabiedrības locekļi pieminēti ar diviem kristībvārdiem: *Anna Catarina Ambrosia, Anna Johanna Grill, Adolf Ulric Grill*. Ikdienu sarunās tomēr tiek paturēts tikai viens no šiem vārdiem.

Uzvārdi nereti ir svešas cilmes - vāciski (arī rakstībā, piem., *Schön, Wertmüller*) un franciski. Aristokrātisko dzimtu norāda uzvārdam pievienotie "von", "le" vai "af": *von Stockenström, von Sivers, von Tiquitt; le Febure, le Motte; af Utterheim*.

Uzvārda forma ar -sen norāda uz daļu tautības personu: *Petersen, född Bedoire*. Dejotāju grupā pieminēta arī itāliete *Giovanna Bassi*.

Tēlotajam laikmetam iezīmīgas ir s i e v i e š u vārdu formas.

Vārda vai uzvārda priekšā bieži stāv tituli vai profesijas apzīmējumi: *friherinnan von Estenfeldt, patronessan Fangner, statssekterskan Schröderheim*. Ar vai bez norādījuma par augstdzimušo dzimtu vai vīra amatu, autors sievietes vārdu nereti papildinājis ar tituliem "fröken", "mamsell", "fru" vai "madame", piem., *mamsell Fridbom, madame Ahnlöf, madame le Motte*.

Vīriešiem - tiklab precētiem, kā neprecētiem - ir tikai titulējums "herr" (*herr Isac*).

Tādējādi precētu sievu uzvārdos šai romānā sastopami 3 tipi:

- (1) negrozīta vīriešu dzimtes uzvārda forma ar priekšā pievienotu kristībvārdu vai "titulu",
- (2) no vīra uzvārda (arī no vīra amata vai profesijas apzīmējuma) darināta forma ar -ska : *Fridbom -Fridbomskan*,
- (3) uzvārdos ar -ius atbilstošā sieviešu dzimtes forma ar -ia: *Niclas Ambrosius*, bet viņa sieva - *Anna Catarina Ambrosia*.

Tādējādi viena un tā pati persona var būt romānā pieminēta divējādā veidā: *madame Kaltorp* un *Kaltorpskan*; *madame Ahnlöf* un *Ahnlöfskan*; *Lova Fridbom* un *Fridbomskan*.

Ivana Oljelunda romānā "Det hände på Kungsholmen" (1957) tēlota dzīve Stokholmas strādnieku un amatnieku rajonā šā gadsimta sākumā. Laika ziņā visciešākā atbilstība varētu būt ar A. Deglava romāna "Rīga" pirmajiem sējumiem. Kā norāda pats autors, galvenās personas prototips ir viņa tēvs, kas strādājis par salicēju Stokholmas tipogrāfijā un bijis ar literārām interesēm un samērā plašām valodu zināšanām. Romānā viņam piešķirts vārds *Kjell Häger*. Viņam ir brālis (*Robert*) un māsa (*Olga*); sieva - *Livia*, un viņu bērniem doti vārdi: *Peter*, *Mikael* un *Sonja*. Doma nokristīt bērnus šādos vārdos ģimenē radusies krievu kultūras ietekmē - tēvs, kas daudz lasījis, sajūsminājies par krievu nihilistiem, un arī sievai vārdi likušies skaisti:

"När barnen döptes, fick de ryskt klingande namn: Mikael, Peter, Sonja. Kjell Häger läste och svärmade den tiden för de ryska nihilisterna. Och Livia tyckte namnen var vackra."

Augstāk aplūkotajā A. Litkenas darbā, stokholmiešu uzvārdos apmēram gadsimtu agrāk bija vērojami spēcīgi vācu un franču valodas elementi; turpretim šeit, 20. gadsimta sākumā, kristībvārdu izvēlē parādās krievu literatūras ietekme.

Vairumam šai romānā tēloto personu piešķirts tikai viens priekšvārds, tomēr pat strādnieku un amatnieku aprindās bērniem nereti doti arī divi, lai gan ikdienā lietots tikai viens. Tā, piem., *Justina Amalia* saucas *Amalia*, lai gan tad, kad kaimiņienes ierodas viņu apsveikt arī Justi-

nās, viņa vārdadienas apsveikumu nenoraida, kaut arī nekāda īsta pilnvērtīga svinēšana nenotiek (neviens arī nenes līdzī vārdadienas dāvanas):

"Amalia själv förklarade att hon inte brydde sig om detta idiotiska namn, men lite kaffe och en konjak kunde det vara värt."

Romāna personām doto kristībvārdu ir daudz:

vīriešiem: Anders, Sven, Acke, Baltsar, Ben, Julius, Kjell, Per, Hjalmar, Georg, Robert, Peter, Mikael, Gustaf, John, sievietēm: Livia, Hilda, Justina Amalia, Hulda, Sonja, Olga, Karin, Kristin, Klara.

Uzvārdi: Häger, Svärd, Strand, Johansson, Kristoffer-son, Lilja, Gustafsson, Nord, Lindberg, Olsson, Hedberg, Bondberg, Mark.

Parādās arī viena otra iesauka, piem., zēns, kura īstais vārds ir Georg, dabūjis palamu Gāddan. Blakus kristībvārda pilnajai formai dažkārt veidots familjārais variants: Julius tiek dēvēts arī Julle; puikas pagalmā ir pieminēti kā Jösse, Knutte un Pelle. Hēgeru ģimenē visi trīs bērni - Peter, Mikael un Sonja - nekā citādi netiek dēvēti.

Interesantākas ir emocionālās piezīmes, ko romāna personāžs izsaka par vienu otru vārda formu. Gustaf šķiet kaulisks vārds, lai gan vārda īpašnieks ir vienkāršs strādnieks:

"/.../ riktig arbetare. Han bar konunganamn: Gustaf Eriksson /.../"

Justina ir "idiotisks vārds"; arī zirgam dotais Bertil ir vienkārši "briesmīgs"; Peter, Mikael un Sonja -- "skan krieviski".

Darba vietā, kā arī veikalā tais gados stokholmieši uzrunā viens otru uzvārdā (nevis priekšvārdā, kā to laikam līdzīgā situācijā darītu mūsu dienās), tomēr ar "tu", nevis ar "Jūs", piem.:

(papirosu kioskā): -En söndagscigarr i dag, Häger?
-Stämmer, Olsson!

vai

(sasveicinoties darbavietā): -Tjenis, Häger!

Pieklājības "tituli" ir: vīriešiem "herr" (herr Lilja), sievietēm - neprecētām "fröken" (fröken Strand), precētām - "fru" (fru Häger). Precēto sievu vārdi visi ir

kaut kā sasaistīti ar vīra vārdu: Amālijas vīrs ir Per, viņa ir Pers *Amalia*; Albina sieva pieminēta kā *Albina kārīng, Hilda*. Tāpat kā vēl senāko laiku Stokholmā, joprojām parasti ir atvasinājumi ar -ska: Johansona sieva ir *Johannssonskan*, Svārda sieva - *Svårdskan*.

Starp uzvārdiem ir zināms skaits formu ar -son (zemnieks, galdnieks, kāds vienkāršs strādnieks, bet arī kāds izbi - jis policists un kioska īpašnieks). Daža vārda semantika netieši norāda uz karadienestu, piem., *Baltsar Svärd* -

"*Baltsar Svärd* var av gammal soldatsläkt och skomakare") Precizējot kādu personu vārdā "*Anders*", priekšā pievieno norādi uz viņa nodarbošanos: *Lump-Anders* (*Andersam* agrāk piederējusi bodīte Stokholmas centrā).

P.A.Fogelstrēma (Per Anders Fogelström) "*Barn av sin stad*" (1962) arī ievada mūs Stokholmas dzīvē ap gadsimtu miju, bet romāna turpinājums ("*Minns du den stad*" 1975) aizvada līdz apm. 1925.gadam.

Fogelstrēma romānos darbojas liels skaits Stokholmas fabrikas strādnieku, un autors visparastāk ļauj mums uzzināt tikai šo personu priekšvārdus. Starp tiem ir daudz tādu, ko velti meklēt atbilstošā laikmeta latviešu vidē Rīgas romānos, piem., *Emelie, Karin, Lotten, Johanna, Fredrik, Claes, Tyra, Berit, Hjörtis, Stina, Tage, Justus*.

Parastas ir familjārās īsformas, īpaši no vīriešu vārdiem: *Olof* - *Olle*, *August* - *Agge*, *Karl* - *Kalle*, *Rudolf* - *Rulle*, *Dagny* - *Daggan*. Šādas īsformas priekšā nereti likts norādījums uz attiecīgās personas arodu, izskatu vai rakstura pazīmi: *Skrik-Kalle, Ölycks-Pelle, Finn-Olle, Kött-Fredrik, Fläsk-Nisse, Vis-Johan, Häst-Nisse*; tādi paši norādījumi reizēm pievienoti arī vārda normālformai: *Träsko-Anders, Kött-Fredrik, Tvätt-Johanna, Tvätt-Malin, Tjocka Tilda*.

Lai kādas personas vārds izklausītos smalkāks un piede - rīgs pie augstākā sociālā slāņa, sākotnējo vārdu un uzvārdu ar -son dažs labs izmaina pret citu. Tādu apsvērumu dēļ *Ragnar Johansson* pārvēršas par *Ernst Rolף*:

"Nu hade han klätt sig i frack och hög hatt och blivit Ernst Rolf."

Karjeras dēļ arī dziedātāja *Jenny Nilsson* sāk saukties savā meitas vārdā (*Fält*):

"På affischerna stod hennes namn: Det kända humorist-

paret Julius Törnberg och Jenny Fält. Hon använde flicknamnet, Julius menade att Jenny Fält lät mycket bättre. Och att heta både Jenny och Nilsson var nog inte så bra för en liten kuplettsångerska."

Notikumi E. Jūnsona (Eyvind Johnson) Stokholmas romānā "Kommentar till ett stjärnfall" (1941) attiecināmi uz šā gadsimta trīsdesmitajiem gadiem. Personām dotie kristībvardi te ir citādi nekā iepriekš aplūkotajos darbos: (vīriešiem) *Andreas, Magnus, Anton, August, Hugo, Alfred, Nils, Emil*; (sievietēm) *Hilda, Tilde, Helena Milda, Eva, Svea, Hanna, Laura, Ruth, Emilia, Berta, Frida*.

Ja kādam ir vairāki priekšvardi, tad otram vārdam bieži vien ir kāds sakars ar krusttēvu. Piem., prātojot par gaidāmā bērna vārdiem, krusttēvs Magnus kaut kā grib piesaistīt arī savējo: ja piedzimtu dēls, viņu sauktu *Emil Magnus*, ja meita - *Helena Emilia Magnusa* vai *Magnil*. Tomēr divkāršais kristībvarāds ikdienā netiek lietots: oficiālā *Alfred Magnus* vietā attiecīgo personu parasti dēvē par *Magnus*; direktora sieva *Milda Helena Larsson* ir vienkārši *Milda*.

Visai parasti šai romānā, īpaši darbabiedru starpā, ir familjārie vārdu varianti kā: *Kalle, Knutte, Vicke, Fritte, Gurra, Magnus* vietā *Massa*, *Emil* vietā *Mille* ("en tid då han inte var direktör Larsson utan bara kamrat Mille"), arī *Hugge* (no *Hugo*). Pat no uzvārda sastop īsformu: *Ax* (= *Axelsson*).

Ar izraudzīto vārda formu rakstnieks reizēm skaidri norāda uz personas tautību: *Ruth* ir vāciete; *fröken Pedersen* (ar *-sen*!) ir dāniete ("Fröken Pedersen skrev danska, men här och där ett svenskt ord").

Starp uzvārdiem samērā lielu procentu veido formas ar *-son*. Tādas romānā piešķirtas arī vairākiem zemāko šķiru piederīgiem: *fru Svenson* (sētniece), *Karlsson* (apkopēja), kāds vecāks vīrs ("gubben") *Johansson*. Par vienu no romāna galvenajām personām, kas tagad saucas *Stormdal*, uzziņām, ka viņa tēvatēvam, kas bijis vienkāršs amatnieks, bijis uzvārds *Johansson*. Lai izvairītos no parastā *-son* vārda, kam zviedru valodā ir zemāka ranga pieskaņa, dažs labs tātad, cenšamies izklausīties "smalkāks", izmainījis parasto *-son* pret kādu citu uzvārda formu. Uz to, ka

uzvārdiem ar -son nav aristokrātiskas skaņas, norāda arī kāda piezīme romānā par 2 grāfiem, kuri - par spīti savam uzvārdam ar -son - t o m ē r ir smalki cilvēki un ārzemnieki:

"Nu är vi två grevar, greve Magnus och greve Andreas - jag tror de heter Peterson eller Pederson i efternamn de där människorna, fast de är fina och utlänningar."

P.A.Fogelstrēma romāns "Stad ir vārlden" (1968) aptver jaunāku laika posmu, pēc Otrā Pasaules kara. Seit jau biežāk pieminēti zviedri ar saliktiem priekšvārdiem kā: Karl Henrik, Ann-Charlott, Lars-Olov.

Nekas neparasts nav arī dažādas iesaukas, piem., "ragaru" grupā Annmari tiek saukta Semlan. Tomēr visraksturīgākā iezīme ir svešinieku pieplūdums. Stokholma, tāpat kā Rīga, izaugusi par lielpilsētu, uzņemot iebraucējus gan no laukiem, gan citām pilsētām vai pat citām zemēm. Romāna nobeigumā lasām rakstnieka domas par Stokholmu:

"Staden var invandrarnas, om de inte funnits skulle den väl ha tynat bort. De hade kommit i alla tider, fortfor att komma. Från landorten, från andra städer, andra länder. De och deras efterkommande var med och byggde staden, var en del av dem."

('Tā bija ieceļotāju pilsēta; ja viņu nebūtu bijis, tā viegli būtu varējusi iznīkt. Iebraucēji ir nākuši visi visos laikos, tie nāk joprojām. No laukiem, no citām pilsētām, no citām zemēm. Viņi un viņu pēcnācēji bija kļāt un cēla pilsētu, bija daļa no viņiem').

Cittautiešus Stokholmā Fogelstrēms bija pieminējis arī jau romāna agrākās daļās, taču tiem tur toreiz bija samērā nenoziņmīga loma. Ar tipiski somisku vārdu tur parādījās kāds Kaarlo Luoto; arī francūzis -- Legagnieux. Modernajā pēckara Stokholmā - šai romānā - iebraucēju ir daudz; grāmatā "Stad i vārlden" pieminēti arī žīdi, kuru radinieki gandrīz visi iznīcināti Hitlera laikā; kādam žīdu tautības stokholmietim tiklab autora izraudzītais priekšvārds, kā arī uzvārds - Joseph Schönlanck - skaidri norāda uz nezviedrisku izcelsmi.

Vēl tuvāk mūsu dienām aizvada V. Sēmana (Vilgot Sjöman) darbs "Linus och vägvisarna" (1981).

Par vairākām romānā tēlotām personām uzzinām, ka oficiāli viņām ir divi vai pat veseli trīs kristībvārdi, lai gan ikdienā lietojams tikai viens: Aron Erling Linus Thorsson saucas Linus, bet klases biedri viņam devuši iesauku "Linsen". Oscar Sigfrid Thorsson parasti tiek pieminēts kā Sigfrid Thorsson, familjārā formā kā Sigge. Sai romānā sastopamie personu priekšvārdi rāda arī lielāku līdzīgumu ar rīdzinieku vārdiem: Eriks, Helmūts, Gunārs, Oskars, Tekla, Monika, Regīna nebūtu gluži neparasti vārdi arī kādam latvietim Rīgā.

Tā kā mūsu dienās Zviedrijas galvaspilsētā nav nekas neparasts sastapties ar nezviedriskiem vārdiem, labi saprotamas romānā lasāmās pārdomas, kad kāds piemin retāk dzirdētu uzvārdu. Tā, piem., "Schönfeldt" kādam liekas vācisks un grūti izrunājams, bet tad viņam kāds aizrāda, ka Stokholmas vecpilsētā īstenībā jau kopš seniem laikiem ir Schönfeldts grānd. Par kādu citu personu vārdā Oscar Levētīn pievienota piezīme, ka vārds skan "judiskt".

Madeleine von Heland romānā "Till Jakob" (1978) ieved personāžā arī stokholmieti, iebrucēju no Padomju Savienības, ar krievisku vārdu un uzvārdu - Jakob Volīn. Romānā norādīts, ka stokholmiešiem vedas teikt Volīn (ar uzsvaru otrā zilbē), kaut gan pareizā izruna būtu Vōlīn (ar uzsvertu sākuma zilbi).

Tāpat kā īstajā dzīvē, arī jaunākajos Stokholmas romānos uzrunā visparastāk tiek lietots personas priekšvārds un "du"; vienīgi ārzemnieki - kā Jakobs - labāk izvēlas "ni" (= Jūs).

10. Salīdzinot vispār rīdzinieku un stokholmiešu vārdu izvēli romānos par Rīgu un Stokholmu, redzam lielas atšķirības:

(1) Zviedriem rakstnieku piešķirtie kristībvārdi ir pavisam citādi nekā latviešu tautības iedzīvotājiem Rīgā; atsevišķos gadījumos stokholmiešu vārdiem var atrast lielāku atbilstību Rīgas romānos tēloto vāciešu vārdiem.

(2) Līdz pat mūsu dienām romānos par Rīgu paturēta tradīcija piešķirt latviešu tautības rīdziniekiem tikai vienu

priekšvārdu. Turpretim zviedru romānos - gan agrāko laikposmu, gan modernās Stokholmas tēlojumos - personām (un ne tikai augstākām šķirām!) doti divi vai pat trīs vārdi.

(3) Pretēji rīdziniekiem (piem., A.Deglava romānos), Stokholmas zviedri bieži saukti t.s. īsvārdos (*Kalle, Pelle, Nisse* uc). Formāli atbilstošu formu latviešu valodā nav, bet funkcionāli tām pa daļai atbilst dažādi variētie deminutīvi (gan no kristībvārdiem, gan uzvārdiem).

(4) Interesanti ir salīdzināt tās vārda un uzvārda maiņas, ko stokholmieši vai rīdzinieki p a š i centušies panākt. Kopīgais elements motīvos, kādēļ tādas maiņas vārdu īpašniekiem likušās vēlamas, ir tas, ka ar jauno vārdu vai uzvārdu varētu sasniegt augstāku stāžu sabiedrības acīs. Turpretim veids, kā izmainīt esošo vārdu pret jaunu, lai sasniegtu iecerēto mērķi, nav viens un tas pats. Rīdziniekiem (pagājušā gadsimtenī un šā gadsimta sākumā) tas parasti saistījās ar latviskā vārda tulkojumu vai pielīdzinājumu vāciskiem personu vārdiem, turpretim Stokholmas romānos tādā virzienā nacionalitātei nav izšķirīgas nozīmes. Stokholmieši centušies atbrīvoties no visparastākajiem uzvārdiem ar -son (ar kuriem saistās doma par zemākiem sociāliem slāņiem) un iegūt kāda cita mazāk parasta tipa zviedrisku uzvārdu.

(5) Salīdzinot latviešu un zviedru personu vārdu modeļus, varam secināt, ka Rīgas romānos rakstnieki varējuši izmantot daudz lielāku formu bagātību, kas savukārt atļauj smalkāk niansēt attiecības tēloto personu starpā.

(6) Reālistiskos romānos autori visumā atspoguļo tās vārdu došanas un lietojuma tradīcijas, kas bija pazīstamas Rīgā resp. Stokholmā īstajā dzīvē, attiecīgajos laika posmos.

NORĀDES

- 1) PrV = priekšvārds, UV = uzvārds, TV = tēvavārds.
Zīme $\emptyset$ norāda, ka tiek lietota bezgalotnes forma,
bet $\begin{matrix} \text{gen sg} & \text{vai} & \text{gen pl} \end{matrix}$ norāda vārda attiecīgo locījumu
-- vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvu.

R E I T E R A K O R I S ZVIEDRIJĀ

Latviešu kora dziesma vienmēr bijusi cieši saistīta ar tautas dziesmu, ar literatūru un kultūru vispār; kā labvēlīgs papildu faktors tā sekmējusi arī starptautiskos sakarus gan kultūras, gan politikas un tirdzniecības plāksnē.

Īpaši svarīga loma šai ziņā, sākot ar divdesmitajiem gadiem, līdz pat piecdesmito gadu vidum piekritusi R e i t e r a k o r i m.

Koris nodibinājās Rīgā 1920.gadā un sava slavenā diriģenta T e o d o r a R e i t e r a (1884-1956) vadībā tika koncertējis neskaitāmas reizes Latvijā, kā arī divos koncerta turnejās uz dažādām zemēm.

Zviedrijā Reitera koris pirmskara gados viesojies vairākkārt; pirmoreiz 1925.gadā, kad koncerti notika arī Dānijā, Londonā, Parīzē. Sevišķi svinīgā formā viesošanās izvērtās Stokholmā 1930.gadā, kad kora uzstāšanās bija savienota ar Latvijas izstādi Zviedrijas galvaspilsētā.

Stokholmas laikraksts "Nya Dagligt Allehanda" 1930.gada 17.jūlijā pirmajā lappusē ziņo par Latvijas kora ierašanos, pievienojot fotogrāfiju, kurā redzams plašais dziedātāju pulks. Grupas priekšējā rindā (apm. vidū) stāv T.Reiters, viņam blakus (pa kreisi) Zviedru-latviešu apvienības viceprezidents Dr. Hildebrands un rakstnieks Kārlis Ieviņš (atspiedies uz spieķa).

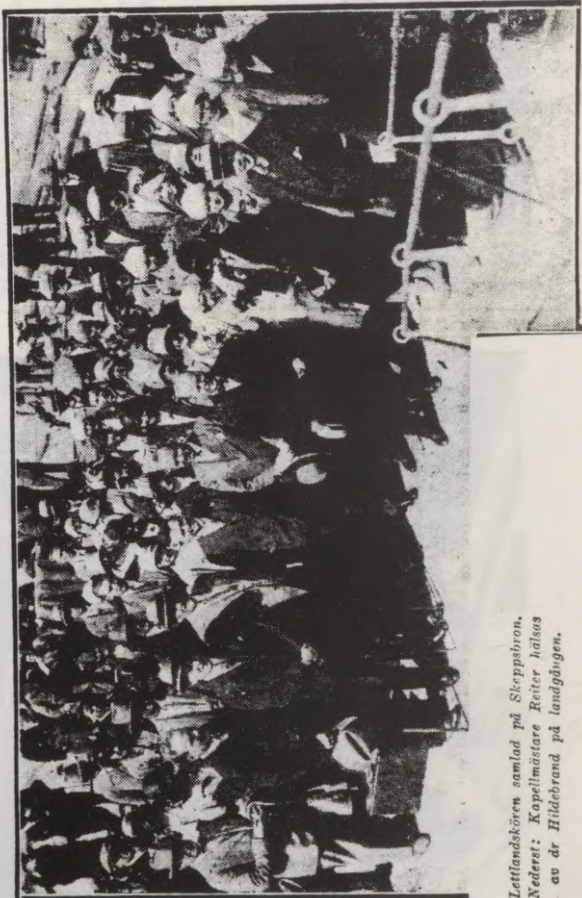
Otrā fotogrāfijā Dr. Hildebrands apsveic gaidīto viesi diriģentu T.Reiteru.

Virsrakstā "Lettiska sångare fira nationaldag på Funkis" ('Latviešu koristi svinēs Latvijas dienu izstādes telpās') un "Lettlandskören anlände med Odin på torsdagsmiddagen" ('Latvijas koris ieradās ceturtdien ap pusdienas laiku ar kuģi Odins') ietverta svarīgākā informācija par atbraucējiem.

Tālākais teksts apraksta notikumu sīkāk:

"Kad Rīgas kuģis "Odins" ceturtdien ap pusdienas laiku piestāja iepretim Šepsholmam, krastmalā to sagaidīja latviešu pārstāvji Stokholmā. Starp tiem bija redzams Zviedru-latviešu apvienības viceprezidents Dr. Hildebrands, Latvijas konsuls M.Andersens un daudzas

Lettiska sångare fira nationaldag på Funkis

Lettlandskören samlad på Skeppsbron.
Nederst: Kopellmästare Reiter hälsas
av dr Hildebrand på landgången.

Lettlandskören anlände med Odin på torsdagsmiddagen

Utställningen varmt be-
undrad i Lettland.

Ledaren om musiklivet i Riga.

~~Den~~ Rigabåten Odin, på torsdagsmiddagen gied in mot Skepparbron väntade den lettiska representationen i Stockholm på kajen. Där sågs vice ordföranden i Svensk-lettiska föreningen dr Hildebrand, lettiske konsulin M. Andersén och ett flertal andra kända personer inom Svensk-lettiska sällskapet.

Anledningen till den rika lettiska representationen utgjorde den s. k. Reiterkörens ankomst med sin ledare Teodor Reiters, kapellmästare vid Lettlands nationalopera, i spetsen. Kören kommer som bekant att celebrera den av ut-

(Forts. å nästa sid.)

Lettländskören i Stockholm.

(Forts. från sid. ett.)

utställningsledningen anordnade lettiska nationaldagen, och sjunger i kväll på utställningens festplats. Symfonikonserter samma afton dirigeras av hr Reiter och upptager uteslutande musik av lettiska kompositörer.

Framme vid relingen trängas de olika körmedlemmarna — antalet uppgår till 75 — och utbyta förtjusta hälsningar med de mötande nere på kajen. Det dröjer innan passagerarna få beträda landgången — de sedvanliga formaliteterna dra ut på tiden — men efter en kvarts väntan, troppa de en efter en ned på kajen och fortsätta till väntande bilar.

Bland de första synes kapellmästare Reiter som hälsas hjärtligt redan på landgången av dr Hildebrand.

Innan hr Reiter försvinner i sin väntande bil lyckas vi få tillfälle att växla några ord med honom, och få därvid höra att intresset för opera är utomordentligt stort i Riga, och att man har fem operor av inhemska kompositörer. Intresset för balett är också mycket stort, och denna konstart är rikt företräd i Riga. Operaföreställningarna äro talrikt besökta och på söndagen ger man till och med två föreställningar.

Vi få vidare höra att intresset för utställningen är synnerligen stort i Lettland, att en hel mängd Rigabor varit över och beundrat den och återvänt hem fyllda av gynnsamma intryck.

citas zviedru-latviešu sabiedrībā labi pazīstamas personas.

Iemesls, kādēļ sanākuši tik daudzi latviešu pārstāvji, bija Reitera kora ierašanās, ar kora vadītāju Teodoru Reiteru, Latvijas Nacionālās operas kapelmeistaru,⁽¹⁾ priekšgalā. Kā zināms, koris /ar savām dziesmām/ pagodinās Latvijas nacionālo dienu,⁽²⁾ kas tiek rīkota sakarā ar izstādi, un šovakar dziedās izstādes svētku telpās. Simfonisko koncertu tai pašā vakarā diriģēs Reiters, ņemot programmā vienīgi latviešu komponistu darbus. Priekšā pie kuģa margām drūzmējas daudzie koristi - skaitā ap 75 - un apmainās ar jūsmīgiem sveicieniem ar sagaidītājiem krastmalā. Pāriet labs laiciņš, pirms pasažieri var nokāpt no kuģa - parastās formalitātes prasa savu laiku -, bet pēc stundas ceturkšņa gaidīšanas viņi pa vienam kāpj lejā uz krastmalu un dodas tālāk uz automašīnām, kas jau gaida. Starp pirmajiem redzams kapelmeistars Reiters, kuru - jau uz kuģa tiltiņa - sirsnīgi apsveic Dr. Hildebrands. Pirms Reitera kungs nozūd automašīnā, kas viņu tur jau gaida, mums laimējas ar viņu pārmīt dažus vārdus un uzzināt, ka interese par operu Rīgā ir neparasti liela un ka latviešiem ir veselas piecas operas - viņu pašu skaņražu darbi. Arī par baletu interese esot ļoti dzīva, un šī mākslas forma esot Rīgā plaši pārstāvēta. Operu izrādes esot labi apmeklētas; svētdienās notiekot pat divas izrādes.

Tālāk uzzinām, ka Latvijā interese par izstādi ir sevišķi liela, ka labs skaits rīdzinieku jau bijuši atbraukuši šai pusē, apbrīnojuši izstādi un atgriezušies mājās, līdzi ņemot atzinīgus novērtējumus."

Dažas dienas vēlāk par Reitera kora gaitām Zviedrijā uzzina laikrakstu lasītāji arī Latvijā. 1930.gada 22.jūlijā Rīgas lielākais dienas laikraksts "Jaunākās Ziņas" pirmajā lappusē sniedz plašu aprakstu "Latvijas dienas Stokholmā", ar apakšvirsrakstu "Reitera kora panākumi". Raksta autors ir "Jaunāko Ziņu" speciālkorespondents Kārlis Leviņš, kas savā vēstulē no Stokholmas neskopojas ar jūsmīgiem vārdiem izcilajam korim:

"Kā pagāja Latvijas dienas Stokholmā? Kā veicās Reitera korim? Triumfs, triumfs!... Bet pagaidat - man jā-

sāk no gala!... Tas bija ceturtdien, 17.jūlijā, pašā pusdienas laikā, kad "Odins" lēni ieslīdēja Stokholmas ostā. Uz deķa drūzmējās mūsu dziedātāji, kurus krastmalā sagaidīja mūsu konsuli, Henke un Andersens, zviedru-latvju tuvināšanās biedrības viceprezidents Dr.Hildebrandts, Dr. de Marè - viens no izstādes vīriem, mūsu sūtniecības sekretārs, un es. Arī viens otrs avižu korespondents un fotogrāfs redzams. Ieradies apsveikt savu kolēģi Reiteri arī "De svenske" kora diriģents prof. Kareliuss. Nu jau kuģis tik tuvu pievirzījies krastmalai, ka var starp dziedātājiem ieraudzīt Reitera smaidošo seju. Nu ceļas gaisā cepures, rokas met sveicienus, lido vārdi līdzi. /.../

Otrā dienā bija jau darba diena. Latvijas diena Stokholmas izstādē. No rīta bija jāaizbrauc un jāpamēģina, kā skan koncerta vietā. Un tad jāapskata arī izstāde. Vēl jāizņem cauri arī dažas tautas dejas, jo nāk. dienā būs jāuzstājas Skansenā - Stokholmas brīvdabas muzejā ar latvju tautas dejām. /.../

Pie izstādes ieejas paviljoniem sakārti vesels bars latvju karogu. Sāk ļaudis plūst un ziņkārīgi nolūkojas karogos, lasa afišas pie vārtiem. Tur stāv: Latvijas diena!

Jā, Latvijas diena Stokholmas izstādē - 18.jūlijs - tikai tagad īsti sākusēs, jo nu sākas īstais izstādes apmeklēšanas laiks. Seit tūkstošiem lielajā ļaužu barā būs daudz svešinieku no visām pasaules malām, kas latvju dziesmu un mūziku dzirdēs pirmo reizi, tāpat pirmo reizi redzēs mūsu zeltēniņu krāsainos tautas apģērbus. /.../

Arvienu vairāk sāk ļaudis lasīties lielajā svētku laukumā un ieņem jau vietas krēslos. Var redzēt, ka viņi gaida kaut ko sevišķu, jaunu. Redz arī dažu ievērojamu zviedru mūziķi, labu tiesu no "Orfeja kalpiem", kas pērnavsar pie mums dziedāja Rīgā. Arī ievērojamais zviedru komponists un mūzikas kritiķis Kurts Atterbergs ieradies. /.../ Arī Lietuvas pārstāvis Zviedrijā - Dr. Savickis - un Aukštuolis, bij. Lietuvas pārstāvis Rīgā, tagad ieradies te. /.../ Uz estrādes parādās Reiteris, noskan applausi - un sāk skanēt Vītola "Dramatiskā uvertīre". Applausi. Tad nāk Mediņa "Dievi un cilvēki"

/.../"

Pēc Otrā Pasaules kara, jau bēgļu gaitu sākumā - 1945.gadā - Teodors Reiters Stokholmā atkal nodibina savu kori, ar 60-70 dziedātājiem.

Sastāvs ir cits, bet pieredzējušā kora diriģenta vadībā koris sasniedz augstu māksliniecisko līmeni.

Koncerti notiek gan Zviedrijā, gan citās zemēs.

1951.gada 15.maijā Reitera koris koncertē L u n d a s universitātes aulā, un lielais Dienvidzviedrijas laikraksts "Sydsvenska Dagbladet" nodēvē koncertu par "spožu", sevišķi izceļot kora disciplīnu, labo balss materiālu un lielo precizitāti gan fortissimo, gan pianissimo daļās. Uzsvērta ir arī koncerta latviskā programma, kas ļāvuši zviedru publikai iepazīties ar īpatnēju un zviedriem diezgan pasvešu mūzikas pasauli, par augstāko sasniegumu izceļot J.Zāliša "Bīķeri miroņu salā".

Strålande lettisk konsert i aulan

Glädjande nog hade en stor publik infunnit sig för att hora Reiters lettiska kör i universitetets aula på pingstdagskvällen.

Det var en glänsande uppvisning körledaren Teodors Reiters gav med sina vädisciplinerade sångare. Kören bestod av 26 herrar och 36 damer. De sistnämnda var klädda i lettiska bygdedräkter, så pittoreskt vackra, att det var en fröjd att se dem. Att höra kören sjunga var helt enkelt en upplevelse.

Programmet upptog idel lettiska sånger, inte mindre än femton till antalet. De representerade i regel något särpräglat och för oss svenskar ganska främmande. Man fick göra bekantskap med både äldre och yngre lettiska tonsättare, och de flesta hade mycket av intresse att bjuda. Kören hade en mäktig klang, mansstämmorna — och speciellt tenorstämman — kunde ibland låta väl rustikt, men sopraner och altar sjöng mjukt och vackert. I alla händelser var

Reitera koŗa dalībnieki

- I soprāni:** Apenītis Viktorija, Auseklis Olga, Belochlava Margareta, Brodiņa Valerija, Grīnvalds Edite, Januŗš Anna, Kariņa Aina, Lavrinovičs Zīna, Leitis Milija, Lellep Alice, Ozoliņa Milda, Rituma Mirdza, Silnieks Ināra, Silnieks Līga, Skindele Zenta, Zīverte Elza.
- II soprāni:** Dobelis Ņina, Grīnbergs Amalija, Līv Elza, Meiņa Marta, Padēls Mirdza, Polis Vija, Springis Liliņa, Tomberga Antonija, Vanags Mirdza.
- I altī:** Auziņa Minna, Erglis Margita, Kariņa Rasma, Polis Ausma, Siliņš Vēra, Sodums Venta, Topfers Ileana, Variņš Alīda.
- II altī:** Andersons Velta, Dravnieks Alma, Kalnītis Gaida, Kanniņa Lucija, Pikše Elza, Pogiņa Venta, Muzikante Marija, Raŗmane Marija, Spuris Nellija, Steinbergs Zelma.
- I tenori:** Andersons Gunārs, Apenītis Alfreds, Auseklis Eduards, Iniņbergs Arvīds, Pētersons Arveds, Springis Kārlis, Salts Andrejs, Vaļuks Fricis, Vanags Valdis.
- II tenori:** Brickvalls Pauls, Janeliņš Pēteris, Kairis Andrejs, Karcāns Aleksandrs, Liziņš Jānis, Patīnālnieks Antonijs, Suksis Eduards.
- I basi:** Andersons Jānis, Blaksons Otto, Krauklis Vladislavs, Pabriks Arvīds, Rieksts Ernests, Rītums Richards, Sakārnis Oskars, Siliņš Aldons, Variņš Kārlis.
- II basi:** Liniņš Osvalds, Pētersons Paulis, Rullis Voldemārs, Silnieks Eduards, Tombergs Alberts, Vītolīņš Andris, Zvaigznīte Laimons, Canka Jānis.

Fotogrāfijā redzami arī koristi Zenta Ore
un Arvīds Ore.

1955.gada 21.aprīlī, atzīmējot jaunā Reitera kora 10 gadu jubileju, notiek koncerts **S t o k h o l m a s** Koncertnama Lielajā zālē - ar jaunu programmu:

REITERA KORA

10 GADU ATCERES

KONCERTS

Svētdien, 1955. gada 21. aprīlī plkst. 16

Koncertnama lielā zālē, Stokholmā.

1. Imanta	Alfrēds Kalniņš
(1879—1951)
2. Rīta dziesma	Jāzeps Vītols
(1863—1948)
3. Ūdensrožu vainags	Alfrēds Kalniņš
4. Ezerzeme	Jēkabs Graubiņš
(* 1886)

Solo Hennija Holma un Elza Ziverte

5. Latvijā	Pēteris Barisons
(1906—1947)
6. Dūkņu sils	Jāzeps Vītols

Solo Elza Ziverte un Edīte Jaunviksna

7. Saki jel, Saulīte!	Emīls Melngailis
(1874—1954)
8. Pavasars	Helmers Pavasars
(* 1904)

STARPBRĪDIS

9. Ko tās kokles gauži skan?	Emīls Melngailis
10. Iesēju līnīkus	Volfgangs Dārziņš
(* 1906)

11. Dziedāt māku, dancot māku	Emīls Melngailis

Solo Edīte Jaunviksna

12. Man sajāja trīs tautieši	Voldemārs Ozoliņš
(* 1896) |
|------------------------------|--------------------------------------|

13. Čirūļa vedības	Emīls Melngailis

Solo Elza Ziverte

14. Djāknevisa	David Wikander
15. Pavasaŗa dziesma	Jēkabs Poruks
(* 1895)

DIRIĢENTS: TEODORS REITERS

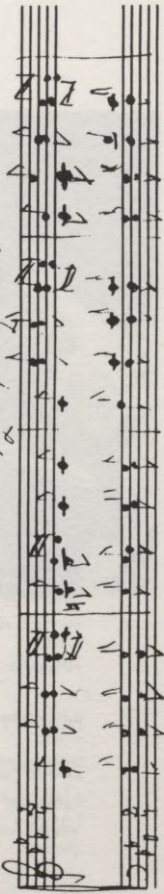
Pēc "I e l e j a s " izrādes Stokholmas
operā.

Teodors Reiters iet caur reiteriešu rožu
eju. Priekšā pa labi: (pirmā) Zenta Ore,
(otrá) Ileāna Pētersone.

Lokatoris uže pēl

Trūša uēlta, zēlā zālē.

1-3x

Negaidīti pienāk diena, kad Reitera koris zaudē savu iemīļoto vadītāju.

Mārtiņš Zīverts piemiņas rindās ("Austrālijas Latvietī" 1957.g. 19.janvāra numurā) atceras pēdējo neparasto tikšanos Stokholmā, vakarā pirms Reitera nāves. Vērojot, kā T.Reiters tai dienā parakstījies Stokholmas tramvaju pārvaldes Nozaudēto un atrasto mantu sarakstā, Zīverts pakāvējas pārdomās par cilvēku likteņiem:

"Reitera parakstu nekad neesmu ievērojis, bet tagad man liekas savādi, ka vārdā un tāpat uzvārdā "rs" nevajadzīgi atkārtots divas reizes. Turklāt uzvārda "rs" atkārtojums pāriet vilņotā svītrā, kas izbeidzas taisnā līnijā. Vai tā ir dzīve, kas no sīkām sarežģījumu cilpām pāriet mierīgā mūžībā? Varbūt."

Sēru sludinājumā laikrakstos Reitera koris atvadās no sava mīļā diriģenta ar dzejas rindām

*Ardievu, ardievīgu, manu darbu zeltmirdzošā druva,
Jūsu gurdo plāvēju naksniņa guva.*

Izvadīšana notiek 1956.gada 23.decembrī Stokholmā no Katarīnas baznīcas uz Meža kapiem (Skogskyrkogården); par tās norisi liecina saglabātās bērnu lapiņas.

Teodors Reiters

Dzimis 1884. g. 23. martā Laudonā.

Miris 1956. g. 14. decembrī Stokholmā.

IZVADĪŠANA

1956. g. 23. decembrī

no Katarīnas baznīcas uz Meža kapiem

KATARINAS BAZNĪCĀ

PARSIFALA UVERTĪRA

R. Vāgnera

Ērģeļu solo brīvmākslinieks Harijs Kīks

KĀDĀ NU MIERĀ Visi tie svētie,
Kas stipri cīnījās to labo cīnišanu!
Kādā nu mierā Savos kapos,
Kamēr tiem celties tā diena ausīs!

Tu visusvētais, Kapā ar dusējis,
Kad Tu pie krusta to darbu pabeidzis.
Satrūdēšanas Neesi redzējis,
Bet augšāmcēlies tai lielā dienā.

Kad mūs sauks dusēt līdz ar tiem svētiem,
Kad mums būs galā šī grūtā cīnišana,
— Tad Tu mūs, Svētais, Ar aicināsi,
No mūsu kapiem mūs celsi dzīvus.

AVE VERUM

V. A. Mocarta

Reitera koris Leona Reitera vadībā

SVĒTRUNA

Māc. Dr. H. Biezais

MŪSU TĒVS

E. Melngaiļa

Reitera koris

Meld.: Laujiet man...

Satin nāve manas dziesmas
Melnā beigu kamolā;
Kaut to vienu nesatītu,
To, par tautas brīvēstību —
Dziesmu manu mīļāko.

Kaut to vienu nesatītu,
Citos laikos izdziedāmu —
Sākta kas no tautas mūžiem,
Neizbeidzas nāves laukā —
Dziesma mana mīļākā.

Atsauciesi, tēvu zeme,
Ar tiem bērnu kumeļiem;
Lai ved Dieva bērinieki
Kur tā mūsu tēvu dusa —
Dziesma mana mīļākā.

Tīnot dziesmu piekusuši,
Nāvei pirksti kapenēs;
Kaut jel mūži nepiekustu,
Brīvēstību izdziedātu —
Dziesma mana mīļākā.

Veltījis Andrejs Eglītis

LIELĀS PIEKTAS BURVĪBA

R. Vāgnera

Ērģeļu solo

L Ū G Š A N A
Prāv. O. Sakārnis

AMFORTASA DZIEDĀJUMS no Parsifala

R. Vāgnera

Karaliskās operas solists — baritons Anderss Nēslunds

S V Ē T I Š A N A

IN QUESTA TOMBA

L. v. Bēthovena

Baritona solo

PARSIFALA FINĀLS

R. Vāgnera

Ērģeļu solo

MEŽA KAPOS

FUNERĀLIJAS

Meld.: Ak galva asiņaina.

Lai kur es šodien mirstu,
Lai kur es atdusos,
Vai kapu, klinti cirstu,
Vai smiltaini man dos,
Man mūža miegā snaūžot,
Būs viegli dusēt šē,
To lielo dienu jaužot,
Kas nāks tev, tēvzeme.

Nu cietēji un bāri,
Kas svešās malās nikst,
Vien sapņu tiltam pāri
Pie tevis doties drīkst.
Un daudzi rīti ausīs,
Un dienas nāks un ies,
Bet Dieva balss tiem ausīs
Teiks klusi: pacieties.

Jo nolikts viņa ziņā
Ir šķēps un miera zvans,
Kas cerībās un miņā,
Kas liktens tavš un mans.
Un kad reiz vējos brivos
Šalks tauta pestīta,
Tad mirušos un dzīvos
Sauks mājās Latvija.

ATVADAS

DIEVS, SVĒTI LATVIJU!

1964.gada 2.septembrī Reitera mirstīgās atliekas tiek
guldītas K ī g a s Meža kapos. Bēru dienā starp bagā-
tīgajām atvadu ziedu veltēm uz kapa kopīgas izceļas r e i-
t e r i e š u vainags viņu cienītajam un mīļotajam kora
diriģentam.

Ir noslēdzies kāds spožs posms latviešu kora vēsturē,
kurš saistīts ar Teodora Reitera vārdu un kurā ilgi dar-
ba gadi aizritējuši Latvijas un Zviedrijas vidē.

NORĀDES

- 1) "Kapellmeistars" (zv. kapellmästare) -tai laikā parasts
apzīmējums orķestra vadītājam, diriģentam.
- 2) Ar "Latvijas nacionālo dienu" (zv.lettiska nationalda-
gen) zviedru žurnālists te domājis Latvijai veltītās
sarīkojumu dienas Stokholmā.

*Dokumentus publicēšanai devuši
Zenta Ore, Nelliņa Liziņa,
Marija Muzikante, Juris Tārs.*

FOLKLORA UN LITERATŪRA SKOLNIEKU PIEMIŅAS
ALBUMOS

1. Skolnieku albumi, kuros mēdza ierakstīt atmiņai kādu dzejas rindu vai pamācību dzīvei, vai arī piemiņai atstāja kādu zīmējumu, bija, vismaz šā gadsimta pirmajā pusē, ļoti parasta parādība Latvijas skolās. Tādi bija gan visbiežāk tikai meitenēm, ne zēniem; bet meiteņu albumos savus piemiņas veltījumus ierakstīja gan meitenes, gan zēni. Tekstus nereti papildināja ielipināmas bildītes vai zīmējumi. Albumus dāvināja vai nu svētkos (piem., Ziemsvētkos) vai kādā goda dienā (vārda dienā, dzimšanas dienā), un dāvinātājs parasti pirmais ierakstīja savu veltījumu. Bieži dāvinātāji bija vecāki: tēvs un māte tad ierakstīja pirmie.

Albumā (īpaši vidusskolas gados) lūdza kaut ko ierakstīt ne tikai savas klases un skolas biedrenes un biedrus, bet arī skolotājus, skolas pārzini, arī savu vecāku tuvus draugus un radus. Tā kā katrs cenšas novēlēt otram kaut ko, kas liekas piemērots tieši tai personai, vai arī ar ierakstu izpaust pats savu dzīves gudrību, tad šādi albumi ir vērtīgs avots spriest par rakstītāju (un attiecīgā laikmeta) literāro gaumi, tradīciju un interesēm.

Ja apskatām zināmu skaitu šādu piemiņas albumu no dažādām Latvijas skolām, no tā paša laika posma (divdesmitajos un trīsdesmitajos gados), viegli pamanām gan sīkākas individuālas atšķirības, gan samērā lielu vienveidību. Sevišķi pamatskolas zemākajās klasēs daudzkārt atkārtojas tie paši laimes vēlējumi, romantiski-sentimentālie pantiņi par mūžīgo draudzību, skumjas par aizejošo bērnību, bildītes ar puķītēm un eņģeļiņu galviņām. Reizēm tādi vēlējumi ir romantiski naīvi, piem.:

Es vēlu, lai tu laimē sēdi un ķiplokus ar medu ēdi vai

Es rakstu pati pēdējā,

Bet pirmā tapšu aizmirsta.

Ar nelieliem papildinājumiem vai grozījumiem, kā atcebras toreizējās pamatskolnieces, daudzos piemiņas albumos ierakstīti tādi tradicionāli laimes vēlējumi kā:

*Lai visas tavas dzīves dienas
Tā zied, kā rozes vasarā.
Lai nebūtu starp tām nevienas,
Kad acīm jāmīrkst asarās*

vai

*Ja gribi, lai dzīve ir pavasars,
Tad esi tu pirmais saules stars!
Tāpat populārs toreiz bijis pantiņš:
Ja esi puķe, tad ziedi,
Ja esi putniņš, tad dziedī,
Ja esi skuķe, tad mīlē,
Ja esi burve, tad zīlē.*

Piemīņas albumi glabāti rūpīgi arī vēlākajās mūža gaitās. Daža laba albuma īpašniece atceras un vēl sirmā vecumā no galvas prot citēt tur ierakstītās atziņas. Ierakstītāji, īpaši pamatskolas zemākajās klasēs, neredzi nav minējuši savu īsto vārdu, bet paslēpušies aiz kādiem iniciāliem, vai aiz frāzes "no zināmās, bet neatmināmās".

Viena daļa tekstu nēmti no pazīstamu dzejnieku darbiem, bet autors vienmēr nav pierakstīts, un paši teksti jau tiktāl folklorizējušies, ka nedz rakstītājs, nedz lasītājs pēc autora nemaz sevišķi netaujāja.

Iespējams, ka tekstu izvēles ziņā Latvijā toreiz jau bija nostiprinājušās kādas lokālas īpatnības; dažas tādas pamanāmas arī šai apcerē analizētajos Jelgavas albumos, salīdzinot ar pazīstamiem albumiem Rīgas skolās.

Pārskatot ierakstus viena un tā paša jaunieša albumos no pamatskolas un no vidusskolas gadiem, iespējams izsekot arī straujajām pārmaiņām, kas notikušas šai laika posmā. Citāds kļuvis gan veltījumu saturs, gan rakstītāju rokraksts, arī pavadā zīmējumu motīvi un to kvalitāte. Folkloriste Vilma Greble vēl 1950.gadā varēja konstatēt, ka Folkloras institūtam Rīgā laimējies iegūt gan daudzus izrakstus, bet tikai pāris tādu piemīņas albumu oriģinālus, jo īpašnieki no tiem šķiras ne labprāt. Bet turpat V.Greble arī uzsver, ka "pats veselais, vienotais albums ir daudz nozīmīgāks par izrakstītajiem pantiem".(1)

2.Mūsu rīcībā pašreiz ir 4 tādi vienas un tās pašas meitenes/jaunietes albumiņi. Pirmie trīs ir pamatskolas lai-

ka (Jelgavas pamatskolā 1925-1926, Rīgas pamatskolā : 1927-1929), ceturtais - vidusskolas posma (Viļa Olava komercskolā Rīgā 1930-1934).

Analizējot visu šo albumu ierakstus, iegūstam nevis fragmentāru, bet pilnīgu ieskatu v i e n ā kādā šādu piemēru albumu virknē, kas var noderēt par atsevišķu piemēru veselai žanra grupai.

Pirmais - vecākais - albums ir no 1925.gada; tas dāvināts "Zentiņai miera svētkos, Jelgavā 25.XII.25", tāpat 1925. 3. gada Ziemsvētkos. Skolniecei tad 10 gadi.

Veltījumu rindu ievada dāvinātāja, albuma īpašnieces tēva, pagārš dzejolis "Taisnības vara":

Ja ienīsti gaismu, tad vari

Vistumšākā istabā iet

Un iegūt tur pilnīgi tumsu...

Bet vai gan ar saulīte tādēļ

No zemes uz mūžību ies?

Nebūt! Tā vienmēr leks atkal,

Vai smaidi - vai dusmojies.

Tā vari Tu taisnību nīdēt,

Tās bērņus par neliežiem saukt,

Bet zini, ka taisnības gaitu

Un sodu Tu nespēji jaukt!

Nāks stunda - vai agri, vai vēlu,

Kur Tevīm Tavs nopelnu kauss,

No taisnības pasniegts, būs vienreiz

Līdz dibenam jāizdzer sauss.

Sā dzejoļa autors nav atzīmēts. Paraksts: "Atmiņai no pa-
piņa 25.XII.25."

Arī otrs albums dāvināts Ziemsvētkos, divus gadus vēlāk. Dāvinātāja ir "tante Zelma".

Ieraksti albumos bieži vien iesākti vai nobeigti ar vārdiem "Atmiņa", "Piemiņa", nereti ar vairākiem izsaucējiem aiz attiecīgā vārda. Šad tad ne vien veltījums sākas ar tādu "Atmiņa!!!", bet arī teksta nobeigumā ir vēl tādi vārdi kā: "Par mazu, mazu un mīļu atmiņu no tavas skolas biedrenes" vai "Par piemiņu no ...", "Piemiņai no ..."

3.Pārskatot ierakstus, redzam, ka tos var sadalīt 4 grupās,

no kurām divas iederas folkloras nozarē. Tās ir:
(1) tautasdziesmas, (2) sakāmvārdi un parunas; aforismi no rakstnieku darbiem, (3) populāru dzejnieku vārs-
mas (vai nu atzīmējot autoru, vai atstājot dzejnieku
neminētu), (4) ierakstītāju individuāli sacerēti veltī-
jumi.

(5) Pievienots zīmējums (visparastāk ar ūdens krāsām),
ar pavadtekstu citā lappusē.

3.1. Salīdzinot ar individuālo dzejnieku darbiem, ierakstī-
to t a u t a s d z i e s m u nav daudz.
Vecākajā albumā (1925.g.) vairākas reizes dažādos vari-
antos resp. teksta sagrozījumos ierakstīta tautasdzies-
ma par Laimu:

*Ej, Laimiņa, tu pa priekš(u),
Nes rokā uguntiņu,
Lai kājiņa nepaslīd,
Dzīves ceļu staigājot.*

Bet tai pašā albumā atrodam šās tautasdziesmas sagro-
zījumu, pie tam ar pieliktu virsrakstu "Laime un Nelai-
me":

*Laime gāja ar Nelaimi
Pa vienām laipiņām.
Ej, Laimiņa, tu papriekšu,
Grūd Nelaimi ūdenī. 1926*

Cits ieraksts tai pašā albumā aptver tikai 2 rindas:

*Ej, laimīte, tu pa priekšu,
Es tavās pēdiņās!*

Otrs albums (1927.g.) sākas ar tautasdziesmu, bet to
ierakstījis nevis skolnieks, bet profesionāls folklo-
rists:

*Māci mani, māmuliņ,
Visādam darbiņam,
Izmācīj'se darbiņam,
Māci gudru padomiņu.*

Stipri sagrozīta ir cita tautasdziesma:

*Balta gāja tautu meita
Kā ar sniegu apsnigusī,
Tas nebija baltais sniedziņš,
Tas bij viņas tikumiņš.*

Pēdējā divrinde pazīstamajā dziesmā būtu bijusi:

*Nav ar sniegu apsnīgusi,
 Nāk ar savu tikumiņu.*
 Vidusskolas albumā 1931.gadā ierakstīta tautasdziesma:
*Sīki, mazi žagarīši
 Paši pūta, paši dega,
 Sīkas mazas meitenītes
 Pašas vērpa, pašas auda.*

- 3.2. No latviešu folkloras ņemti arī vairāki sakām-vārdi un parunas. Visi tie ir ar darba un tikuma daudzzinājumu. Atkārtojas:

Darbam sūras saknes, bet saldi augļi,
 kā arī:

Mūžu dzīvo, mūžu mācies.

No pārējiem atzīmējami:

*Darbs ceļ vīru, Darbs tikuma sargs un
 Skaistums zūd, tikums pastāv.*

Toties - sevišķi vidusskolas posmā - daudz vairāk ir prātulu, aforismu, kas ņemti no individuālu autoru darbiem.

- 3.3. Rakstnieku /dzejnieku darbu fragmenti ierakstīti gan atzīmējot autoru, gan arī atstājot to neminētu (iespējams, ka arī pašam rakstītājam tas nav bijis labi zināms).

Pamatskolas laika albumos pārsvarā ir dzejas fragmenti bez norādes uz autoru, kamēr vidusskolas posmā vairāk parastas ir atzīmes ar dzejnieka vārdu.

Ne vienmēr, no galvas citējot, ierakstītājam laimējies paturēt prātā pareizo dzejoļa tekstu. Ipaši jaunāko pamatskolas klašu skolnieki sagrozījuši vai izlaiduši kādus vārdus. Tā, piem., 1925.gada albumā Aspazijas dzejas rindas

No teiku salas ziedonis ar baltu gulbi atbraucis
 pārveidotas par:

No teiku salas ziedonis ar diviem gulbjiem atbraucis.
 Līdzīgi Aspazijas dzejoļa "Augstākā laime" otrā panta pirmajā rindā deminutīvās formas "vītoliņiem" vietā ir ierakstītas attiecīgā pamatforma:

Kad sēdēji zem vītoliem.

Ierakstot J.Poruka dzejoli "Vēlējumies", rakstītājam, acīmredzot, sveša bijusi neparastā verba forma "vieš"

(Un visas gaismu vieš); tās vietā uzrakstīts "dveš".
Atsevišķos gadījumos piemirsts resp. izlaists viens vai divi vārdi, vai arī pārgrozīta vārdu secība. (2)

Individuālo sacerējumu albumu ierakstos ir pavisam nedaudz. Vienmēr nav arī nemaz tik viegli noteikt robežu starp kāda mazāk pazīstama dzejnieka darbu un ierakstītāja personisko vēltījumu. Droši tas nosakāms tikai gadījumos, kur ierakstītājs pats ir rakstnieks. Tā, piem., A. Plensnera ierakstītais teksts:

Pirmās un beidzamās lapas vienmēr ar putekļiem...

Tā arī ar jūtām -

Vienas no viņām sedz pagājības putekļi -

Otras - nākamības migla.

Baltās tagadnes mēs nejūtam, bet maisām to
ar pagātnes putekļiem un nākotnes miglu.

A. Plensners.

Pirmās un beidzamās lapas vienmēr ar putekļiem.

Tā arī ar jūtām -

Vienas no viņām sedz pagājušās putekļi -

Otras - nākamās migla.

Baltās tagadnes mēs nejūtam, bet maisām to
ar pagātnes putekļiem un nākotnes m.

Plensner

Ierakstos parādās atsevišķi panti no Normunda dziesmas Aspazijas "Sidraba šķidrautā":

Vij rozes ap galvu,
Lai valda prieks!
Viss iznīkst, viss mainās (sic!),
Viss dzīvē ir nieks!
Vij rozes ap galvu
Un aizmirsti,
Vai esi, vai būsi,
Vai dzīvosī!

Mīla šai laikā kļūst par kvēlojošu punktu dzīvē, ar mīlas priekiem un ciešanām. Viss tas jāpieņem, sal. ierakstu:

Draugs, mīlai uzticies pat tad, ja viņa Tevi sāpīnātu.
Sirds vienīgi priekš tam, lai asarās un dziesmās viņu upurētu. Kā rīta rasas piliens saules atspulgā vārīgs ir prieks, te pamirdz viņš un dzied. --
Bet ciešanas, kā granītakmens mūžīgas un stipras. ļauj
Tavai mīlas kvēlei sāpju liesmās savās acīs iedegties.

1931

Tomēr tai pašā albumā ierakstīti arī panti ar "prātīgu pamācību":

To Tev saku, zeltēnīt,
Puišus nekaitini,
Bet gan valgos tīkamos
Viņus ievīlini.
ļauj, lai tie Tevīm zvēr
Mīlestību mūžam -
Bet kad kauss draud pāri iet...
Uzliec trumpu dūžam.

Sai jauniešu vecumā kopā ar mīlas motīvu saderas arī albuma ieraksti par sievieti, par sievietes lomu vīriešu dzīvē - gan pozitīvā, gan negatīvā skatījumā:

Sieviete iedvesmo mūs uz lieliem darbiem, bet sieviete, un tikai sieviete, neļauj mums tos izvest. 1933.
Rezignētas ardīevas jaunības laikam izteiktas ar Andrieva Niedras dzejoli

Kā pa tumsu, kā pa ēnu,
Kā pa rudenāino miglu,
Tā tu atnāci un šķīries -
Zelta jaunība! 1929

Tāpat jaunības neatkārtojamo, neatsaucamo parādību pauž

ieraksts 1926.gadā:

*Aust vienmēr saule
Un vienmēr tā riet,
Bet cilvēku jaunība
Vienreiz tik zied.*

Atvadoties no skolas, no bērnības, pat jaunības (vidusskolas vecumā!), interese piesaistījusies domām par pašu a t m i ņ u nozīmi un vērtību. Vairākos ierakstos apcerētas atmiņas kā vienīgās, kas nezūd un spēj sasildīt draugus pat tad, kad viss pārējais dzīvē izplēnējies:

*Tu zini, draugs, lai arī viss ir zudis,
Tad tomēr atmiņas, kā kvēlošas ogles,
Pie kurām mēs sildāmies,
Kad liesmas sen dzisušas. 1931*

Šķiroties no skolas draugiem, paraksts, kas palicis pie mīņas albumā, būs tas, kas palīdzēs atdzīvināt senās kopgaitas. Filozofiska dzīves ziņa ietverta skaistā vārsnā:

*1932.g.augustā
Ik stunda nes mūs prom no dienas tās,
Kad pirmam sveicienam viens otram sniedzām roku.
Kā krīt zvaigznes, tā uzliesmo un izgaist dienas
skaistākās
Un tikko satikušies atkal minam katrs savu dzīves
loku.*

*Varbūt vēl kādreiz satiksimies mēs--
Spīet galu galā niecīga un sīka lielā pasaule.
Bet ja ar ne - daudz ūdeņu uz jūru upes aiznes -
Seit ilgāki kā atmiņā vēl balos draudzīgs paraksts.
Teo J.*

4.2. Visu pamatskolas laiku nemitīgi apliecināta d r a u d z ī b a, mudinot neaizmirst "vienīgo draudzēni", bet reizē baidoties, ka tas tomēr varētu notikt.

Tādu ierakstu ir daudz, piem.:

*Vienā vakarā it vēlī
Viena puķīte sauc it žēlī:
Neaizmirsti mani! 1929*

vai:

*Es rakstu dažas pantiņas
Uz balta papīra*

Un lūdzu vienas neizplēst
Un mani neaizmirst. (Ap 1925)

Līdzīgas domas pauž ieraksti:

Staigā pa rozēm, Domā par mani,
Lasī šīs rindiņas, Atmini mani! 1926

un - mudinājums atcerēties skolas biedrenes vienmēr:

Ja kādreiz dienā jaukā
Tev laimības saulīte smaid',
Tad atceries agrākās biedrenes,
Kad vientules tālumā mīt. 1928

Dažos tekstos izskan palāvība, ka draudzene neaizmirsīs:

Kam, sirsniņ, tu tā bēdājies,
Kad mums nolemts šķirties.
Vai domā, ka tev' aizmirsīšu,
Ko tik ļoti mīlēju. (Ap 1926)

Kā īsta slavas dziesma draudzībai kā augstākai un nezūdo-
šai vērtībai dzīvē izskan ieraksts:

Liktens daudz ko lemj un laupa,
Bet draudzību tas mūžam taupa. 1928

4.3. Plašu grupu veido t i k u m u slavinājums, novēlējumu un padomi turpmākai dzīvei.

Vēlot laimīgas nākamās mūža gaitas pēc skolas beigšanas, no pazīstamu dzejnieku darbiem, tautasdziesmām un sakām-vārdiem visparastāk izraudzītas rindas ar darba un centības slavinājumu. Darbs var likties grūts, smags, bet, paciešoties un piespiežoties, darītājs beigās saņems apmierinājumu un prieku, sal.:

Darbam sūras saknes, bet saldi augļi (ierakstīts vairākkārt)

Darbs ceļ vīru. 1926

Kas neztur līdz galam, nekad nenasniedz mērķi. 1926

Centība vērtīgāka par gudrību! 1929

Pārsvarā ir pozitīva, optimistiska nostāja, ticība nākotnei, ka ar paša spēku un gudrību var droši gaidīt panākumus. Vairākas reizes ierakstīta Raiņa mude:

Pats cīnies, palīdz, domā, spried un sver,
Pats esi kungs, pats laimei durvis ver!

Atkārtojas arī (Aspazijas ?) sauciens

Lai ir grūt', vajag spēt,
Stiprai būt un uzvarēt!

Ap 1928 ierakstīts Eduarda Veidenbauma patētiskais mudi-

nājums

Mosties, mosties reiz, svabadais gars,
Celies un salauzi kalpības spaidus,
Atpestī cietējus, klusini vaidus -
Mosties reiz, brīvības cēlajais gars!

Ciešanas ir jāpieņem: tām ir šķīstīšanās spēks, tās ir
pārejošas, un vēlāk tās nesīs svētību un kaut ko jēgpil-
nu:

Pacieties un panes visu, ko tev liktens lemj,
Dienas sūras, dienas saldas, visas jāsaņem;
Jo zelts tiek kausēts ugunī un cilvēks ciešanās. 1926

Līdzīgi:

Doma, kas smadzenēs dzimst,
Katra ir sāpju bērns.
Sāpēs pamostas tā,
Sāpēs liela tā top. 1929

Pat lielākajās briesmās un grūtībās nedrīkst padoties un
izmist:

Ja dzīve tev izliekas grūta,
Un beidzamās cerības irst,
Tad nenolaid nespēkā rokas,
Bet smaidi, kaut asaras birst.

Līdzīgu domu pauž panti:

Dzīvē ja tev grūti klātos,
Laimes saule apmāktos,
Bēdas visur virsū māktos,
Vētras negaišs trakotu:
Nezaudē tad vīra dūšu,
Cīnies tā kā kuģinieks,
Kad uz jūras viļņu vara
Draudē viņu izpostīt.

Tīci droši, laimes ostā
Tevi vadīs eņģeļi,
Tad nekādā dzīves postā
Nepagurs tev sirsniņa.

Tikumu ideāls, pēc kā censties, ir tīra, skaidra sirds:

Lai tava sirds arvien ir skaidra

Kā jaukais pavasara rīts,

Kad saulei lecot lēni vēsmā

Kā nevainības roze trīc. (Ap 1927)

Skaidrību izteic arī "balts", uz ko tēmē Jāņa Jaunsudra-

biņa rindas

*Kā sniegi kalnu galotnēs,
Lai mūžam balti būtu mēs!*

Ne vienu reizi vien ierakstos pieminēta "dvēsele", tās pilnīgošana:

*Jo tīrāka un pilnīgāka kļūst dvēsele,
jo dziļāki viņa ieaug un dzīvo mūžībā.*

Jūtu un prāta saskaņa, to līdzsvars tiek novēlēts albu-
ma īpašniecei kā kaut kas ideāls:

*Mācies saskaņot jūtas ar prātu, tad dzīvē laime Te-
vi skūpstīs. 1930*

Neviltotais, patiesais slēpj sevī īsto vērtību:

*Viss ir vērtīgs, liels un skaists,
Kas ir vienkāršs, neviltots! 1929*

Patiesībā mīt skaistums. 1928

Taisnības un patiesības labā ir cildenāk pieņemt nāvi
nekā piekāpties ļaunuma priekšā:

*Esī, dvēsele, lepna un cēla,
Lūsti, ja lauž, bet neļaujies liekties!*

Arī citos veltījumos ir mudinājums klausīt vienmēr sirds
balsij:

*Klausei savai sirds balsij, neklausi pasaules muļķī-
gos glaimus - jo viņi nes rūgtumu un vilšanos. 1934*

Nevienā ierakstā netiek novēlēta *b a g ā t ī b a*. Jo
manta un nauda nav pašvērtība. No tās brīdina ieraksts,
pieminot neizbēgamās blakusparādības, kas saistītas ar
mantas iegūšanu:

*Ja pēc varas, bagātības
Gribi savu roku sniegt,
Mācies glaimot, mācies lišķēt,
Mācies zemu galvu liekt!*

Optimistisko toni ierakstos pauž arī divi ierakstu au-
tori, konstatējot, ka:

*Katram mākonim sava zelta malīņa,
Katrai nelaimei - laimīte galā! 1928*

Krietni retāk ieskanas pesimistiski toni, neticība cil-
vēka spējai grozīt savu likteni, piespiedu pakļaušanās
likteņa untumiem. Izpaušmi šai ievirzei apstiprina gal-
venokārt Jāņa Poruka un Eduarda Veidenbauma atziņas:

Mūžīgi augstā kalnā
Raugās cilvēka acs;
Mūžīgi dziļā lejā
Nogrimst cilvēks pats! 1927

un:

Daudz var runāt un spriest, kāds uzdevums cilvēku
dzīvei,
Tomēr pie gala netiksim, tici man, draugs.
Skaidrību mirstīgam prātam ir slēpusi augstāka vara.
Cerēt un minēt var daudz, saprast un zināt - neko.
1931

4.4. P a t r i o t i s k u motīvu albumu ierakstos ir maz.
Tie parādās tikai vēlākos gados (ap 1928) un apliecinā-
ti divos ierakstos:

Turi skaidru to zemi, Kuru tu mīlo,
Dari jauku to tautu, Kuru tu mīlo 1928

un:

Sārt-balt-sārts karogs Latvijai
Par zīmi zelta brīvībai.
Kas stāv zem viņas karoga,
Tam brīvība ir dzīvība.

4.5. Grūti sameklēt arī kādus ierakstus ar stingri r e l i-
ģ i s k u apakštoni. Dažās dzejas rindās gan pieminēts
Dievs un eņģelis, uz ko var paļauties briesmu un izmi-
suma brīžos, jo Viņš ir tas, kas vada likteņus:

Tumšajos dziļumos spīguļo zvaigznes,
Mūžīgā kārtībā kustas to bars -
Cilvēka likteņa drūmajos viļņos
Valda bez rimšanās dievības gars. 1929

(E. Veidenbauma teksts, lai gan autora vārds
nav atzīmēts)

Līdzīgi vārsnās:

Redzot jūs, ziedi tīrie, baltākie,
Sirds man tik viegla kļūst!
Jūs smaržu viņi cēlākie
Kā no debesīm plūst.
Jūtu sevī es Gara tuvumu,
Grēcīgās domas kļūst.
Staigāt pa šauro debess celīgu
Spēks man dvēselē līst. 1926

un:

*Engēlis ir sargs:
Tīci droši, laimes ostā
Tevī vadīs engēli,
Tad nekādā dzīves postā
Nepagurs tev sirsniņa. (Ap 1925)*

Dievs piesaukts arī ierakstā:

*Tu nebēdā, vai saule lec vai riet:
Nav dzīves straumei sākuma, ne gala,
Kad gaismas Dievs pār tavu galvu iet,
Ar mieru ņem tos starus, ko Viņš dala.*

Sal. arī fragmentu no kāda cita (skolas priekšnieces

A. Vāckājas) ieraksta:

*Kas vienmēr zina kādu mīļu darbu, kuru tas Dieva
dēļ un zem Dieva svētības var strādāt, tam vienu-
mēr labas dienas. 1926.*

- 4.6. Pāris gadījumos, šķiet, ieraksta autors ar P. Rozīša vārdiem gribējis vairāk raksturot pats sevi nekā albuma īpašnieci:

*Kā vienā zarā izaug auglis sūrs un salds,
Tā manā sirdī dievs un sātans mājō. 1931*

5. Citēto autoru skaits albumu ierakstos ir liels. Vairums ir populārie pagājušā gadsimta beigu un šā gadsimta sākuma dzejnieki. Gluži visus autorus nav iespējams atminēt, jo vārsēm vienmēr autora vārds nav uzdots un bez tam citēti bieži vien ir tikai fragmenti, pie tam nereti vairāk vai mazāk sagrozītā veidā. Ierakstīto dzejoļu autori ir: Aspazija, E. Veidenbaums, J. Poruks, Rainis, P. Rozītis, J. Neikens, Andrievs Niedra, T. Zeiferts, Fr. Adamovičs, Kr. Valdemārs, E. Treumanis, Kaudzītes Reinis, (? Ludis Bērziņš).

Visplašāk pārstāvēta ir Aspazijas dzeja. Viņas vārdus atrodam albumos pat vairākkārt, dažādu personu ierakstītos.

Skolu audzēkņiem īpaši tuva Aspazijas dzeja bija likusies ar bērības tēmu un jaunības romantiku. Albumos sastopam

- (a) pirmos divus pantus no dzejoļa "Augstākā laime":

*Vai atmini vēl viņus laikus,
Kad Tev viens vienīgs plaukstošs zars,
Kas pārkārās pār augsto žogu,*

Jau bija vesels pavasars?
 Kad sēdēji zem vītoliem (=vītoliņiem)
 Un kad tev klusu piegāja
 Un mīļi galvu noglaudīja
 Vēl pati Tava bērnība? 1926

(b) "Kad meklē dvēseli":

Kad meklē dvēseli, tad agri ej no rīta,
 Kad to kā jaunu zvanu tikko lej.
 Kad dzīve, hieroglifiem neizvīta,
 Tev saldā vientiesībā pretī smeļ
 Un sirds kā upe, kas vēl nesildīta
 Priekš saules lēkta vēsos viļņos dej...

 Tai nav nekas ne apslēpjams, ne sedzams,
 Līdz pašai dzelmei (dibens) cauri redzams.

(c) pantiņš (nedaudz sagrozīts teksts):

No teiku salas ziedonis
 Ar diviem gulbjiem (=ar baltu gulbi) atbraucis.
 Viscauri baltos ziedos tīts,
 Uz pleca zeltains taurenīts.

(d) divi panti no Normunda dziesmas "Sidraba šķidrautā";
 katru ierakstījusi sava roka:

Vij rozes ap galvu, Lai valda prieks!
 Viss iznīkst, viss mainās (=zūd), Viss dzīvē ir nieks!
 un:
 Vij rozes ap galvu un aizmirsti,
 Vāi esi, vai būsi, vai dzīvosi! 1927

(e) Pilns teksts ir dzejolim "Pazudis vārdiņš":

Kaut ko tev sacīt gribēju,
 Bet nezinu to vairs (=vairs to), ak nezinu,
 Tā valodīga man juktin jūk
 Un visi vārdiņi projām mūk.
 Bet jauks bij tas vārdiņš, brīnumjauks -
 Nekad nu (vairs) lūpas to neizsauks
 Kā akā, kā dzelmē tas iekritis,
 Jau zīrneklis tīklu tam pāraudis. 1933

(f) Pāris reizes atkārtojas dzejas rindas:

Esā, dvēsele, cēla un lepna (=lepna un cēla),
Lūsti, ja lauž! Tik nelaidi liekties!

Teksts liekas atspoguļojam Aspazijas domu dzejolī "Trīs mācības", vienīgi saīsinātā formā.

Populārs autors bijis arī Eduards V e i d e n b a u m s.
Albumos ierakstīti trīs viņa dzejoli resp. to daļas.
Tuvs acīmredzot lies revolucionārais cīņas gars, kā
arī pesimistiskie toņi-par cilvēka drūmo likteni.

(a) Pirmais pants pazīstamajā cīņas saucienā:

Mosties, mosties reiz, svabadais gars,
Celies un salauzi kalpības spaidus,
Atpesti cietējus, klusīni vaidus -
Mosties reiz, brīvības cēlajais gars! 1928

(b)
Tumšajos dziļumos spīguļo zvaigznes,
Mūžīgā kārtībā kustas to bars -
Cilvēka likteņa drūmajos vilņos
Valda bez rīnšanās dievības gars. 1929

(c)
Daudz var runāt un spriest, kāds uzdevums cilvēku dzīvei,
Tomēr pie gala netiksim, tici man, draugs.
Skaidrību mirstīgam prātam ir slēpusi augstāka vara,
Cerēt un mīnēt var daudz, saprast un zināt - neko. 1931

Jāņa P o r u k a dzejai šais albums ierādīta plašāka
vieta nekā Rainim. Jauniešu interesi piesaistījis Poruka
pesimistiskais pasaules skatījums un saites ar visumu.

(a) 1927. un 1932.gadā ierakstīts fragments no viņa "Ne-
ticīgā Toma dziesmām":

Mūžīgi augstā kalnā Raugās cilvēka acs;
Mūžīgi dziļā lejā Nogrimst cilvēks pats.

(b) "Vēlējumies" (autoru gan neminot):

Ir daudz pie debesīm zvaigžņu
Un katra savādi mirdz;
Ir daudz uz pasaules ļaužu
Un katram savāda sirds.
Ir daudz pie debesīm zvaigžņu
Un visas gaismu dzeš (= vieš),

Ir daudz uz pasaules siržu,
 Un visas mīlē un cieš...
 Kaut zvaigznes kopā lītu
 Un saule taptu iz tām,
 Kaut sirdis kopā kustu
 Aiz sāpēm un ciešanām:
 Lai redzētu, cik daudz gaismas
 Ar' tumšā naktī mirdz,
 Lai justu reiz augstajie gari,
 Cik laba ir cilvēka sirds.

R a i n i s pārstāvēts ar nedaudzām rindām:

(a) 1926. un 1929. gadā ierakstītas dzejoļa "Pats" nobeiguma rindas

Pats cīnies, palīdz, domā, spried un sver,
 Pats esi kungs, pats laimei durvis ver!

(b) fragments par dabu un dvēseli:

Daba tik skaista,
 Daba tik auksta,
 Cilvēks bez dvēseles līdzinās dabai.

Divu ierakstu autors ir arī Andrievs N i e d r a :

Pret saules rietu savu
 Ikvienam būs vienam iet. 1931

un (gan autoru vārdā neminot):

Kā pa tumsu, kā pa ēnu,
 Kā pa rudensaino miglu,
 Tā tu atnāci un šķīries -
 Zelta jaunība! 1929.

Pārējie rakstnieki, cik var vērot, citēti katrs tikai vienu reizi.

Kr. V a l d e m ā r s :

Tam vien prieki gaviļē Visā plašā pasaulē,
 Kas ar prātu dedzīgu Dzenas iekrāt gudrību. 1928

E. T r e u m a n i s :

Ja pēc varas, bagātības Gribi savu roku sniegt,
 Mācies glaimot, mācies lišķēt, Mācies zemu galvu liekt!
 1928

Juris Neikens:

Vai tavs mūžs kam lieti der,
To vis neteic ilgie gadi;
Vien tas brītiņš dārgi sver,
Ko ar labiem darbiem vadi.

Ka u dz ī t e s Reinis:

Cilvēkam vajaga būt kā dārgakmeņim, viņam nevajaga
savas vērtības zināt, bet tikai mirdzēt.

Grūtāk uzminēt autoru dzejolim:

Mēs līdz ar vilpiem cīnījā Gan ceļamies, gan slīkstam;
Viss straujā dzīves mutulī - Mēs miera nepazīstam.
Tik trūdiem pieder atdusa, Gars cīnās darba piemiņā.
Tā kā līdzīga satura rindas ("Vien trūdiem šeit ir at-
dusa, Gars dzīvo darbu piemiņā") ierakstītas dūkstēnie-
ka R.Bērziņa kapa pieminekļī, varētu domāt, ka tās sa-
cerējis kāds no Bērziņu dzimtas literātiem.

Arzemju rakstnieki pārstāvēti pavisam nedaudzi.

Viņu darbu fragmentus atrodam vienīgi vidusskolas laika
albumā. Citētie autori ir R. Rolāns, R.Tagore un Mar-
dens; neviens no viņiem nav citēts oriģinālvalodā, ti-
kai tulkojumā.

R. R o l ā n s :

Viss izzūd: atmiņas par skūpstiem, par mīlošu ķerme-
ņu apkampieniem; bet dvēseļu pieskārsšanās, kaut arī
tās būtu tikai reizi redzējušās un sapratušās viena
otru, garām traucošo iespaidu drūzmā, - nedziest ne-
kad! 1934

R. T a g o r e :

Draugs, mīlai uzticies pat tad, ja viņa sāpinātu.
Sirds vienīgi priekš tam, lai asarās un dziesmās
viņu upurētu. Kā rīta rasas piliens saules atspulgā
vārīgs ir prieks, - te pamirdz viņš un dzied --
Bet ciešanas, kā granītakmens mūžīgas un stipras.
Ļauj Tavai mīlas kvēlei sāpju liesmās savās acīs
iedegties--- 1931

M a r d e n s :

Kas ir mācījies piepildīt savu dvēseli ar domām, kas
to pacilā un iedvēš tai drosmi, prieku un cerību uz
nākotni, tas ir atminējis dzīves visgrūtāko mīklu.

1931

6. Piemīgas albumos neatņemama papildu daļa tekstam ir i l u s t r ā c i j a s - zīmējumi dažādā tehnikā. Vairuma gadījumos tie īstenībā nemaz nav tieši sasaistīti ar ierakstiem, bet drīzāk skatāmi kā patstāvīgi elementi, kas domāti atmiņai no zīmētāja. Dažkārt tāds zīmējums lappusē atstāts viens pats, piemīgas pantiņa vietā.

Motīvi un tehnika (zīmulis, tuša, akvarelis) mainās atkarā no zīmējuma autora vecuma. Bet maigas savu tiešu skaidrojamas arī ar attiecīgā laika perioda vispārējo modi. No Rīgas pamatskolām pazīstamas daudzas albumos ielīmētas krāsainas bildītes (puķītes, eņģeļu galviņas utt.); šeit aplūkojamos albumos tādu nav.

Pamatskolas zemāko klašu albumos dominē puķu motīvi; retumis zīmula kontūrās atveidoti arī kādi augļi - bumbieri un ķirši, atrodas arī kāds taurenītis. Albumiņš, kas mūsu rīcībā (divdesmitajos gados), atrodam veselu galeriju ūdens krāsām zīmētu puķu. Milzīgā pārsvarā ir rozes, bet parādās tur arī kreīmes, sniegpulkstenīši, vijolišu vainags, tulpes, neaizmirsteles, kliņģerītes, tītenis; sakarā ar ierakstu Lieldienās - arī pūpoli.

Arī ierakstītajos tekstos, sevišķi vecākajos albumos, vai katrā trešajā pantiņā pieminētas rozes:

Staigā pa rozēm, Domā par mani,

Lasi šīs rindīņas, Atmini mani! 1926

Iespraud matos rožu zaru Un smaidi kā bērniņā.

Vēl tavējā sirsniņa jauna, Vēl tajā laime un prieks.

(Ap 1926)

Lai rožu ziedus skaistākos Tev laime ceļā kaisa

Un vārtus cieši aizvērtos Priekš tevis valā taisa. 1926

Saules stari, rožu smarža,

Putnu jautra dziesmiņa,

Koku lēna līgošana,

Tie lai Tevi sveicina! 1927

Es zinu, kā rozes plaukst klusi,

Es zinu, kā tu mīli mani vienu. 1926

Puķes un rozes Novītīs drīz,

Bet mūsu atmiņas Nezudīs tik drīz. (Ap 1926)

Vij rozes ap galvu, Lai valda prieks,

Viss iznīkst, viss zūd, Viss dzīvē ir nieks. 1929

Vij rozes ap galvu Un aizmirsti,

Vai esi, vai būsi, Vai dzīvosi. 1927

Lai visas tavas dzīves dienas
Tā zied kā rozes vasarā,
Lai nebūtu starp tām nevienas,
Kad acīm jāmirkst asarās! 1928

Rozēs un ziedos tik ej,
Dziedi, gavilē, smeji! 1928

Lai laime smaidoša Kā roze ziedoša
Tev mūžu pušķotu Un laimē vadītu. 1931

Lai Tava sirds arvien ir skaidra
Kā jaukais pavasara rīts.

Kas, saulei lēcot, lēni vēsmā
Kā nevainības roze trīc.

Citas puķes ierakstu teksti piemin reti, vienīgi kopā
ar tradicionālajām rozēm:

Rozes, mirtes, vijolītes Lai pie tava loga zied
Un lai lēna vēsmā Tev' no manis sveicina. 1927

Vizbulītes piemin vārsmā:

Klusi čaukstot sniegi kūst,
Burbuļojot strauti plūst,
Atkal jautri putni dzied.
Atkal vizbulītes zied.

Rožu pieminējums gandrīz izzudis albumā no trīsdesmito
gadu sākuma. Ir gan vairākas vārsmas, kurās pieminētas
"puķes" vispār, sīkāk neraksturojot kādas atsevišķas pa-
sugas, piem.:

Zila zila tā puķīte, Kas aug manā dārziņā:

Skaista skaista tā meitiņa, Kam es rakstu albumā. 1931

Citi piemēri:

Lai kā lēna vakar' vēsma Tava dzīve aizietu

Un kā puķīte tik skaista Tava laime ziedētu (ap 1926)

un:

Nevar visas skaistas puķes Salikt vienā kurvītī,
Nevar visus mīļus vārdus Izteikt vienai meitiņai.

1926

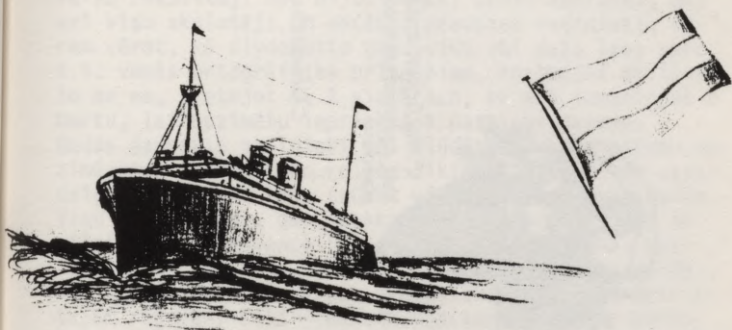
Tātad pamatskolu albumu tekstos pieminēto dažādo puķu
ir mazāk nekā to, kas krāsotas ar ūdenskrāsām.
Vairāk kā izņēmums šai periodā uzlūkojamas ar zīmuli zī-
mētās zirgu galvas, un kaķis.
Pamatskolas vecākajās klasēs puķu motīvi izzūd.
Ap 1928 parādās ainavas un cilvēki: vasaras skats lau-
kos, māju jumts, uz kura rindā satupušies kaķi; bērni ar

slēpēm un ar slidām, jaunieši ar lellēm. Vienā kādā ziņ
mējumā atspoguļojas attiecīgā laikmeta jaunums tehnikā
- jaunieši ar radio austiņām (1928).

Sai posmā sāk spilgtāk izpausties zēnu un meiteņu in-
terešu atšķirības: zēni pie saviem novēlējumiem iezīmē
kuģus, buriniekus, jūrnieku piederumus.

(zīmulis ; nedaudz samazināts)

Vidusskolas albumā zīmējumu vairs tikpat kā nav. Toties tie nedaudzie, kas tur atrodami, ir jau profesionālā līmenī. Ar tušu zīmēti ir, piem., burinieks (skat. nākamajā lappusē!) un latviešu jaunavas vai Latvijas tēls.

7. Ieraksti skolnieku albumos, kas aptver turpat vai veselu gadu desmitu, piedāvā interesantu materiālu arī rakstības svārstību un maiņu studijām. No šā viedokļa albumu ieraksti ir svarīgi divējādā ziņā. Vienkārt, tie atspoguļo latviešu literārās valodas un ortogrāfijas pārmaiņas attiecīgajā laika sprīdī. Otrkārt, tie rāda arī, kā pakāpeniski pilnveidojas un

Mēs labprāt zinādājam
savi sirdi, kād esam nādu
atradusi.

Aleksandrs.

Rīga.
16 septembrī 1931

Oj šķada nes mūs pļona no dienas līdz,
Kad pļonam sveicinam visu šķam omīdām visu.
Mā, veltīgušies, tā slydams un igāst demas sūnētā.
Un tūko sūnētāis atkal mīnām un igāst demas sūnētā.
Tūkīt vīt vādris vādrim mīs —
Dzīv, gals gals mīcīja un cīva lēla paraulē.
Būv, ar ne — dardz vīdām vīdām vīdām vīdām —
Pūt, pūt, va atmaņā vīt lēla dardz vīdām vīdām —
Tūg.

nostiprinās pašu jauno rakstītāju rakstu iemaņas, sākot no pamatskolas zemākajām klasēm, līdz jau nobrieduša jaunieša gadiem, vidusskolu beidzot.

Tā kā rakstītāji nav bijuši tikai skolu audzēkņi, bet arī viņu skolotāji un vecākas paaudzes radinieki, varam vērot, kā divdesmito gadu vidū vēl dažs labs seko t.s. vecās ortogrāfijas principiem, apzīmējot divskani ie ar ee, lietojot š, ž vietā sch, kā arī izmantojot h burtu, lai apzīmētu iepriekšējā patskaņa garumu.

Gados jaunākie skolnieki vēl kļūdās patskaņu garumu apzīmējumos: garumzīmes reizēm liktas tur, kur nav vajadzīgas; savukārt tādu trūkst virs garajiem patskaņiem. Visu - gan jauno, gan vecāko personu - rakstījumā ir milzīga nekonsekvence (mīkstinātā) ģ lietojumā. Daži, varbūt kurzemnieki, mīkstinājumu atzīmē visos vārdos, arī tādos, kas stāv ārpus gramatiskās sistēmas noteiktajām rēgulām. Citi - raksta viscaur to pašu r burtu. Dažs skolnieks, kas skolā laikam mācīts šķirt mīkstināto ģ un nemīkstināto r, pārcenzdamies rakstījis ģ arī pilnīgi nevietā, piem., Raiņa mudinājumā

Pats cīnies, palīdz, domā - *svež*,

Pats esi kungs, pats laimei durvis *vez!*

Milzu starpība, salīdzinot ar pirmajiem albumiem, redzama vidusskolas klasēs: rokraksti tur ir skaidri, ieraksti glīti, pareizrakstība visumā saskaņā ar tā laika normām. Skolas ietekme te acīm redzama.

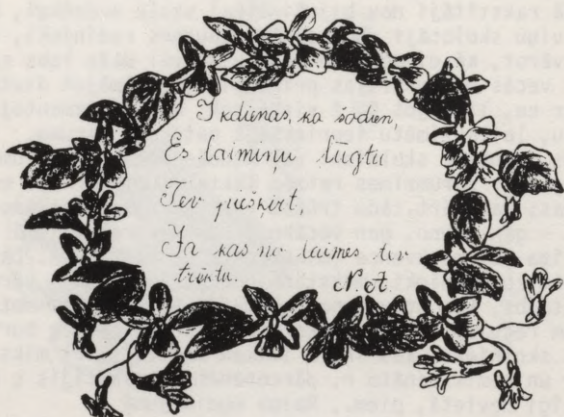
7.1. Albumos pamanāma arī vēl citāda rakstīšanas mode.

Jaunākie bērni savus veltījumus nereti ierakstījuši vai nu sirds veida vai arī romba un trapeces ielogā - līniju saskares punktus iezīmējot vēl arī pa puķītei.

(Skat. faksimilus nākamajās lappusēs!)

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados latviešu skolās bija pazīstama maniere personu vārdus - un vārdus vis - pār - kādreiz uzrakstīt ačgārnā veidā, t.i. sākt ar vārda beigu burtu un liekot tādējādi lasīt, tā sakot, no kreisās uz labo pusi.

Viens tāds piemērs apliecināts arī mūsu 1926.g. albuma ierakstā. Puķes zīmējumu tur no abām pusēm ietver tas pats vārds "atmiņa", bet divējādā rakstības formā: pa labi no zīmējuma stāv ATMIŅA!, bet pa kreisi AŅIMTA.

N. O.

1939. g.

!!! animā

Ja es pūķe tad ziedi
 Ja es putniņš tad dzied
 Ja es saune tad mīli
 Ja es burvīte tad zīlē.

Atmīna

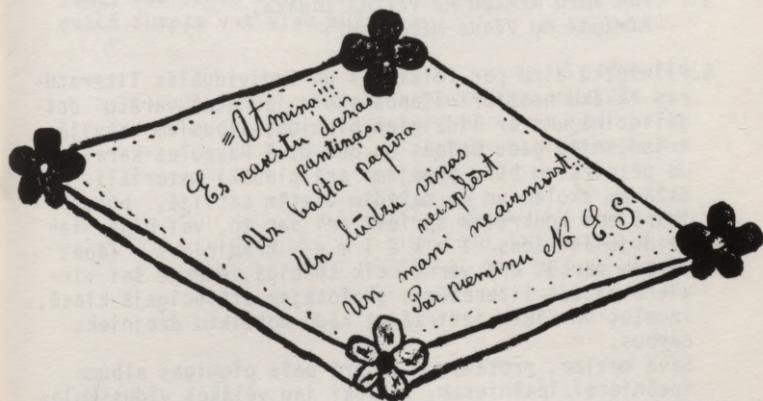

Atmīna!!!

Ja es pūķe tad ziedi
 Ja es putniņš tad dzied
 Ja es saune tad mīli
 Ja es burvīte tad zīlē.

Atmīna.

No. N. Bivēti
 L.

7.2. Attiecīgo laika posmu latviešu literārāstrādīcijas izveidē raksturo vēl divas īpatnības personu vārdu formās:

(1) Citētā dzejoļa autors atzīmēts, rakstot viņa vārdu nevis nominatīvā, bet *ģenitīvā*. Tā, piem., aiz Veidenbauma dzejoļa iekavās likts "Ed.Veidenbauma", pie teksta "Kā sniegi kalnu galotnēs" uz autoru norādīts ar (Jaunsudrabiņa). Līdzīgi mēdza rīkoties gan divdesmitajos gados, gan vēl trīsdesmito gadu pirmajā pusē arī iespiestās grāmatās, piem., jaunatnes žurnālā "Mazās Jaunības Tekas", Rīgas pilsētas 2.ģimnāzijas žurnālā "Urdziņa" un citur.

(2) Otra personas vārdu īpatnība skar meiteņu/sieviešu uzvārdus. Tradīcija rakstīt sieviešu uzvārdus ar īpašām sieviešu dzimtes galotnēm nostiprinājās tikai trīsdesmito gadu otrajā pusē; skolnieku albumos aplūkojamā laika periodā vēl vērojamas lielas svārstības. Gan skolnieces, gan vecākas paaudzes sievietes albumos parakstījušās vai nu ar vīriešu dzimtes galotnēm (retāk) vai ar uzvārdu bezgalotnes formā (parastāk). Netiešajos locījumos uzvārds tad atstāts nelocīts. Albuma ierakstos tādējādi lasām, piem.,

Atmiņai no E.Plānais,

Par mazu atmiņu no Veltas Lauris,

Atmiņai no Vēras Miķelson.

8. Pilnīgāku ainu par folkloras un individuālās literatūras tālāku nostiprināšanos skolu jaunatnē varētu dot salīdzinājums ar līdzīgiem piemiņas albumiem Latvijā trīsdesmito gadu beigās un pēc Otrā Pasaules kara. Ja pētniekiem būtu pieejami arī plašāki materiāli no dažādām skolām un no dažādām vietām Latvijā, būtu iespējams konkrētāk spriest arī par to, vai bija izveidojušās kādas *l o k ā l a s* tradīcijas. Tāpat varētu varbūt arī vērot, cik spēcīga ietekme šai virzienā bijusi literatūras skolotājam attiecīgajā klasē, izceļot un sīkāk iztīrējot kādu noteiktu dzejnieku darbus.

Sava nozīme, protams, bija arī paša piemiņas albuma īpašniecei/īpašniekam, sevišķi jau vēlākos vidusskolas gados, kad jauniešiem jau izveidojusies sava personība

ar skaidrāku interešu ievirzi. Sis fakts dabiski noteica gan to, kuras (literāri ieinteresētas vai neieinteresētas) personas tika lūgtas albumā kaut ko ierakstīt, kā arī ierakstāmā teksta saturu, piemērojot to albuma īpašniecei, kam varbūt bija īpaša interese par dzeju un filozofiju.(3)

NORĀDES

- 1) Vilma Greble, "Latviešu bērnu folklorā", *ZA Folkloras instituta raksti* I (Rīgā 1950), 159-163. Sal. īpaši viņas secinājumu 163.lpp.: "Tāpat arī skolēnu albumi ir neatņemama skolas folkloras daļa, raksturīgs skolēnu ideoloģijas atspulgs, sava laikmeta dokuments."
- 2) Tieši atkāpes no īstā oriģinālteksta varētu norādīt uz to, ka dzejoļu teksti nav norakstīti no grāmatas, bet albumā ierakstīti pēc atmiņas.
- 3) Būtu arī lietderīgi salīdzināt toreizējās latviešu valodas un literatūras mācību grāmatas un tajās iespiestās dzejas, jo tieši tās dziesmas un dzejnieku sacerējumi, kas skolā bija jāmacās no galvas, tika paturēti prātā turpat vai visu mūžu.

KARAĻU UN KARAĻU APKAIMES LOMA
KĀRĻA SKALBES PASAKĀS

1. Pie tautas pasaku obligātajiem atribūtiem pieder iekarojamas karaļvalstis, grezni karaļi un skaistas princeses un prinči. Ja aplūkojam viņu funkciju pasaku norisē, atklājam stingru likumību.(1)
Karaļi ir, neapšaubāmi, augstākie valdītāji virs zemes, viņu stāvoklis cilvēka garīgās attīstības procesā ir augstākais, ko var sasniegt(2), viņu bagātība ir tik liela, cik tālu sniedzas stāstītāja fantāzija.(3)
Laime pasakās vienmēr ir materiāla - maiss zelta, ceturtā daļa, puse vai vesela karaļa valsts, brīnišķīgi mīlestības objekti - tāpēc sasniegt karaļa pozīciju ir absolūtās laimes kalngals. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka arī pasakās šo bagātību var sasniegt tikai pēc ilga brieduma procesa.(4) Bet tautas pasakās nekad nekā neuzzinām par karaļa attiecībām pret viņa ģimeni vai padotajiem (ārpus pasaku formulas); tautas pasaku karaļa kārtai un varai nav politiskas vai sabiedriskas nozīmes, viņa neierobežotajai bagātībai nav saimnieciskas ietekmes.(5)
Tautas pasaku karaļi iekļaujas sastingušās pasaku formulās, neviens viņus nevar saukt pie atbildības, viņu rīcība ir jau iepriekš nosacīta un iedalīta kādā noteiktā darbošanās kategorijā. Toties tautas pasaku prinči un princeses daudz neatšķiras no citiem pasaku varoņiem, ja viņiem jāveic kāds uzdevums, lai sasniegtu harmonisko pasaku pasaules līdzsvaru.(6) Pasaku formula padara visus šos varoņus vienlīdzīgus; cīņā ar pasaku uzdevumiem augstākam vai zemākam sabiedriskam stāvoklim nav nekādas nozīmes (7), pavisam citi faktori ietekmē konflikta pozitīvo vai negatīvo atrisinājumu.
Pretstatā tautas pasakām, kas pakļautas sastingušām formulām, literārajā pasakā (8) autors pats var veidot savus tēlus, viņš var pēc sava prāta atdalīt vai sakausēt jau pazīstamus motīvus un ļaut savām idejām un pasaules uzskatiem brīvu vaļu.
Kā S k a l b e , būdams savu tēlu patvaldnieks (9), iz-

manto karaliskos tēlus? Vai viņš ļauj tiem iekļauties sastingušajās tautas pasaku formulās? Vai Skalbes karaliskie tēli kalpo kādai idejai, jeb vai viņi ir tikai romantiski-liriski stāstījuma izrotājumi?

2. Arī Skalbes pasaku tēlu statistikā starp ganu zēniem, milžiem, studentiem, vilkačiem, bārenītēm un citiem tēliem, karaļi, prinči, princeses un galms ieņem ievērojamu vietu. Viņi, tāpat kā tautas pasakās, dzīvo greznās pilīs, brauc zelta karietēs, kaisa zeltu un sudrabu - viņi ir pasakainas bagātības un skaistuma iemiesojums. Par Skalbi ir rakstīts daudz (10), bet viņa pasaku karaliskie tēli ir piesaistījuši maz intereses. Citēšu divas apceres, kuras pieskaras karaļu tēliem. Jānis Rudzītis savā rakstā "Dzimtene Kārļa Skalbes pasakās" saka:

"Kā visi Eiropas monarchi savā laikā bija tuvāki vai tālāki radinieki, tāpat arī visu Eiropas tautu pasaku ķēniņi un karaļi pēc savas dabas un dzīves veida apmēram vienādi. Skalbes pasaku ķēniņš un viņa galminieki, tāpat ķēnišķīgā galma iekārta un tradīcijas jūtami atšķiras no šablona. Viņš nav ne apburtas vai nogrimušas pils īpašnieks, viņa princese neguļ stikla kalnā, viņš arī reti rāda savu valdnieka varu. Skalbes ķēniņš ir sapņotājs vientulis ar latviešu zemnieka dvēseles pazīmēm. Viņa pilī tāpat ir ratiņš kā zemnieka sētā, bet princese Ilzīte labprāt sēž pie pavāra un klausās kakšļa stāstā. Pasakās vispār nav nekas neparasts, ja vienkāršs ganu zēns vai puisis, stiprinieks, vēlāk apprec ķēniņa meitu un kļūst par valdnieku. Nav reti arī tādi gadījumi, kad ķēniņi vai prinči apprec vienkāršu bārenīti un aizved to uz savu zelta vai dimanta pili. Tie ir motīvi, kas sastopami arī Skalbes pasakās. Bet Skalbes ķēnišķīgās personas atšķiras no saviem radiem tautas pasakās ar neapvaldāmām ilgām pēc laicinieciskās dzimtenes un vienkāršās dabas" (11)

Bet attēlot savu dzimto vidi pasakās vai stāstījumā nav tikai Skalbes pasaku īpatnība. To dara arī daudzi tautas pasaku stāstītāji. Lucs Rērihs (Lutz Röhrich) (12) piemin vairākus tautas pasaku piemērus, kur pasaku stāstī-

tājs saviem pasaku varoņiem (arī karaļiem) ļauj darboties ierastajā vidē, jo viņš nemaz nezina, kāds izskatās īsts karaļis, nedz arī, kā tas uzvestos. Arveds Svābe savā rakstā "Kārļa Skalbes pasakas"(13) par karaļiem izsakās šādi:

"/.../par Skalbes pasakām. Tās patiesībā ir novelizētas teikas, kurām ir stiprs nacionāls un vēsturisks kolorīts. Pasaku motīvi un tipi Skalbem ir tikai parastie vispārcilvēciskie simboli, ar kuru palīdzību viņš rada savu īpatnējo estētisko normu un ētisko uzskatu pasauli – skalbisko leģendu. Un ja arī dažās Skalbes pasakās figurē karaļi zelta šūtos svārkos, ķēniņš brauc zelta karietē, princis apņem dailo ķēniņa meitu par sievu, zemi valda ministri un bruņinieki, tad blakus šai feodālai aristokrātijai redzam moderno pilsētu ar viņas mūžīgo studentu un moderno lauku saimnieku līgumu, kurš rīko balles pagasta dīženiem varenim. Tas viss ir tikai fons, uz kura Skalbe projicē savu leģendu. Viņa varonis ir tikums. Ar to Skalbe atšķiras no angļu lielā estētiķa Vailda, kura pasaku varonis ir skaistums!"

Lai gan abu autoru citētie raksti pieder pie interesantākajām apcerēm par Skalbes darbiem, tomēr tās arī ir palīdzējušas veidot zināmu leģendu ap Skalbes pasakām. Skalbes pasakas ir lasāmas vairākās plāksnēs un no vairākām perspektīvām. Skalbes "īpatnējo estētisko normu un ētisko uzskatu pasaule" un Skalbes "pasaku varonis tikums" attiecas uz visiem tēliem, arī uz karaļnamu un galma. Varbūt tādēļ, ka latviešiem nav sava karaļa un galma, šie tēli lasītājiem šķituši piederam pasaku valstībai, un viņi nevar šo tēlu metaforisko funkciju attiecināt uz savu tiešo apkārtni. Aplūkosim, kā Skalbe parāda karaļnama un galma tikumus.

3. Arī Skalbes pasakās daļa karalisko tēlu liekas pārņemusi tradicionālo tautas pasaku lomu. Bet, sistemātiski aplūkojot karalisko tēlu un to apkaimes funkciju, parādās pavisam cita aina. Skalbe prot maigos vārdos atdarināt zilo pulkstenišu skaņas, prot želot katru zāles stiebrīgu un kukainīti, prot govij pārņemt rijību, kad tā tiecas pēc treknāka zāles kušķa, bet Skalbe prot arī

starp "zāles smaržu", "apzeltīti rožainām mākoņu malīnām" un "vizuļojošiem saules stariņiem" iepīt sabiedriskas problēmas. Savās revolūcijas un pēcrevolūcijas laika pasākās (1904-1907, "Ziemeļmeita", "Piecpadsmīt", "Mēness dārzā") Skalbe izsaka sabiedrības kritiku ļoti tieši, bet trimda (ar pārtraukumiem, 1906-1909) un cietuma laiks (1911-1913) (14) ļāvis viņa stilam nobriest tā, ka sabiedrības kritika parādās ļoti izsmalcinātā paveidā, pasaku vizuālisms aizēno sabiedriski kritisko domu. Tā nevar būt nejaušība, ka, sīkāk aplūkojot karalisko tēlu funkciju, parādās zināma viengabalība, un Skalbes karaliskie tēli un galms ir zeltā un dzimtenes smaržā ietērpta sabiedrības kritika.

4. PASAKA iespiešanas gads KARALĀ LOMA

Karaļa krāsncuris	1909	karalis sapņo, svin un uzdzīvo, atstāj valsti novārtā, noved valsti nelaimē
Kaķīša dzirnavas	1913	karalis ir slims, iegrimis depresijās un žēluma psihozē, izveseļojas
Meža balodītis	1913	karalis garlaikojas, vēlas vēlreiz baudīt jaunības ūdeni, maldīdamies pa savām atmiņām - bērnības tekām, iet bojā
Pasaka par zelta ābeli	1914	tradicionāla tautas pasaku loma
Pasaka par vara vīru	1921	karalis ir ļauns, apspiež tautu, to padara par vergiem
Kēniņa svārki	1923	kēniņš uzdzīvo, atstāj valsts pienākumus novārtā, l'abojas
Divi draugi	1924	tradicionāla loma
Melnais Pēteris	1925	tradicionāla loma

Brīnuma vācelīte	1928	karalis garlaikojas, meklē zudušo jaunību
Burvja sirds	1935	karalis ir ļauns un nežēlīgs
Sēpotājs	1941	karalim nav kontakta ar tautu un dzīves īstenību
Labais ķēniņš	1942	priekšzīmīga karaļa prototips
Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi	1945	karalis uzdzīvo, neievēro savus valsts pienākumus, noved tautu nelaimē

Tabulā skaidri redzama karalisko tēlu negatīvā nosliece. Viņu dzīve ir vizuāli skaista un grezna, bet bez jēgas. Karaļi savā savtīgumā ir zaudējuši kontaktu ar to, kas notiek ārpus pils mūriem, viņi nepilda savu karalisko uzdevumu valdīt taisnīgi tautas un valsts labā (15).

Vācu romantiķis Novālis (Novalis) saka: "Katrs ir cēlies no senas karaļcilts. Bet cik maz ir to, kas rāda savu izcelsmi" (16)

Skalbe tulko seno karaliskumu mazliet savādāk, vairākkārt pasakās norādīdams uz vecajiem labajiem laikiem, kad karalis bija vienots ar visumu.

"Mēs nekā neredzēsīm! Viss aizkrauts, zeme un jūra... Viss aizkrauts, aizžogots, viss sagriezts un sadalīts kā miežu karaša uz ubaga galda. Ikkatram ir savs gabals, bet visi izsalkuši."

Lauki sadalīti, meži apcirpti un izšķirti kā gludi sasukātas pilsoņu galvas. Nekur vairs nav vienības. Nekur vairs plašuma, visur istaba, visi mētājas kā pa milzīgu koka kumodī. Viss notiek istabā vai istabiņā; nevienā ne jausmas, ne atmiņas vairs no pasaulē! Bet reiz tak bija vēl viss nedalīts! Man reizēm pamostas savādas atmiņas, kā no tā laika - un es ticu viņām... ("Mēness dārzā", 71.lpp.)

"Vecos laikos notikušas brīnuma lietas. Ganus kronējuši par ķēniņiem, un ķēniņi nometuši purpuru un ēduši zāli līdz ar jēriem laukā. Viņi skūpstījuši valgos stiebrus un zemi, kā lopi dara, un tad atkal pa-

cēlušies savā godībā. Un kur vien viņi gājuši, tos pazinuši putni un zvēri. Puķes, kuŗas tie ceļā saminuši, čukstējušas: "Lai dzīvo ķēniņš", jo viņas zinājušas, ka ķēniņš tās reiz skūpstījis. Viņu dvēsele brīžiem bijusi kā lopa mute, kas iet pa zāli un jūt visas velēnas smaržas. Viņi bijuši kā cilvēki un kā lopi, kas zina zemes tuvumu."

("Meža balodītis", 142.lpp.)

"Tas bija vecos laikos, kad ganus iecēla par ķēniņiem un viņu brāļi kalnos glabāja kopīgas jaunības atmiņas". ("Brīnuma vācelīte", 249.lpp.)

Bet šī skaistā, jaukā pagātnes vīzija nesaskan ar tagadni. Tagad karalis ir kaut kas augsts un nerasniedzams, viņam nav tiešas saskares ar saviem padotajiem, un viņš ir zaudējis ciešo saskari ar dabu. Aiz gara laika ķēniņi sāk ilgoties pēc laimīgās bērnības un jaunības.(17)
"Meža balodītī" uzzinām, ka:

"Reiz bij viens vecs ķēniņš. Viņam bij viss, ko ķēniņa sirds var vēlēties - tik nebij tā ūdens, ko viņš jaunībā bij dzēris savas dzimtenes avotā" (142.lpp.)
Ķēniņš liek sev atnest šo ūdeni, bet kad viņa kalpi avotā vietā atklāj tikai duļķainu pelķi:

"Viņi nedrīkstēja pemt priekš ķēniņa ūdeni, kuŗu bij sajaukuši lopus purni, un nāca atpakaļ ar tukšām krūzēm. Ceļā viņi atrada upīti ar vēsu un skaidru ūdeni. Viņi pildīja ar to ķēniņa zelta krūzes, un dzēriena devējs to sniedza uz galda". (142.lpp.)

Turpinājumā uzzinām, ka ķēniņš noskumst, jo ūdens vairs negaršo tik labi kā agrāk un sāk ilgoties pēc tām vietām, kur jaunībā ganījis aitas. Bet, nonākdams savas bērnības dzimtenē, viņš brīnās:

"Brīnums, cik tie logi izskatās mazi", ķēniņš apstāties teica. "Un cik viņi bij lieli un gaiši, kad es ar jaunām acīm skatījos pasaulē..." (143.lpp.)

Viņa dzīve nav piepildījies, viņš nekad nav sašņie - dzis "iekšējo karaliskumu" (18), tādēļ viņam vecuma diennās tikai atliek meklēt zudušo jaunību. Bet jaunības skaistumu nevar satvert ar zelta krūzēm, nevar atrast tās bijušo gaišumu, kas atrodams tikai paša saskatā ar sevi un apkārtni. Ķēniņš savas pils greznumā un mākslīgajā vidē ir zaudējis jebkādu saskari ar dabu. Skalbe to

parāda, likdams viņam līdztekus maldīties atmiņās un mežā. Kēniņš nespēj orientēties nedz mežā, nedz atmiņās, nedz arī atgriezties savā iepriekšējā dzīvē bez dzīves jēgas un piepildījuma. Viņš ir pārrāvis sakarus ar savu pagātņi, tos vairs nevar atjaunot, un viņš arī ir pārtraucis sakarus ar tagadni, nespēdams tajā atgriezties, un tā viņa bojāeja purvā ir tikai dzīves tukšuma konsekvents turpinājums.

Motīvs atkārtojas "Brīnuma vācelītē", kur vecs kēniņš aiz gara laika ilgojas pēc savas jaunības dzimtenes:

"Vecā kēniņa dārzā bij daudz puķu, bet tas aplūkoja viņas bez prieka. Viņu krāsas bija degoši sarkanas, raibas un greznīgas. Kad viņš gāja caur dārzu, tas lika priekš acīm savu bālo, drebošo roku. Šis raibums viņu nogurdināja tāpat kā galma parādes. Viņam gribējās redzēt mazās lauku puķes, kuŗas auga viņa dzimtenes kalnos tā, kā Dievs viņas bij sējis.

Un vēl viena vēlēšanās bij kēniņam, par ko viņš domāja, kad sulainis lika zīda spīlvenu uz krēsla, kur viņš taisījās apsēsties: viņam gribējās atlaisties pie zemes, nolikt galvu uz velēnas. Viss viņam bij apnīcis, tik zeme viņu vēl vilka sev klāt."

(246.-247.lpp.)

Arī šeit kēniņam jāatklāj, ka jaunību nevar satvert, saule nespīd tā kā agrāk, vecā bērza vairs nav, un senā skaistā jaunības mīlestība Maija ir kļuvusi veca, neglītā vecene.

Abās pasakās kēniņiem ir jāatzīst, ka ar bagātību nevar visu iegūt; arī kēniņi noveco, un jaunības burvību nevar atgūt arī par sieku zelta. Skalbe saka: "Viņš neatrada arī vairs tās saules, kāda te viņam bij spīdējusi jaunībā" (247.lpp.) Bet ne jau saule ir mainījusies, mainījies ir pats karalis. Viņu apžilbinājis zelts un greznums, un viņa aizmestā dzīve tagad aizēno sauli. "Viņam nav nekā, ko paņemt līdz". (248.lpp.) Vīlies, kēniņš aizbrauc, bet ceļā satiek savu jaunības draugu Augustu. Kēniņš grib viņu apdāvināt, un Augusts saka, ka viņam vajadzīgs stiklu griežamais dimants. Kēniņš viņam atdāvina savu lielo gredzenu, ar ko, savukārt, Augusts nezina, ko apsākt. Sais sīkajos žestos Skalbe skaidri parāda, cik šķirts ir kēniņš no dzīves realitātes, viņš var šķiest savu mantu, jo tās viņam ir neierobežotā daudzumā- bēr-

niem sieku ar zelta riekstiem (143.lpp.), dimanta gre -
dzena stikla griežamā vietā (250.lpp.), jo: "ķēniņš ne-
mācēja dot mazas dāvanas" (250.lpp.), tomēr dzīves iekšē-
jo saskaņu par zeltu nevar iegūt.

Pasakā "Sēņotājs" Skalbe ar smalku ironiju norāda uz ķē-
niņa izolēto stāvokli galma un tautas vidū:

"Reiz bija ķēniņš. Viņš bija augsti mācīts un gāja sē-
ņot ar grāmatu rokā. Ķēniņš mīlēja gudro, nevainīgo
dabu, kā grāmatās bija rakstīts, bet tā viņu piekrāpa
uz katra soļa. Līdzās labajām sēnēm ar gludām un pie-
glaudīgām sejām stāvēja suņu sēnes un prasījās iekšā
viņa grozā.

Viņš mīlēja arī tautu un ganu zēnam pakulu biksītēs,
kas to sēņojot pavadīja pa savām ganību norām, ļāva
nest savu svārku pērlēm izšūto malu. Tālāk sekoja vi-
ņa galma kungi.

Caur zelta brilli, kas bija zemu noslīdējusi uz viņa
plānā deguna gala, ķēniņš skatījās grāmatā, kur dabis-
kās krāsās bija uzzīmēta baravika. Lai nemaldītos, tur
vēl lieliem zelta burtiem stāvēja apakšā: "Kungu sēne".
Tanī palūkojies, viņš skatījās apkārt sēņojot."

(330.lpp.)

Glēvulībā un liekulīgā apbrīnā neviens neuzdrošinās ķē-
niņam teikt taisnību:

"Atpakaļbraucot karietē divi galma kungi runāja, ka
ķēniņa sēņu grozā viss neesot kārtībā. Viens bija no-
pratis, ko čukstēja ganu zēns, otrs, novietodams kur-
vi ratos, bija manījis nelabu smaku. Diezin ko viņš
tur esot salasījis? Vajagot viņam to sacīt. Jā, vaja-
got ķēniņam atvērt acis. Trešais, kas bija sēdējis
klusu, iejaucās sarunā un teica, ka ķēniņš nevarot
maldīties, un bez tam viņš tak esot skatījis grāmatā.
Abi pirmie apklusa. Ja arī ķēniņš varētu maldīties, ko
tad viņi varēja teikt par grāmatu? Tā tak bija vienī-
gais patiesais gudrības avots. Nē, grozā varēja būt
tikai labas sēnes. Un ja arī ķēniņš būtu tur ko nela-
bu ielasījis, - viņš pats to apēdīs. Bija tikai vie-
na nelaime. Dažreiz ķēniņš, kad bija pie laba prāta,
saviem galma mīluļiem kā sevišķu žēlastību piesūtīja
labākos kumosus no sava galda. Bet katrs mēģināja ap-
mierināties. ka šodien šī žēlastība viņam ies garām".

(330.-331.lpp.)

Ķēniņa dzīvība ir atkarīga no tautas sprieduma. Skalbe ļoti smalkā veidā ironizē gan par intelektuāļiem, kas nesaņemot to, ko lasa, un izliekas esam gudrāki, gan arī par padotajiem, kas neprot paši spriest, bet akli apbrīno un klausā katram materiālā augstāk stāvošam indivīdam. Tā ir ļoti smalki psiholoģiski attēlota līdēju kategorija (19), kas savas domātspējas neizmanto loģiskam atrisinājumam, bet vienīgi skatās, kā paši var izdzīvot. Viņi luncinās kunga priekšā, viņiem ir vienalga, kam kalpo. Tikai vecā vīrēja ar nesamaitātu sirdi un prātu, izmantojot zemnieisku viltību, upurējot savu darba vietu otra cilvēka dzīvības labā, izglāj ķēniņu no drošas nāves. Ka karaļa bagātība un greznums prasa proporcionāli tikpat augstus tikumus, Skalbe parāda pasakā "Ķēniņa svārki". Mēs uzzinām, ka:

"Jauns ķēniņš kāpa uz troņa. Visos torņos zvanīja, un laužu bari gaviļēja.

Tas nebija nieka princis, jaunais ķēniņš. Tēvs viņam bij atstājis lielu bagātību. Viņš bij mācīts visādās zinībās un mākslās, bet no visām mākslām vislabāk viņš prata mākslu priecīgi dzīvot. Un pilī sākās dzīres."

(205.lpp.)

un par jaunā ķēniņa dzīvi:

"Bet pilī nebeidzās dzīres, un neviens vairs nezināja, kāda svētdiena, kāda darba diena." (205.lpp.)

Kādreiz ostmalā, kad jaunais ķēniņš taisās kāpt uz kuģa, un viņa pavadogi,

"kuņi turējās taisni kā baznīcas sveces un no kuņu zeltizšūtām piedurknēm u z visām pusēm skrēja jautras saules staru bultas, -" (205.lpp.)

viņš ierauga

"dažus cilvēkus, kuņi tekāja gar ostmalu kā skudras, nabadzīgās un novalkātās drānās ar visādu nesamo uz muguras. Citi nesa kurvjus ar augļiem, citi stiepa maisus un vīna krūkas. Pie viņu pierēm karājās sviedru pilles, lielas kā rozīnes, un no viņu svārku stūriem lidoja putekļi". (205.lpp.)

Ķēniņš ir gauži izbrīnījies un prasa ministram, kas tie tādi un vai dīvainie ielāpi uz viņu mugurām ir činu apzīmējumi. Ar asu ironiju Skalbe norāda uz starpību: ķēniņš - galms - darba darītāji. Ķēniņš nesaņemot, ka citiem ir jāstrādā, lai viņš varētu uzdzīvot, viņš domā, ka vi-

sa pasaule ir tāda kā tā, kurā viņš dzīvo. Seit pāris teikumos ir izteikts visu politisko partiju un šķiru cīņu konflikts. (20) Kēniņa acs ilgojas pēc skaistuma, bet nosvīdušie, netīrie, noplīsušie strādnieki traucē viņa estētiskās izjūtas. Tas ir viss, tas ir viņa vienīgais kontakts ar tautu. Arī ministrs negrib saredzēt strādnieku bēdīgo stāvokli un, lai izpatiktu Kēniņam, saka:

"Viņi ir slinki un dienas zagļi un ka viņiem ir daudz bērnu. Paši vainīgi." (206.lpp.)

Saskare starp Kēniņu un tautu ir pilnīgi pārtraukta, ko Skalbe vēl pastiprina ar to, ka Kēniņš pats neprasa strādniekiem, kas tie tādi, bet ministram, un tas savukārt atbild pēc sava prāta. Strādnieki šeit ir tikai objekti. Un tikai tādēļ, lai sev nebojātu skatu, Kēniņš liek strādniekiem izsniegt zelta svārkus. Atgriežoties no ceļojuma, viņš atkal sastop noplīsušos strādniekus un dusmīgs vēlas uzzināt, kādēļ viņi nevalkā zeltītos svārkus. Strādnieki atbild:

"'Kungs Kēniņ', pirmais nastu nesējs teica, 'es esmu mazs un neievērojams vīrs. Tā ir mana laime dzīvot klusu, neievērojamu dzīvi. Es strādāju, un manas vienkāršās darba drēbes slēpj un pasarga mani no pasaulē. Zem manām skrandām neviens nemeklēs ne augstu tikumu, ne bagātības. Kas man ir, to es glabāju priekš sevis un saviem draugiem. Mana laime ir neievērotam būt. Manu drēbju nobālušām vīlēm tikpat klusi un draudzīgi pieķeras migla, kā saules gaisma. Kāds mans darbs, tādas manas drēbes. Kad es nesu ķieģeļus, es esu sarkans no viņu rūsas, kad nesu maisus, esmu balts no miltiem. Neviens mani neievēro. Bet kad es gāju pa ielu ar taviem zelta svārkītiem, visi uz mani skatījās. Citi ņēma cepures, citi rādīja ar pirkstiem. ņem atpakaļ savus svārkus, mana laime ir neievērojamam būt.'"

Otrs teica:

"Mans Kēniņ, es esmu ieradis darbā svabadi kustēties, es esmu kungs par savām drēbēm, tāpat kā tu esi kungs par savu valsti. Es viņas nesu, kā man patīk. Bet tavus stīvos zelta svārkus es nevarēju ievalkāt. Man bija bail likt elkoņus uz galda. Kad es izgāju laukā, es nedrīkstēju atsēsties uz velēnas lauka malā vai atlaisties zālē - tas ir tik jauki! - Es nevarēju pie-

glausties zemei, un, kad es gāju mājās, es nevarēju ap-
kampt savus bērnus, lai nesaburzītu tavu zelta svārku.
Mani svārki gribēja būt labāki par mani pašu. Piedod,
mans ķēniņ, es atnesu viņus tev atpakaļ. Es mīlu cilvē-
kus un pielūdzu Dievu, bet elku es negribēju mājā turēt'.
Trešais teica:

'Mans ķēniņ, tavus svārkus es aiznesu un uzkāru mājā pie
sienas. Un visa mana nabadzība nobālēja viņu priekšā. Ne-
bija nevienas lietišas, kas varētu viņiem līdzināties. Es
biju izticis ar gabalu maizes un malku ūdens. Tagad es
sappoju par zelta bīķiem un sudraba blodām. Par dār-
giem ēdieniem un dzērieniem. Tavi svārki noskauda visu,
kas man bija. Visa mana māja kauca no izsalkuma un naba-
dzības. Nekas man vairs nedarīja prieka. Es apskaudu vi-
sus, un nekur man nebija miera. Naktī es ložņāju gar ba-
gātnieku durvīm un domāju, kā varētu ko nozagt. Ēmiet
atpakaļ savus zelta svārkus, pasargiet mani no kārdinā-
šanas! Es gribu izlīgt ar savu dzīvi un iztikt ar savu
nabadzību.'" (206.-207.lpp.)

Neskatoties uz pasakas didaktisko nobeigumu,

"Jaunais ķēniņš domīgi noklausījās nastu nesēju vārdos.
'Ejiet ar mieru', viņš teica. Tad viņš novilka savas zel-
ta drēbes, un visā zemē sākās raženas un auglīgas darba
dienas." (207.lpp.)

Šī pasaka skaidri rāda, ka tam, kam ir vara, piekrist arī
atbildība. Nēsāt zeltšūtus svārkus nenozīmē tikai bagā-
tību un varu, bet saista zelta svārku īpašnieku arī pie
atbildīgas rīcības. Tam, kam ir zelta svārki mugurā, ir
jābūt par priekšzīmi citiem, tam ir jābūda priekšzīmīgs
tikums. Kas tos nēsā kā ārišķīgu bagātības zīmi, vai lai
apmierinātu kāda estētiskās jūtas, modina citos skaudību
un naidu. Karaļa nastu nesēji ir izpratuši šīs prasības,
viņi ir sapratuši, ka nevar sasniegt tādu priekšzīmīgu
tikumu, un negrib nēsāt zeltītos svārkus; ķēniņam vēl šī
atziņa ir jāiegūst.

Arī pasakā "Ūdens māte" Skalbe izmanto apģērbu, lai pa-
rādītu, ka ar spožu tērpu nevar apsegt iekšējus netiku-
mus. Par neīstiem preciniekiem Skalbe saka: "Sie preci-
nieki bija sabraukuši no visām ceļmalām, kas vien bija
varējuši uzšūt spožus svārkus" (257.lpp.)

Bet greznās drēbes nevar apsegt viņu sirds ļaunumu.

5. Ja vēlreiz palūkojamies augstāk minētajā tabulā, redzam, ka daži karaļi noved savu tautu nelaīmē. Kā tas ir sa-
skaņojams ar Skalbes idillisko pasaku pasauli, un vai
Skalbes pasakas patiesi ir tik idilliskas?

Citēšu šeit Skalbi pašu:

"/.../ Es brīnos par publiku, kā viņa mani iztulko.
Idilliķis - idilliķis - idilliķis!... Tikai? ...Tā
nebūt nav idille, kas man elpu aizņem, kas dziļāk
saista nekā kāds dabas skats. Ja gadās, ka saprot ,
tad ,protams, prieks. Tā nesen gadījās dzirdēt, ka
kāds skolnieks mani bij it pareizi sapratis, un par
to es priecājos" (21).

Skalbes skaisto vārdu savirknējums un teikumu ritmiskā
uzbūve (22) iežūžo lasītāju, un var likties, ka šeit
parādās skaista pasaku idille. Bet aiz šiem idilles tē-
lojumiem slēpjas skaudra dzīves īstenība, rūgtas atzi-
ņas, un tai brīdī, kad stāstījuma īstenības attēlojums
kļūst nepanesams, Skalbe piesauc pasaku elementus, ar
tiem, kā ar spožu pasaku plīvuru, pārsedzot bezgalīgo
pesimismu.

Aplūkosim divas pasakas, kurās lasītājs saduras ar asu
konfliktu -dziļi traģisko pasaku "Karaļa krāsnkuris" un
rezignācijas pilno "Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi".
Karaļa krāsnkuris kalpo otram ar dziļi izjustu mīlestī-
bu un iekšēju pārliedību, atdodams visu, lai otram bū-
tu labi, pilnīgi aizmirsdams sevi. Krāsnkurim piemīt ne-
parastās dotības izjust un ar smaržu palīdzību iespai-
dot cilvēku psihi, ko viņš ar dziļi izjustu mīlestību
izmanto karaļa un karalienes labā. Bet kam viņš kalpo
un kā labā viņš liek lietā savas īpatnējās dotības?
Tās viņš izšķiež narcistiskam, dzīvei nederīgam, uzdzi-
ves kāram ķēniņam, kas savu valsti atstāj novārtā un
savu uzticamo kalpu līdz ar sevi un valsti noved nelaī-
mē. Par karaļi mēs uzzinām:

"Bet pilī bija zelts un sudrabs, un tur dzīvoja ķē-
niņš.

Viņš mīlēja ar zeltu šūtus svārkus, puķes , uguni un
smaržas. Zīds plūda pa viņa pleciem un rokām kā
mīksts pļavas ūdens. Zibošas zelta puķes un lokani
pūķi, daudzgalvaini, simtacaini, locījās viņa zilo

svārku paltēs". (79.-80-lpp.)

Skalbe ne ar vienu vārdu nepārmet karalim viņa dzīves veidu. Viņš pat izpušķo viņa domas un tērpu. Tikai ar pāris teikumiem uzzinām karaļa patieso funkciju valstī:

"Valsti valdīja ministri. Kas aiz vārtiem notika, kas pilsētā, kas druvā un pie avju cirpjiem, to ķēniņš nezinaja. Viņš pazina tikai uguni un smaržas. Vēl viņš zināja, ka plavā ir puķes un mežā tūkstoš zvēru un putnu, kuriem tas bij dzinies pakaļ ar uzvilktu loku. Viņš bija izlutināts kā visi karaļi. Un visā valstī bija tikai viens vienīgs cilvēks, kas prata viņam pa prātam izdarīt. Tas bij viņa krāsnkuris, vecs leitis, linu gaišiem matiem, kas garām, plānām šķipsnām glaudās gar viņa izkaltušiem vaigiem. Un vienmēr, kad tas tuvojās karalim, uz viņa lūpām bija kluss padevības smaids, mazs gaišumiņš uz viņa vaiga tur, kur mīkstā matu šķiedra satikās ar deniņiem." (80.lpp.)

Visa tālākā pasakas norise rāda krāsnkura pūles savu kungu labā, kā viņš cenšas tiem izpatikt, ne savtīgu iemeslu dēļ, ne sieka zelta pēc, bet aiz dziļas mīlestības. Viņš izjūt tādu pašu prieku par karalienes izveseļošanos un jaunā prinča piedzimšanu, it kā tie būtu viņa sieva un dēls. Bet karalis neveic sava valdnieka lomu, un ministri neprot zemi valdīt:

"Un pili atkal sākās dzīres, piešu troksnis, trauku skaņa. Kokles dziedāja atkal visās zālēs. Ar katru dienu tās iedziedājās vairāk skaņu saldumā. Un nevienam neapnīka viņās klausīties: - bruņinieki un dāmas bij gatavi brist viņas kā zilu jūru --

Bet nāve bij nogaidījusi tikai laiku. Kādā naktī atskanēja briesmu zvans. Zemē bij ielauzies ienaidnieks. Pilsēta dega. Ap pili stāvēja sveši kaņapulki kā mūri. Karalis par daudz bij nodevies dzīrēm un sapņiem. Kaņakalpi neprata vairs šķēpu mest, un ienaidnieks tos apkāva lielos pulkos.

Kad pils jau dega un nekas vairs nebija glābjams, bruņinieki izmisumā metās paši uz saviem šķēpiem. Un galma jaunavas nogāzās no augstiem pils logiem dīķī savos dzīru apģērbos. Karalis krita. Karaliene nogāzās līdz ar savām jaunavām. Viņu garās drānas vēl ilgi riņķoja uz ūdens." (86.-87.lpp.)

Ar karaļnama bojāeju vecajam leitim ir atņemta dzīves jē-

ga, un viņš aiziet bojā, ārprātā maldīdamies pa mežu. Karaļa krāsnkuris rāda asu tikumu kontrastu: vienkāršo leiti, kas upurē savu sirdi kādam, kas to aizmet dzīru virpuļos. Krāsnkura dzīve bija piepildīta, kamēr viņš zināja, kam strādāt, bet ķēniņš nekad nebija viņa cienīgs, jo bija tikai narcisma, bagātības un greznuma iemiesojums, karaļa vārda necienīgs." (23)

Skalbes beidzamajā pasakā, kas izskan kā rezignējošas dzīves atvadas, Skalbe vēlreiz parāda valdnieku un varu. Arī šeit iepazīstamies ar nederīgu valdnieku - karali. Pēc tam kad zeme ir izglābta no sumpurņu uzbrukuma:

"Zeme bij izglābta no briesmām, visi dzīvoja laimē un labklājībā. Nekur vairs nebija nemiera, pat nevieni rati vairs nečīkstēja, jo sviests tecēja pa ratu rumbām, par ko gan lai vēl čīkstētu? Pa Ziemas svētkiem atbrauca Cukura ķēniņš, un tad vēl ap Meteņiem bērni lauza un sūkāja lāstekas, kas bija no tīrākā cukura. Nekas vis nekaitēja tā dzīvot. Tik tas putns, tas melnais putns atkal atlaidās un māni sēdēja ievā pie loga". (341.lpp.)

Arī šeit dzīres noved tautu nelaimē:

"Bij jaukas saulainas vasaras dienas. Ķēniņš ar galmu devās izbraukumā pār jūru. Uz kuģa bij dzīres, jachta šūpojās vīnā un dziesmās. Bet pa nakti sacēlās briesmīga vētra, aiznesa un izsvieda kuģi uz klints, kur tas sašķīda un nogrima. Vīsi glābās laivās."

(341-342.lpp.)

Zaudējuši savu ķēniņu un valsti, izglābtie ir zaudējuši arī savu identitāti:

"Kad pār bangaino jūru svīda rīta gaisma, nebij nekur vairs redzama ķēniņa laiva. Gaigals bij izglābies ar pulciņu galma ļaužu. Jūra iznesa un izsvieda viņu no laivas staignā duļķainā sēklē. Līdz ceļiem brizdami pa dubļiem, viņi nonāca krastā. Dāmas bija pazaudējušas savas rotas, galma kungi savas goda zīmes, viņu drēbes bij saplosītas un novārtītas ar dubļiem, te bij sveša zeme, kur neviens viņus nepazīna un nezināja, kas kurais bija, - ministri un galma sulaiņi - visi tagad bij vienādi. Viņi bij no savas laivas izsviesti. Pazaudējuši lepnumu, tie nedroši un bailīgi staigāja pa svešām mājām un nabagoja." (342.lpp.)

Izglābtie ir kļuvuši par tirgus preci, kungs var viņus turēt sev par lepnumu vai arī nodarbināt smagā darbā. Viņi ir beztiesīgi. Viņi ir zaudējuši katru pašleppnumu, katru ciegu pret sevi un citiem.

"Sagūstītos nu aizveda bargā svešā zemē, lika tos pie smagiem darbiem, lai viņi aizmirstu, ka tie kādreiz cilvēki bijuši un nekad vairs nedomātu par brīvību. Tur priekšā bij jau daudz tūkstošu tādu pašu vergu, kuŗi bij savākti no visām zemes malām. No laivas izmestos, kas prata pielāgoties, iecēla tiem par uzraugiem. Un Gaigals brīnījās, cik cieti uz savu kungu pavēli prata savīt pātagas un cik nežēlīgi varēja sist nabaga gūstekņus tie paši sargi, kas savā valstī izturējās pret visiem cilvēcīgi un taisnīgi. Jo nebija vairs labā ķēniņa varas, kuŗai tie klausīja savā zemē, varas, kuŗa apsargāja viņu labos cilvēcīgos tikumus. Tik briesmīgs viņiem bij savas valsts zaudējums." (343.lpp.)

Skalbe šeit norāda uz tautas nevarību, uz indivīdu izveidošanos par pūli. Tauta kļūst pilnīgi atkarīga no kungiem. Kungs nomaina kungu. Kungu labums vai sliktums atspoguļojas tautā - aizmirsts ir sapnis par brīvību, cilvēka suverenitāti. Sen ir aizmirsti Raiņa "Induļa un Arijas" (24) skalbiski modificētie vārdi, ar kuriem beidzas pasaka "Dzelzs puika":

" 'Kas tagad būs kungs?' 'Jūs paši būsīt sev kungi!'

'Un kas mums kalpos?' 'Jūs paši sev kalposīt!'

'Kas mums to atļaus?' Puisis pameta ar acīm uz savu dzelzs rungu.

No tā laika tai zemē nav ne kungu, ne kalpu."

(289.-290.lpp.)

Arveds Svābe savā otrajā apcerē par Skalbes pasakām norāda uz interesantiem vēsturiskiem faktiem, kurus Skalbe piemin šai pasakā (25), bet tie nav visi. Ironiskais apraksts par sviestu ratu rumbās un cukura lāstekām ir tēmeļs uz brīvvalsts laiku. Skalbe šai pasakā vērsās pret visiem valdniekiem, kas otrā nesaskata neaizskaramu, suverēnu indivīdu.(26) Īsts valdnieks nedrīkst sev piesaistīt tautu tā, ka tā kļūst par bezindividualitātes baru. Putniņš, ar ko Gaigals dalās ogā, viņu uzskata par brāli, bet kungi, lai kādi, savus padotos pazemo, padarīdami tos par pūli. Gaigals šos pazemojumus ne-

var izturēt un, bēgdams no dzīves realitātes, dodas sapņu un pasaku pasaulē. Jūrnieka Gaigala piedzīvojumos izskan Skalbes vilšanās visās valsts sistēmās, un rāda traģisko patiesību, ka tauta ir tikai bars valdnieku rokās.

6. Kā Skalbes biogrāfi J. Lapiņš, B. Birkerts un P. Ērmanis, tā arī literatūras vēsturnieki bieži uzsver Tolstoja ietekmi Skalbes daiļradē, īpaši akcentējot viņa "nepretošanos ļaunumam", kas sevišķi izceļoties "Kaķīša dzirnavās" (27). Šī regulārā Tolstoja pieminēšana palīdz vīt leģendu ap Skalbes pasakām un neļauj lasītājam atklāt jaunas perspektīvas. Tolstojs ir izmantojis savas pasakas, lai ar to palīdzību paustu savas idejas un apietu cenzūru. F. Solcs (Scholz) par Tolstoja pasakām spriež:

"Es geht /.../ vor allem um die Absurdität des Krieges, wie überhaupt über die eines Staatswesens, dessen Macht auf einer Armee beruht, und in der 'Skazka ob Ivane Durake' darüberhinaus um die Unsinnigkeit des Geldes wie um die positive utopische Idee des Bauernstaates, in dem jeder von seiner Hände Arbeit lebt." (28)

Skalbes pasaku tēli nesastāv tikai no pazemīgām dvēselēm, un pazemīgo dvēseļu loma nav tikai, lai parādītu nepretošanos ļaunumam. Katram pazemības tēlam ir savs pretpols, kam pasakas gaitā ir tikpat izšķirīga nozīme. Ar karaļa krāsnkuri un viņa karali jau esam iepazinušies; aplūkosim tagad "Kaķīša dzirnavas".

Arī "Kaķīša dzirnavās" iepazīstamies ar nederīgu karali. Ķēniņš ir slims. Sērojot par katru nelaimi pasaulē, viņš iegrimis dziļā depresijā, kļuvis pasīvs, nespējīgs valdīt. Kultivējot savas personiskās bēdas un iegrimdams psihozē, viņš kļūst par savas valsts nodevēju. Viņš sevi atrauj tautai, ir sen zaudējis savu karaliskumu, nav vairs sava vārda cienīgs. Sai pasakā Skalbe ļoti oriģinālā veidā izmanto tautas pasaku dzīvniece ietekmi cilvēka nobriešanas procesā. (29) Karalim ir jāsaduras ar dzīvniece pasaules pārstāvi, lai izprastu savas dzīves jēgu un pienākumu. Karalim, augstākai būtnei pasaulē, ir jāpazemojas un jāpieņem padoms no dzīvniece, un, no otras puses, Skalbe dod dzīvniecekam spēju pieņemt cilvēcis-

ku dzīves izpratni, normu un ētikas pieeju un pacelties līdz cilvēka, karaļa, augstumiem. Karalim pazemojoties un kaķītim kļūstot par karaliskāku būtni nekā pašam karalim, karalis var izveseļoties un izprast savu karalisko būtību. Pēc veiktā darba kaķītis atgriežas dzīvnieku pasaulē. Harmonija ir sasniegta gan pasaku plāksnē (kaķītis atgūst savas dzirnavas), gan arī reālajā plāksnē (kaķis pa kaķa modei izrāda savu apmierinātību, maldams dzirnavīgas) - un karalis kļuvis vesels.

7. Tikai vienā pasakā Skalbe parāda īsti priekšzīmīgu valdnieku, proti, pasakā "Labais ķēniņš". Šī pasaka ir ar bērna naivitāti izteikts izmisuma sauciens. Pasaka stāsta par kādu ezeru, pilnu laimīgas zemūdens dzīvības, ko "tuvo apkārtnes māju zemnieki. Kārē pēc zemes viņi bij sarunājušies nolaist ezeru, lai iegūtu sev kādu pļavas gabalu, lai tas būtu vai delnas lielumā." (332.lpp.)

Zivis ir lielā izmisumā. To izmisumu un bezspēka protestus Skalbe attēlo sāpīgi gleznaini:

"Kāpēc tad jūs neprotestējāt?" krusttēvs sita ar asti.

'Es jau iemiedzu galvu dūpās un visu rītu laidu burbulus gaisā, bet neviens nedzirdēja,' līnis teica.

'Es devu tādu blīkšķi, ka visa līkšņa nolīgojās, bet nekā!...' līdaka sacīja."

Zivis nolemj sūtīt vēzi pie ķēniņa sūdzēties. Arī šeit Skalbe ironizē par padoto bezspēku:

"'Au, čau, mēs jau tāpat beidzot nonākam uz kungu galda. Tik ļaujiet mums dzīvot un vairot savu cilti!' - vēzis runāja." (333.lpp.)

Skalbe šai pasakā, 1942.gada virpulī, kā ar bērna vakara lūgšanu, lūdz ķēniņu palīdzēt tiem, kas lielo priekšā ir beztiesīgi, jo ko gan lielie iegūs, iznīcinādami mazos un sev iegūdami "zemes gabaliņu delnas lielumā". Labais ķēniņš atbild:

"'Lai tad tā notiek. Zivīm ūdens, zemniekiem zeme!' ķēniņš nosacīja. 'Visiem zem saules ir vietas diezgan.'" (333.lpp.)

8. Pārējie karaliskie tēli parādās daudz bālākās krāsās. Nedaudzajām karalienēm piešķirta nenozīmīga loma. To-

ties skaitliski diezgan daudzie *prinči* vairumā pilda tradicionālo pasaku prinču lomu. Viņi ir iekārojami, bet nerasniedzami objekti, kādi parādās arī tautas uztverē. Piemēram:

"Bija staltī, bija bagāti, bet Ezerieša meita neviena negribēja.

"Vēl jau ir bērns, lai padzīvojas vēl kādu gadu," vecie runāja, un precinieku pulksteņi drīz apklusā. Bet ļaudis ļauni smējās: 'Diezin, kāda ķēniņa dēla grib sagaidīt.' ("Ezerieša meita", 36.lpp.)

"Ko tu skaties tumsā?' sievas jautāja.

'Es gaidu, es gaidu!'

'Gaidi, gaidi, kāda ķēniņa dēla tu sagaidīsi'.
("Ezerieša meita", 37.lpp.)

"Uz krietniem tēva dēliem viņa nevarēja cerēt. Kas gan gribēs ģērbties pelnos, un kurš kumelš bridīs dumbrajā, pakal nicinātam bāra bērnam? Bet Pelnrušķīte dziedāja, pati sevi mánidama:

'Skanēs precinieku zvans,

Zeltā atbrauks princis mans.'

("Pelnrušķīte", 123.lpp.)

Daļa Skalbes prinču seko tautas pasaku formulai; caur grūtībām un ciešanām viņiem jānobriest.(30)

Tādi ir prinči pasakās "Ķēniņa dēla trīs dārgumi" un "Zaļā jaunava". Tikai reti parādās prinči ar individuālām rakstura īpašībām. Pasakā "Dzeltenais putns" princis grib izbēgt no sava likteņa. Viņš mēģina fiziski sāvērt un noturēt laimi un mīlestību, bet viņam beigās jāatzīst, ka ar varu un aizsprostu nevar nedz laimi, nedz mīlestību noturēt, tās izgaist un neviens nezina, kur tās palikušas.

Tikai vienu princi Skalbe parāda saskarē ar vienkāršo tautu. Pasakā "Sarkanā puķe" meitenīte kroplīte izaudzē sarkanu puķi. To viņa lielā mīlestībā grib dāvināt princim vārda dienā, bet tai brīdī, kad viņa grib princim pasniegt skaisto puķi, viņas kroplās kājiņas saļogās, un viņa pakrīt. Jauneklīguma neapdomībā un pārgalvībā princis sāk smieties un viss galms līdz ar viņu. Meitene šo brīdi izjūt tik pazemojoši sāpīgu, ka viņai dzīvē vairs nav vietas. Viena nāve nevar viņas sāpes remdināt, Skal-

be liek savai varonei mirt divkāršā pašnāvībā.

9. *Princežu* tēlos vēl mazāk parādās individuāli raksturi. Tās, tāpat kā tautas pasakās, ir skaisti, iekārojami mīlestības objekti. Viņu pasaule ir garlaicīga:

"Kēniņa meita sēdēja uz zelta krēsla dārzā zem saulē nodeguša lazdu krāuma. Vasara gāja uz galu, un rieksti starp skaidrām, dzeltenām un it kā apgruzdušām lapām metās brūni, un brūni bij kēniņa meitas apaļie vaigi. Ap viņu stāvēja kēniņa dēli no trejdeviņām zemēm. Tie bij nākuši viņu bildināt, un te, zem lazdu krūma, varai aizejot, tā gribēja no viņiem izraudzīties īsto.

Viņa norāva ābolu no pārlīkušā ābeles zara un domāja. Visi bij skaisti un bagāti, un tā nezināja, kam piederēt. Tad viņa svieda ābolu gaisā un teica: 'Kas šo ābolu saķers, tas būs mans īstais.'" (121.-122. lpp.)

Reizēm princeses ilgojas pēc tā, kā nav, piem., pasakās "Ūdens māte" un "Jūdass". Pasaka "Milzis Bužubārda" sākumā šķiet rādām citu princeses tēlu, bet arī šeit ir savīti teiku un pasaku motīvi. Skalbe gleznaini attēlo, kā princese (pēc Bībeles stāsta, Simsona un Dalīlas parauga) glaimojot, pierunā milzi nogriezt matus, un beigās iepin izplatīto tautas pasaku un teiku motīvu, ka pazemes un viņsaules gariem un būtnēm nav dvēseles un ka viņiem nav lemts iekļauties cilvēku pasaulē (31):

"Dailā princese par viņu tikai smējās. Jo šie zilacainie milži, kuri sašķaida pūķiem galvas, gan tur uz saviem pleciem ciemus un pilsētas, bet nav vēl dzirdēts, ka kāds no viņiem būtu apprecējis kēniņa meitu". (272. lpp.)

10. Lucs Rērihs (Lutz Röhrich) (32) norāda, ka tautas pasakās ļoti bieži sabiedriskā kritika vēršas pret galmu. Arī Skalbe bieži izmanto šo motīvu, ar ko, protams, ir metaforiski apzīmētas visas iestādes, pārvaldes, valdības, proti, visas kalpotāju un ierēdņu kategorijas. Skalbes galms atspoguļo to tautas šķiru, kas funkcionē tikai kolektīvi, akli kalpojot, vienai kādai varai, neapzinoties nekādas morālas atbildības nedz pret sevi, nedz tautu, nedz karali. Tā ir savtī-

ga masa. Skalbe arī parāda, ka tieši šī tautas daļa, neapzinādamās savu atbildību, noved tautu nelaimē, jo izmanto nespējīgu karali. Aplūkosim, kā Skalbe apraksta galmu:

"Karaļa krāsncurī" karalis ir izlutināts kā visi karaļi, ministri valda, galms uzdzīvo; kad uzbrūk ienaidnieks, viņi neprot aizstāvēties un dodas pašnāvībā.

"Kakīša dzirnavās":

"Vai galma ļaudis tādai sirdij deva vaļu? Viņš jau bij izdāvājis pus ķēniņa valsts visādiem bēduļiem. Un vai nelaime tāpēc bij mazinājusies? Visapkārt tāpat karājās nopūtas, kā smagas rasas lāses pie miglā nolīkušiem zariem, un neviens vējš nevarēja viņas nopurināt. "Lai labāk valsts labumi paliek mums pašiem," ļaudis sprieda, "pasauli jau nevar piepildīt!" Un tie rūpīgi sargāja nelaimīgo ķēniņu no dzīves. Dienu viņš pavadīja aiz nolaistiem priekškiem, nakti bālā zvaigžņu krēslā. Ik vakarus ministrs ziņoja, ka viss kārtībā, un neviena ļauna skaņa neaizkāra ķēniņa ausis." (107.lpp.)

"Meža balodītī" neviens neuzdrošinās karalim pateikt taisnību, ka viņa jaunības avots ir duļķaina peļķe, tādu ūdeni karalim nedrīkst dot; galma vīri dod viņam citu ūdeni, nesacīdami patiesību.

"Ķēniņa svārkos" ministrs mēlo karalim par strādniekiem. "Melnā Pēterī":

"Viņš bija valdsirdīgs pret ienaidniekiem un runāja ar muļķiem kā ar draugiem. Bet tie saprata visu otrādi, un tas jau nebija ne - kāds brīnums, jo viņš ar savām domām nāca arvienu par agru. Tie sagrozīja viņa vārdus pēc savas saprašanas un sastāstīja par viņu brīnuma lietas. Un visur viņu jau sodīja: Melnais Pēteris! Melnais Pēteris! "Ja galma ļaudis tā zags un laupīs, tie nonāvēs tautā uzticību ķēniņam", Pēteris kādreiz bija teicis. Bet viņa vārdus atstāstīja tā: Vajaga nonāvēt ķēniņu, tad varēs viņa mantu zagst un laupīt. - "Bai, viņš grib nokaut ķēniņu!" ļaudis runāja." (218.lpp.)

"Ūdens mātē" galmā neviens neievēro un nenoraida neīstos preciniekus, "ieradies ir katrs, kas varēja atļauties sev greznas drēbes".

"Sarkanajā puķē" galms, kā atbalss, smejas, kad princis smejas.

"Sēpotājā" neviens no karaļa pavadoniem neuzdrošinās karalim teikt, ka viņš salasījis indīgas sēnes. Visi cer, ka tieši viņu karalis nelūgs baudīt maltīti.

"Jūrnieka Gaigala piedzīvojumos" galms līdz ar karali uzdzīvo.

11. Aplūkojuši karalisko tēlu un galma lomu Skalbes pasakās, secinām, ka nevar būt runa par idilli. Seit ir skaidra, asa kritika, vērsta pret katru, kas savu varu un ietekmi neizmanto vispārības labā. Bet šī kritika nav vērsta tikai pret karaļiem un lielajiem vadoņiem, bet pret katru neatbildīgu sabiedrības locekli. Skalbes kritika vēršas vienlīdz asi pret svešajiem, kā pret savējiem. Visskaidrāk tas parādās Skalbes beidzamajā pasakā "Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi".

Skalbes karaļu un galma attīstībai varam izsekot no 1913. līdz 1945. gadam, bet šai laika posmā nav nekas mainījies, kritika kļuvusi tikai asāka. Ar to, ka ignorējam Skalbes romantiskā ietērpā paslēpto sabiedrības kritiku, nepadarām viņa pasakas vērtīgākas.

Skalbes pasakas savā kopumā slēpj daudz vairāk plašākas dzīves un domu attīstības traģiku un psiholoģiju, nekā latviešu literatūras vēsturēs bieži citētās Vailda (Wilde) pasakas vai Andersena (Andersen) miniatūras. (33) Skalbes pasakās atrodam skaidras domu līnijas par sabiedrības struktūru, par materiālisma nemorāli, kas salīdzināma vienīgi ar pasaules mēroga lielajiem literāro pasaku meistariem Gēti (Goethe), Novālistu (Novalis), Vīlandu (Wieland), E.T.A. Hofmani (Hoffman) un citiem. Jāņa Lapiņa spriedums 1913. gadā, ka Skalbe savas aprobežotās izglītības dēļ nevar sasniegt tādas augstas un cēlas idejas kā Rainis, bija jau toreiz novecojis. (34) Skalbe trimdā un cietumā bija intensīvās studijās savus izglītības trūkumus izlīdzinājis, un savos darbos iepīna un savija gan to, kas lasīts, gan latviešu folklorā un internacionāli pazīstamos motīvus - par ēnu, par gulbju jaunavām, līgumu ar velnu, zvejnieku ar sievu, jūras vāravu uc. - tiem piešķirot individuālu kolorītu un iztulkojumu.

Skalbes pasaku karaļi ir ļoti moderni. Seit Rietumos

mēs viegli sameklējam Skalbes karaļu līdziniekus: metaforiski izteiktā bagātība ir sasniegusi katru, dzīves pieder pie ikdienas parādībām, vairums nevēlas apgrūtināt savas smadzenes ar apkārtnes problēmām, lai to dara ministri (pasakā karaļa iecelti, 1986.gadā demokrātiski ievēlēti). Aiz gara laika un nepiepildītas dzīves arī mēs grimstam depresijās par pasaules ļaunumiem, ilgojamies atpakaļ pie dabas, brīnamies, ka ūdens negaršo tā, kā mūsu jaunībā, saulē nespīd kā bērnībā. Arī mēs esam nodevuši sevi un savu apkārtni, tiekdamiem pēc materiālas labklājības un tehniskiem atvieglinājumiem. Arī mēs, tāpat kā Skalbes pasaku karaļi, esam zaudējuši dziļu sa-skari ar dabu, un tikai retais starp mums ir guvis dvēseles mieru un izlīdzinājumu - tikai retais mūsu starpā ir kļuvis pats savs karalis. (35)

NORĀDES

Korpuss: KĀRLIS SKALBE, *Raksti*. Pasakas, Bērnības atmiņu tēlojumi, Mežā un laukā. Stokholmā 1952.

Visas lappušu norādes attiecas uz šā izdevuma pasakām.

- 1) 20.gadsimtenī pasaku funkcija piesaistījusi daudzas pētniecības nozares. Seit sniegšu tikai trīs piemērus. Celmlauzis folklorā un daļēji arī literatūras zinātnē ir Vladimirs Props (Vladimir Propp) ar savu darbu par pasaku morfoloģiju (*Morfoloģija skazki*, 1922). C.G.Jungs (C.G.Jung) un viņa skola pasakās atklājuši psihoanalītiskas likumsakarības. Augusts Ničke (August Nitschke) izmanto pasakas, lai pierādītu likumsakarības dažādu tautu izturēšanās veidā vēsturiskā un socioloģiskā perspektīvā.
- 2) Sal. Volker Klotz, "Weltordnung im Märchen", *Neue Rundschau* 1970/1, 80; Frieder Lenz, *Bildsprache der Märchen*, Stuttgart 1984, 247-248; Ortrud Stumpfe, *Die Symbolsprache der Märchen*, Münster 1969, 11, 20 un 24-25.

- 3) Sal.Lutz Röhrich, *Märchen und Wirklichkeit*, Wiesbaden 1974, 215, 218-219.
- 4) Sal. Franz Vonessen, *Der wahre König; Vom Menschenbild im Märchen*, Kassel 1981, 22-23, 27.
- 5) Volker Klotz, op.cit. 81.
- 6) Turpat, 86-91. Skat. arī Ursula Hasselblatt, *Das Wesen des Volksmärchens und das moderne Kunstmärchen*. Dissertation Freiburg 1956, 90-111; Franz Vonessen, op.cit. 23.
- 7) Volker Klotz, op.cit. 78.
- 8) Par literāru pasaku šai apcerē uzskatu katru darbu, ko autors pats ir sacerējis un apzīmējis par pasaku.
- 9) Velta Rūķe-Draviņa, "Folkloristiska element i Kārlis Skalbes sagor", *Kārlis Skalbe 1879-1979 Minnesskrift*, Stockholm 1981, 85.
- 10) Pēteris Ērmanis savā Skalbes bibliogrāfijā min vairāk nekā 50 apceres par Skalbi (*Trimdas rakstnieki I*, Kempten 1947, 246-247). Mans savāktais, bet vēl nepublicētais materiāls aptver vairāk nekā 70 apceres, kas sarakstītas par Skalbi un viņa darbiem pēc 1945.gada.
- 11) *Latvju Mēnešraksts* 11 (Rīgā 1943), 670.
- 12) Lutz Röhrich, op. cit. 216-219.
- 13) *Ritums* 3 (Rīgā 1921 nov.).
- 14) Nedrīkstam aizmirst, ka tieši šai laikā Skalbe izlīdzināja savus trūkumus vispārējās izglītības un literatūras laukā. Viņš lasīja ļoti daudz un iedziļinājās latviešu un cittautu folklorā.
Antons Birkerts, "Kārlis Skalbe", *K.Skalbe, Kopoti raksti II-III* (Rīgā 1923-1925), 204-256.
- 15) Sal.Ortrud Stumpfe, op.cit. 24-25.

- 16) Sal.Franz Vonessen, op.cit. 28.
- 17) Turpat, 10-11.
- 18) Turpat, 10-12.
- 19) Arī tautas pasakas bez žēlastības ironizē par līdējiem.
Lutz Röhrich, 213.
- 20) Sal.Franz Vonessen, op.cit. 10-12.
- 21) Antons Birkerts, *Kārlis Skalbe, Kopoti raksti V*,
Rīgā 1925, 443.
- 22) Turpat, 443.
- 23) Sal.Lutz Röhrich, op.cit. 214.
- 24) J.Rainis, *Kopoti raksti X* (Rīgā 1980), 122-123:
MINTAUTS: /.../ Lai viens ir kungs!
INDULIS: Tā saka vergs.
MINTAUTS: Un brīvais kā?
INDULIS: Ikviens lai kungs!
- 25) Arveds Svābe, "Skalbes pasakas", *Kārlis Skalbe, Rak-
stī*, Stokholmā 1955, 155-156.
- 26) Tā pati doma izteikta pasakā "Pasaku pūķis", sal.Aija
Priedīte, "Das Weltbild des Märchens in Kārlis Skalbes
Märchen 'Pasaku pūķis', *Journal of Baltic Studies* 1986
(iespiešanās).
- 27) Skat. P.Ērmanis, K.Skalbe, *Kopoti raksti I*, Rīgā
1938, 18 un 45; A.Birkerts, op.cit. 204-262; J.La-
piņš, K.Skalbe, *Kopoti raksti II-III*, 229-231;
A.Johansons, *Latviešu literatūras vēsture*. Stokhol-
mā 1954, 258; R. Egle, *Latviešu literatūras vēstu-
re V*. Rīgā 1936, 89; *Latviešu literatūras vēsture IV*.
Rīgā 1957, 362; A.Upīts, *Latveeschu jaunākās Rakst-
neezības Wehsture II*. Rīgā 1921, 272-273.
- 28) F.Scholz, "Das Volksmärchen in der russischen Litera-

tur", *Commentationes linguisticae et philologicae Ernesto Dickenmann /.../*, Heidelberg 1977, 402.

29) Sal. Ortrud Stumpfe, op.cit. 26.

30) Sal. Franz Vonessen, op.cit. 27.

31) Paul-W. Wühl, *Das deutsche Kunstmärchen*. Heidelberg 1984, 112-115.

32) Sal. Lutz Röhrich, op.cit. 213.

33) Piem., Rūdolf's Egle, "Kārlis Skalbe", *Latviešu literatūras vēsture V*, 88; J. Veselis, *Latviešu rakstniecības vēsture*. Vācijā 1947, 114; A. Johansons, op.cit. 257.

34) Jānis Lapiņš, "Kārlis Skalbe", *Burtnieku Pūrs*. Rīgā 1913, 191.

35) Bruno Bettelheim, *Sagans förtrollade värld*. Uppsala 1982, 95, 153-154; 176.

Anna Celma

SVĒTKU UN IKDIENAS ĒDIENI VIDZEMES JŪRMALĀ

Anna Matilde Celma, dzim. Vāciete (1888-1973) bija dzīvojusi Rietumvidzemē, Pabažu pagastā - dzimusi Pabažu pag. "Kalmuižniekos", pēc apprecēšanās dzīvojusi Pabažu "Krūmiņos", zvejnieku ciemā. Ziņas attiecas uz laiku ap gadsimteņu miju un 20.gs sākumu un ņemtas no intervijas ar Annu Celmu Lundā, Zviedrijā, 1969.gadā.

Vecgada vakarā, tad jau jāēd bez sava gala, deviņas vai divpadsmit reizes. Zirņi, tie jau bija izvārīti, tie visi jāapēd, kaut vai gailim nes, lai viss apēsts. Citādi būs asaras jaunā gadā.

Sveču dienā jāvāra kaut kas no cūkas viduča.

Vastlāvi, tad vajadzēja vārīt un cept cūku kājas. "Vizu, vizu, Vastlāvi, Cūku kāja kulītē". Kad kāva cūkas, cūku kājas iesālīja un nolika. Vastlāvi nomērcēja, novārīja. Cūku kājas vārīja zupā, kopā ar grūbām, zirņiem, pupām. Vastlāvja diena jau nestrādāja, vakarā lielie aizgāja uz krogu, bērni palika mājā.

Pēc Vastlāvja ir *Pelnu diena*. Tad vajadzēja vārīt "pelnu biezputru" - putru no smalkiem miltiem.

Pūpoļsvētdienā vārīja "pūpoļu biezputru" - tā bija rīsu biezputra, bez rozīnēm. Papriekšu paēdās kā parasto biezputru ar sviestu, kā galveno ēdienu; varēja uztaisīt saldo mērcīti, tad uzēda to pašu biezputru kā saldo, uzlēja to ogu mērcīti.

Liieldienu sestdienā, kā jau sestdienā, cepa un vārīja un taisīja visādus ēdienus.

Pašās Liieldienās nekādu īpašu ēdienu nebija - var jau vārīt, ko grib: šmorēja gaļu, vārīja. Vienmēr bija olas. Liieldienās olas vārīja cietas. Tās ņēma līdz uz šūpolēm un deva pa vienai puisiem par šūpošanu.

Olas vienmēr krāsoja. Tās jau nu krāsoja kā kurš: ar bērzu lapām (no peramslotām nobraucīja), ar sīpolu mizām (sīpolu mizas tina aokārt, ietina lupatiņā, tad viņas ir smukas raibas), ar rudzu asniem (rudzu asnus aptina ap olu), citreiz, ja ir kāda lupatiņa, kas krāso, tad to aplika ap olu. Jau senos laikos varēja dabūt arī lakas.

Vasarsvētkos nekādu īpašu ēdienu nebija. Tāpat, kā jau uz laukiem, izšmorēja gaļu, izcepa kādas baltmaizītes, izvārīja kādus saldus.

Jāņu vakarā, kad nāca līgotāji, tad jau jāpaciena līgotāji: deva alu un sieru. Jāņu sieru sēja tā: vienu dienu ātrāk jau sasildīja biezpienu, to tad saberž, katlā uzvāra svaigo pienu; kad tas vārās, liek iekšā biezpienu un maīsa, kamēr sūkulas paliek dzidras, ņem tad ārā katliņā, pieliek ķimenes, un sviestu un olas, pēc tam ieliek kās-

tuvē ("duršlakā") un pavalsta, lai šķidrums notek, un tad liek uz uguns, kamēr paliek tāds vilkens, un tad ieliek tāpat lēzenā bļodā. Nekas nav jāliek virsū, ne drēbe, ne kāds slogs.

Parasti gēma biezpienam vājpienu, to birdināja iekšā vārošā pilnpienā. Uz pieciem litriem vājpiena bija viens litrs pilnpiena.

Ar Annas dienu sāka ēst jaunus kartupeļus.

Mo *Mikeļiem* līdz *Mārtiņiem* gāja ķekatās. Sataisās kāds pūlis kopā, nomaskojās kā nu kurš, izģērbās tā, lai nepazītu (par krievu popu; vai pārlika sietiņu pār seju); izdancojās kā masku ballē.

Ķekatniekiem jau kaut kas jādod - izcepa pīrāgus. Mārtiņos bija Mārtiņa alus; taisīja gan arī zosi (jūrmalā gan mums zosu nebij).

Ziemsvētkos ķekatās negāja.

Ziemsvētku vakarā ēda skābos kāpostus - kāpostus sutināja, ar gaļu iekšā (citās reizēs parastāk skābos kāpostus vārīja zupā), cepa pīrāgus. Ziemsvētku ēdiens ir cūku šņukurs; no kaņepēm, zirņiem un pupām taisīja arī pītes (ieapaļas samīcītas bumbas).

Bērni pie eglītes dabūja kompetes, ābolīšus un riekstus; ar kādām īpašām dāvanām bērniem toreiz nekrāmējās.

No Pabažu pusē parastiem ēdieniem var minēt zupas:

zupu varēja vārīt no biešu lapām, runkuļu lapām, kāpostu lapām, balandām (ar balandām gan liels darbs, jo lapas mazas). Klāt lika putraimus, gaļu. Runkuļu lapas ir mīkstas, varen garšīga zupa. Kāds tai apkārtņē vārījis zupu arī no ceļmallapām!

Cepa visādu *maizi*: saldskābmaizi, baltmaizi, rupjmaizi, pīrāgus. Visu cepa tai pašā maizes krāsnī. Ar lizi laid iekšā kukulus; varēja likt apakšā kāpostu lapas, kļavu lapas, kalmas. Kļavu lapas gēma vairāk rudējos, bet kādreiz arī savēra un atstāja vēlāk, ziemei.

Cepa katru nedēļu; rupjmaizes kukulus cepa krietni lielus, malā ievēl strīpiņas, lai kukulis neplīst. Kad izcepušies, izvilka ārā, salika un pārklāja ar drēbi pāri

(bija jau tādas maizes drēbes, ko pārklāja pāri); kukuļus nesām klētī.

Pīrāgus arī cepām visādus. Kad mēs cepām rupjmaizes pīrāgu, sagrieza mencu, gaļas šķēles arī vēl sagrieza klāt, sīpolus, piparus, visu to tad salika iekšā, otru mīklas gabalu pārlika pāri kā tādu vāku. Iznāca tāds kā kukulis, tikai plānāks - to tad lika uz pannas, jo tur jau ir iekšā, un tas tek ārā. Mencas bija sasālītas, mencu tad jau iepriekšējā vakarā nomērcēja, lai nav par sāļu. Kad nav mencu, var jau arī kādreiz iztikt ar renģēm.

Un vakarā tad nu tikai - tēja un tad tādu pīrāgu! Svētkos cepa arī baltos pīrādziņus, baltmaizīti.

Pie īpašiem gardumiem piederēja: biežpiens uz maizītes un brūkleņu ievārījums pāri - tikpat kā kūka!

Tāpat arī: saldiskābmaize ar dzelteno plūmju ievārījumu! Toreiz mežos bija mellenes, zilenes, brūklenes, meža zemenītes, avenes, *šķuomenes* (= lācenes), (kad gāja uz pur(v)īgiem) - dzērvenes.

Mājā dārzā auga stiķenes (=ērķšķogas), jāņogas, upenes; bij ķirši, plūmes, ābeles (dažādas šķirnes). Dārza zemes nāca tikai vēlāk.

Ūdens mums bija labs. Vispār, vienā mājā tāds, otrā -pat tuvos kaimiņos - pavisam citāds. Vecāku mājās mums bija divas akas. Augšā bija ciets ūdens (māja bija kalnā), pie pirts - mīksts, bet drusku purva garša. Veļu jau gāja mazgāt tur.

Govis trīs reizes dienā slauca, tad *piens* bija svaigs, nebija kannās jāglabā akā vai vēsā pagrabā. Senseņos laikos bija melnraibās govys; tām piens nav tik trekns, bet toties daudz! Viena govs tēva mājās deva 18 litrus vienā slaukumā! Tikai piens bijis tik plāns, ka vajadzējis pat pašas govys teliņus piebarot ar citu govju pienu!

Vēlāk turētas brūnraibās govys, un pašā pēdējā laikā brūnās (tām treknāks piens).

Vienu daļu piena nolika piena pagrabā, lai nostājas; kad sarūgst, ar karoti noņem krējumu (*kreīmu*), ko tad varēja sakult sviestā.

Vecos laikos sviestu kūla tāpat blodā, ar karoti. Sviesta mucīgas un mašīnas nāca vēlāk.

Kāpostus skābējām lielā koka mucā; tanī ielika kāpostus, saēvelēja un tad ķimenes, sāli un drusku cukura klāt, lai labāk norūgst.

Tāpat kā tagad, jau senāk skābējām arī *gurķus* - koka traukā.

Pabažu jūrmalā zvejnieku mājās jau bagātīgi cepa un ēda *z i v i s*.

Lasis, vimba un sīga skaitījās pirmšķirīgas zivis; menca un reņģe netika tik augsti vērtētas.

"Selgas reņģes" (kuras zvejoja rudeņos, augstāk jūrā - "selgā") bija labākās.

Vidzemes jūrā bija "speķa butītes" -treknas, biezākas butes (=plekstes), kam nav to plankumu virsū. Tā saucamās akmegu plekstes sauca par "kambām".

Zivis jau sasālīja - mucā vai kādā mazākā koka traukā. Reņģes vispirms drusciņ iestreizāja, lai noiet tā kā tāda suliņa, otrreiz tad sakaisīja ar rupjo balto sāli, pēc tam dēlīti virsū un kādu akmeni. Ziemā tad nomērcēja un ēda. Brētliņas arī ēda zaļas, tikai apstreijāja; tāpat arī vimbas. Vimba ir treknā zivs, vēdera maliņā ir taukums, arī vidū. Varen garšīga zivs. Tāpat kā lasi svaigu apsāla, arī vimbu var apsālīt, pieliek drusku piparu. Kad apsālīta, sagriež gabaliņos un ēd - vienā rokā maizi, otrā - sālīto vimbu!

Citi ēda pat buti zaļu, tikai iesālīja.

Žāvēt jau varēja visas zivis, bet mencas ir lielas, ar tām grūtāk. Visparastāk žāvēja lucīšus, reņģes, zušus, asarus, salakas. Kaltēt nekaltēja butes (kā to darīja Kurzemes jūrmalā). Kaltēja gan mazos miglīšus. Migļi dzīvo jūrā, pēc formas un krāsas ir balti tā kā salakas, tikai mazi. Viņus nevar iztīrīt, jāvāra vai jākaltē tādi, kādi tie ir. Kaltējot, uzlika salmus, uz salmiem salika miglīšus un kaltēja ziemei. Ēda tad, ka kraukšķēja vien.

Zivis gatavoja visādi - ne tikai žāvēja, bet arī zaļas vārīja un šmorēja.

Zupā visvairāk vārīja līdakas un asarus. (Līdaku jūrā gan bija maz).

Arī jūras vēršus vairāk vārīja; viņi ir nesmuki, bet garšīgi! Izvāra īsā ūdentīņā, lai izsūc galvu, pat visas tās spuras, no tiem tā labā garša (pats ķermenītis zivij nav tik garš, tas ir sausāks). Jūras vēršiem ir ļoti garšīgas aknas un ikri (kas tieši ap Ziemsvētkiem ir sevišķi lieli!).

Arī lucīšus varēja svaigus izšmorēt, ar krējuma mērcīti. Izcepināja žāvētu gaļu, tad lucīšus ieliek tur iekšā, pielej mazliet ūdeni, tad uzlej krējumu, un ēd ar kartupeļiem. Tā taisīja arī žāvētos lucīšus.

Lucīšus zvejoja no Jāņiem līdz augustam; ap Jāņiem tie bija vistreknākie. Lucīši (= kāds attāls vēdzeles pa-veids) dzīvo tur, kur akmeņains dibens; zvejoja tad, kad tie nonāca gandrīz malā un kad tie bija arī vistreknākie, vislielākie.

Ēda arī lašu kaviārus. Tos taisīja tā: ņem tos ikrus, un ieliek blodiņā, uzlej vārošu ūdeni virsū vienreiz un nokāš, tad uzlej vēl otrreiz, ar dakšiņu noņem nost tās plēves, tā lai iekrīpi izveļas ārā. Ieliek "duršlagā", lai notek nost sarkanā sulīga, un pēc tam ieliek kādā burciņā, pieliek sāli un piparus klāt (sīpolus tai mājā ne, jo tur daži alerģiski pret sīpoliem).

Ikrus no citām zivīm neņēma.

Tējai sakaltēja ābeļu un ķiršu lapas: kulītē iekšā, kulīti iemērc ūdenī un maizes krāsnī iekšā; kad izsautējušās, tad izliek uz pannām, lai izkalst. Tāpat darīja ar ķiršu lapām.

Arī kumelītes dzēra tējā, tāpat pelašķus.

JURIS THARS, *Karlis Ievins and Selma Lagerlöf*

Karlis Ievins (1888-1977), Latvian author, journalist and painter, knew personally the Swedish writer Selma Lagerlöf (1858-1940) and was able to converse with her in her mothertongue; in the newspaper "Jaunākās Ziņas" (Riga) he informed the Latvian public about Selma Lagerlöfs literary activities.

As a consequence of the great interest in the works of Selma Lagerlöf in Latvia, she was awarded the Latvian "Three Stars" Orden (1929).

By studying the materials concerning both authors (in Mårbacka, Falun, Royal Library in Stockholm etc.), Juris Thars presents in this article a more detailed picture on the personal contacts (1930-1940) between Karlis Ievins and Selma Lagerlöf.

VELTA RŪKE-DRAVINA, *Die chronologischen Veränderungen in den Romanen über Riga und Stockholm*

Mehrere Romane, die das Leben in Riga und in Stockholm zu verschiedenen Epochen schildern, machen das Korpus aus.

Für die Schilderungen einer Grosstadt ist es üblich, dass dort Vertreter verschiedener Nationalitäten vorkommen, so dass man einen Einblick in die ethnischen Verschiedenheiten bei der Namenwahl gewinnt.

Das Augenmerk wurde vor allem darauf gerichtet, die Vorgänge im gesellschaftlichen Leben mit der Widerspiegelung in den literarischen Werken zu vergleichen. Die Analyse zeigt, dass in historischen Romanen eine enge Wechselwirkung zwischen Eigennamen im realen Leben und ihrer Funktion bei den literarischen Gestalten besteht.

Im allgemeinen herrscht in den schwedischen Romanen nicht dieselbe Buntheit von verschiedenen Namenmodellen, die aus den Werken der lettischen Verfasser bekannt sind.

Die grössten Veränderungen sind bei den Frauennamen eingetreten.

Sowohl in Riga wie auch in Stockholm, nach den litera-

rischen Werken zu urteilen, kamen ähnliche Tendenzen vor, absichtlich die eigentlichen Namen zu erweichen und statt dessen neue anzunehmen. Das Ziel mit diesem Streben war das gleiche bei den Letten und den Schweden, nämlich einen höheren Status zu gewinnen. Die sprachlichen Mittel, um dieses Ziel zu erreichen, waren aber verschieden.

THE REITER CHOIR IN LATVIA AND IN SWEDEN

The famous Reiter Choir was founded in Riga in 1920; under the direction of TEODORS REITERS (1884-1956) the choir also performed in Sweden. Especially successful was their visit in 1930, in connection with the Latvian exhibition in Stockholm (cf the articles in the Swedish and Latvian press).

After World War II, a new Reiter Choir was founded in Stockholm, which 1945-1956 performed throughout Sweden.

ZENTA ORE & VELTA RŪKE-DRAVIŅA, *Verse in Poesiealben von Schülern*

In diesem Aufsatz sind Verse analysiert, die in der Zeit zwischen 1925-1934 von Schülern - aus Volksschulen in Riga und Jelgava (Mitau) sowie der Olauschen Kommerzschnule in Riga - in Poesiealben eingetragen worden sind.

Die Eintragungen der Alben sind sowohl lettische Volkslieder (Dainas) wie auch ganze Individualdichtungen oder Teile davon.

Unter den lettischen Dichtern sind Aspazija, Ed. Veidenbaums, Jānis Poruks, Rainis, Andrievs Niedra, Kr. Valdemārs, E. Treumanis, Juris Neikens, Reinis Kaudzīte vertreten.

Die häufigsten Motive: Kindheit, Jugend, Freundschaft, Tugend der Arbeit, Glücke zum Vaterland und religiöse Gefühle.

Der fast zehnjährige Zeitraum der Eintragungen (von den untersten Klassen der Volksschnule bis zum Abschluss des Gymnasiums) widerspiegeln Veränderungen sowohl in der Schreibtraditionen wie auch in den literarischen Interessen der Schüler.

AIJA PRIEDĪTE, *Die Funktion königlicher Gestalten in Kārlis Skalbes "Märchen"*

Wie im Volksmärchen erscheinen auch in Skalbes Märchen eine Vielzahl von Königen, Prinzen, Prinzessinnen und Höflingen.

Eine systematische Untersuchung dieses Personenkreises zeigt, dass Skalbe sie nicht nur die traditionelle Rolle des Volksmärchens erfüllen lässt, sondern sie zu einer gezielten Sozialkritik gebraucht. Dieser Kreis der Gestalten, die ein höheres Bewusstsein und Verantwortungsgefühl zeigen sollten, nehmen bei Skalbe fast alle eine Versagerrolle ein -- die Könige führen ihr Land und Volk ins Verderben, die Prinzen und Prinzessinnen, ihrem Alter entsprechend mit geringerer sozialen Verantwortung ausgestattet, stellen unreife Jugendliche dar, die Höflinge nutzen ihre Dienerrolle zum eigenen Wohl. Nur ein einziges Märchen, "Der gute König", zeigt einen vorbildlichen Herrscher, der jedoch in einer mit kindlicher Naivität dargestellten Tragik seine Rolle erfüllt.

ANNA CELMA, *Traditional Foods for Everyday and Festive Occasions in Western Vidzeme (Latvia)*

The depiction by Anna Celma (1888-1973) reflects the culinary traditions in Latvian fishing villages in Western Latvia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century.

S A T U R R Ā D I S

JURIS TĀRS	Kārlis Ieviņš un Selma Lāgerlēva.....7 Karlis Ievins och Selma Lagerlöf.....34
VELTA RŪKE-DRAVIŅA	Personu vārdu izmaiņas romānos par Rīgu un Stokholmu37
REITERA KORIS	Zviedrijā64
ZENTA ORE & VELTA RŪKE-DRAVIŅA	Folklora un literatūra skolnieku piemi- ņas albumos81
AIJA PRIEDĪTE	Karaļu un karaļu apkaimes loma Kārļa Skalbes pasākās109
ANNA CELMA	Svētku un ikdienas ēdieni Vidzemes jūrmalā134
SUMMARIES	in English (and German)140

Z A R I -87

distribution:

BALTISKA INSTITUTET

Box 16273

S-10325 Stockholm, Sweden

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308071380

12.-

2008-3
L 377